

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ & ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Αποτίμηση της εφαρμογής του προγράμματος σίτισης και των αποτελεσμάτων του στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Όνομα μεταπτυχιακής φοιτήτριας: Σαββατούλα Ξανθοπούλου

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια : Δέσποινα Τσακίρη, Αν. Καθηγήτρια

Μέλη της Τριμελούς Εξεταστικής Επιτροπής:

Δέσποινα Τσακίρη, Αν. Καθηγήτρια

Δέσποινα Καρακατσάνη, Καθηγήτρια

Μαρία Νικολακάκη, Αν. Καθηγήτρια

Κόρινθος 2018

Πίνακας περιεχομένων

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	2
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	5
ABSTRACT	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΛΙΤΟΤΗΤΑ	11
1. ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ.....	11
2. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	15
3. ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΙΤΙΣΗΣ ΜΑΘΗΤΩΝ.....	27
4. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟΝ ΠΑΙΔΙΚΟ- ΜΑΘΗΤΙΚΟ ΠΛΗΘΥΣΜΟ.....	27
5. ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΙΤΙΣΗΣ ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	31
6. ΕΠΙΣΤΙΤΙΣΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ.....	37
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	47
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΈΡΕΥΝΑΣ.....	47
7. ΣΤΟΧΟΣ & ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ	47
8. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	48
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΈΡΕΥΝΑΣ	57

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	91
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	99
ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ	105
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ	109
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1	111
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2	116
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3	121
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4	125

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Εκπαιδευτική Πολιτική και Διοίκηση» που υλοποιείται από το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. Επιχειρεί να διερευνήσει τους παράγοντες και τις παραμέτρους που λειτούργησαν καταλυτικά προκειμένου να υλοποιηθεί επισιτιστικό πρόγραμμα προς όφελος των μαθητών και μαθητριών της Α/θμιας Εκπαίδευσης σε Δήμο του Ν. Αρκαδίας.

Με την ευκαιρία που μου δίνεται θέλω να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια κα Δέσποινα Τσακίρη για την πολύτιμη βοήθεια και στήριξη που μου προσέφερε. Ευχαριστώ τους εξαιρετικούς συναδέλφους μου για την πολύτιμη αρωγή και συνεργασία που μου προσέφεραν και τους γονείς που ανταποκρίθηκαν άμεσα προκειμένου να ολοκληρώσω την έρευνα. Ευχαριστώ πολύ τους μικρούς αλλά σπουδαίους μαθητές και μαθήτριες που μου έδωσαν πολύτιμες πληροφορίες.

Ένα ευχαριστώ δε φτάνει στο σύζυγό μου και στα παιδιά μου για τις αντοχές τους...

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το παγκόσμιο οικονομικό γίνεσθαι που καθορίζει την πορεία ανάπτυξης των περισσότερων χωρών αντιμετωπίζει τα τελευταία χρόνια μια δυναμική οικονομική κρίση η οποία επιδρά καταλυτικά σε πολλές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης μεταξύ των οποίων και στην Ελλάδα. Εξαιτίας της κρίσης και μέσα από αυτήν αναδύθηκαν κοινωνικά προβλήματα και επιβλήθηκαν πολιτικές λιτότητας κυρίως στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα τα οποία μετατράπηκαν πλέον σε μια νεόπτωχη και κοινωνικά δοκιμαζόμενη τάξη. Στο πλαίσιο αυτό αναδείχθηκαν πρωτόγνωρα από την μεταπολίτευση και ύστερα προβλήματα, όπως η επισιτιστική ανασφάλεια. Κάτω από αυτές τις συνθήκες υλοποιήθηκαν ορισμένα προγράμματα κοινωνικής πολιτικής για τη στήριξη των ευπαθών κοινωνικών ομάδων προκειμένου να αποσοβηθούν τα τραγικά αποτελέσματα της κρίσης καταπολεμώντας την επισιτιστική ανασφάλεια και προστατεύοντας την υγεία του παιδικού πληθυσμού. Πέραν της κρατικής μέριμνας αρωγοί στην προσπάθεια αυτή είναι φορείς όπως η εκκλησία, διάφορες ΜΚΟ καθώς και η ιδιωτική πρωτοβουλία. Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσουμε τον τρόπο υλοποίησης ενός επισιτιστικού προγράμματος στο μαθητικό πληθυσμό και να καταγράψουμε τις επιπτώσεις υλοποίησής του. Η εν λόγω έρευνα στηρίχθηκε σε μια μεθοδολογία που βασίζεται στη λήψη συνεντεύξεων από θεσμικούς εμπλεκόμενους στην υλοποίηση των εν λόγω προγραμμάτων. Το βασικό αποτέλεσμα της ερευνητικής αυτής προσπάθειας, ανέδειξε την αναγκαιότητα στήριξης όλου του μαθητικού πληθυσμού χωρίς αποκλεισμούς προκειμένου να αποφευχθεί η στοχοποίηση των παιδιών που ανήκουν σε ευπαθείς ομάδες, κάτι που θα επέτεινε το αίσθημα της μειονεξίας και της κοινωνικής απομόνωσης.

Λέξεις – κλειδιά: Παγκοσμιοποίηση, οικονομική κρίση, λιτότητα, κοινωνική πολιτική, επισιτιστική ανασφάλεια, προγράμματα σίτισης μαθητών.

ABSTRACT

Key Words: Globalization, Economic Crisis, Austerity, Social Policy, Food Insecurity, Pupil Feeding Programms.

The globalized economic status that determines the development path of most countries has faced in recent years a dynamic economic crisis that has had a catalytic effect on many countries of the European Union, including Greece. Because of the crisis and through it, social problems arose and austerity policies were imposed mainly on the lower social strata, which were now transformed into a newly-born poor and socially suffered class.

In this context, unprecedented problems have emerged, from the political-changeover and later, such as food insecurity. Under these circumstances, certain social policy programs have been implemented to support vulnerable groups in order to avert the tragic results of the crisis by combating food insecurity and protecting the health of the child population.

In addition to state support, helpers in this effort are organizations as church, various Non-Governmental-Groups and private initiative. The aim of this paper is to investigate how to implement a food program in the school population and to record the implications of its implementation. This research was conducted with a methodology based on interviewing institutional stakeholders in the implementation of these programs.

The main result of this research effort emphasized the need to support the whole student population without any exclusions and not targeting students as members of vulnerable groups, which would exacerbate the feeling of disadvantage and social isolation.

Εισαγωγή

Στο πλαίσιο εκπόνησης της παρούσας Μεταπτυχιακής Διπλωματικής εργασίας (ΔΕ) το ενδιαφέρον μας επικεντρώθηκε στη διερεύνηση των πολιτικών που ακολουθούνται από τις επίσημες δομές του κράτους, ώστε να αντισταθμίσουν τους οικονομικούς περιορισμούς που έχει επιβάλλει η οικονομική κρίση στη χώρα μας. Ένεκα της υφιστάμενης και παρατεταμένης οικονομικής κρίσης έχουν διατυπωθεί στο σύνολο των προγραμματικών κυβερνητικών δηλώσεων των ΣΥΡΙΖΑ- ANEL (2015) μια σειρά από μέτρα προκειμένου να αντιμετωπισθεί η πρωτοφανής λιτότητα που έπληξε όλες τις γενιές. Η σημερινή κρίση παρουσιάζεται ως οικονομική με προεκτάσεις και βαθύτερες συνέπειες σε πολλούς τομείς της κοινωνικής ζωής όπως η εκπαίδευση. Στο πλαίσιο αυτό διαπιστώνεται η δημιουργία φραγμών και εμποδίων που δυσκολεύουν την επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί από τη «Στρατηγική της Λισαβόνας» και τη νέα στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης «Ευρώπη 2020» , παρότι η εκπαίδευση συνιστά την κύρια, βασική και επιβεβλημένη επένδυση για την ανάπτυξη μιας χώρας και αναγνωρίζεται συνάμα ως αιχμή του δόρατος για να αντιστραφεί η φθίνουσα πορεία της.

Η παρούσα εργασία εστιάζει στις επίσημες θέσεις και πολιτικές που σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν και η οποία συνδέεται με την κοινωνική πολιτική του ΥΠΠΕΘ, το οποίο βάσει των διακηρύξεων του (ΥΠΠΕΘ, 2016)¹ φιλοδοξεί να σταθεί αρωγός στους μαθητές όχι μόνο στα πλαίσια του διδακτικού του προγράμματος, αλλά και μέσω προγραμμάτων κοινωνικού χαρακτήρα όπως η σίτιση των μαθητών σε περιοχές που επλήγησαν έντονα οικονομικά λόγω της παρατεταμένης ανεργίας. Στο πλαίσιο αυτό, διερευνάται η εφικτότητα επέκτασης της

1

http://www.minedu.gov.gr/publications/docs2016/%CE%A3%CE%99%CE%A4%CE%99%CE%A3%CE%97%CE%95%CE%93%CE%9A%CE%A5%CE%9A%CE%9B%CE%99%CE%9F%CE%A3%CE%A4%CE%A1%CE%99%CE%9A%CE%91%CE%9B%CE%91%CE%9A%CE%91%CE%92%CE%91%CE%9B%CE%91_2016-17.pdf ανακτήθηκε 4/2017

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

εν λόγω κοινωνικής πολιτικής του προγράμματος σίτισης σε όλους τους μαθητές. Μέσα από υποστηρικτικά προγράμματα που θα απευθύνονται προς όλους τους μαθητές θεωρούμε πως ενισχύεται η αυτοπεποίθηση των μαθητών και αποδομείται η εικόνα επαιτείας (Τσιάκαλος, 1999). Παράλληλα ενδυναμώνεται η θετική στάση απέναντι στο σχολείο με αποτέλεσμα τη μείωση της μαθητικής διαρροής και την άμβλυνση των ανισοτήτων που δημιουργούνται εξαιτίας της φτώχειας (ΦΕΚ 3414/2016,ΥΠΠΕΘ,2016).²

Η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό τη διερεύνηση των επιπτώσεων της λιτότητας στην εκπαίδευση σε καιρούς κρίσης εστιάζοντας στο πρόβλημα του υποσιτισμού μαθητών που προέρχονται από οικονομικά ασθενείς και κοινωνικά εύλωτες ομάδες. Ταυτόχρονα δίνεται έμφαση στις προτεινόμενες εκπαιδευτικές πολιτικές που αφορούν στα επισιτιστικά προγράμματα που σχεδιάζονται και υιοθετούνται από το ΥΠΠΕΘ εξαιτίας της παρατεταμένης λιτότητας προκειμένου να αντιμετωπισθούν αποτελεσματικά θέματα όπως η μαθησιακή συμπεριφορά και πορεία των μαθητών. Επιπρόσθετα οι πολιτικές αυτές, μέσα από την καθολική συμμετοχή των μαθητών στοχεύουν στην ίση αντιμετώπιση και αποστοχοποίηση των παιδιών που ανήκουν σε εύλωτες ομάδες. Ερευνητές που έχουν ασχοληθεί με το θέμα υποστηρίζουν πως η ανεπαρκής σίτιση στην ευαίσθητη παιδική ηλικία επηρεάζει την πρόοδο των μαθητών, αφού παρατηρούνται φαινόμενα για τα οποία υποστηρίζεται πως ευθύνεται αυτή, όπως χαμηλές σχολικές επιδόσεις και δημιουργία κατάλληλου υπόβαθρου για σχολική διαρροή, ενισχύοντας κατ'επέκταση τις κοινωνικές ανισότητες και τον κοινωνικό αποκλεισμό (ΥΠΠΕΘ, 2017 · Ντολιοπούλου, 2015).

Υπό αυτήν την οπτική ο στόχος της παρούσας εργασίας είναι διττός. Αφενός μεν να αναδειχθούν οι βασικές πολιτικές αρχές που ώθησαν το ΥΠΠΕΘ να υιοθετήσει μια κοινωνική πολιτική όπως αυτή των προγραμμάτων σίτισης των μαθητών και αφετέρου να αποτυπωθούν κριτικά οι δυσκολίες οι δυσκολίες και δυσλειτουργίες για το μαθητικό πληθυσμό.

² ΦΕΚ 3414/2016 ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΗ ΩΡΟΛΟΓΙΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΣΕ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΙΤΙΣΗΣ»ΣΧΟΛΙΚΑ ΓΕΥΜΑΤΑ»

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Ο σχολικός υποσιτισμός έπληξε κυρίως μαθητές οικογενειών που βρέθηκαν στο κατώφλι της φτωχοποίησης με σοβαρές ψυχολογικές συνέπειες στη συμπεριφορά και τη διάθεσή τους. Επηρέασε την ομαλή διαδικασία της μάθησης, επιτείνοντας τις αρνητικές συνέπειες καθώς απομάκρυνε σταδιακά τους μαθητές από τα σχολεία και παρεμπόδισε την επίτευξη των στόχων της εκπαιδευτικής πολιτικής που έχει θέσει η πολιτεία (ΥΠΠΕΘ, 2016).

Αναφορικά με τη δομή και διάταξη της εργασίας, αυτή αναπτύσσεται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος -θεωρητικό πλαίσιο- αποτελείται από δύο κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά, μέσω βιβλιογραφικής επισκόπησης, στην παγκόσμια οικονομική κρίση και επιχειρείται διασαφήνιση τόσο των όρων που συνδέουν το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης με αυτό της λιτότητας όσο και της επίδρασης που έχει η οικονομική κρίση στην ελληνική κοινωνία. Στο πλαίσιο αυτό αναδεικνύονται οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης στο χώρο της εκπαίδευσης λόγω της επιβαλλόμενης λιτότητας και των πολιτικών που ακολουθούνται. Επίσης αναλύονται ορισμένα αντισταθμιστικά μέτρα που αναλήφθηκαν για την ενίσχυση των μαθητών των ασθενέστερων οικονομικά οικογενειών μεταξύ των οποίων και η σίτιση των μαθητών στα σχολεία, προκειμένου να αποσοβηθούν δυσάρεστες συνέπειες και να επιτευχθούν οι στόχοι που έχουν τεθεί για την εκπαίδευση έως το 2020 (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014-2020)³.

Στο δεύτερο κεφάλαιο του πρώτου μέρους, μέσα από έρευνα βιβλιογραφικών πηγών, γίνεται προσπάθεια καταγραφής των επιπτώσεων στον παιδικό πληθυσμό και των τρόπων παρέμβασης μέσω της κοινωνικής πολιτικής που υιοθετείται. Επιπρόσθετα αναζητούνται τα προγράμματα σίτισης που εφαρμόστηκαν στην Ελλάδα και σε χώρες της Ευρώπης και στις ΗΠΑ σε περιόδους ταραγμένων χρόνων και εποχών ανασφάλειας. Τέλος γίνεται προσπάθεια να αποτυπωθούν προγράμματα σίτισης που ανακοινώθηκαν και υλοποιήθηκαν από το ΥΠΠΕΘ σε συνεργασία με το Υπουργείο Εσωτερικών, το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης & Αλληλεγγύης και ιδιωτικούς φορείς από το 2015 έως σήμερα (ΥΠΠΕΘ, 2017).

Το δεύτερο μέρος της εργασίας είναι αφιερωμένο στη χρησιμοποιηθείσα μεθοδολογία και περιλαμβάνει τα επόμενα τρία κεφάλαια. Στο τρίτο κατά σειρά

³ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014-2020 στο http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework_el

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

διατυπώνεται ο σκοπός της έρευνας, προσδιορίζονται τα ερευνητικά ερωτήματα και αποσαφηνίζεται η ακολουθούμενη μεθοδολογία ποιοτικού τύπου η οποία βασίσθηκε στη λήψη ημιδομημένων συνεντεύξεων από θεσμικούς εμπλεκόμενους στο υπό μελέτη πρόγραμμα σίτισης, προκειμένου να συλλεχθούν τα δεδομένα εκείνα τα οποία θα μας επιτρέψουν να δώσουμε στοιχεία απάντησης στα ερευνητικά ερωτήματα της εργασίας μας. Προκειμένου να αποκτήσουμε μια εικόνα σχετικά με την υλοποίηση του εν λόγω προγράμματος σίτισης θέσαμε τα εξής τρία ερευνητικά ερωτήματα - άξονες πάνω στους οποίους στηρίζονται επιπλέον υποερωτήματα:

1^ο ερώτημα : Ποιες είναι οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών, γονέων και μαθητών σχετικά με τους παράγοντες που επηρέασαν και επέβαλαν το σχεδιασμό και την υλοποίηση ενός επισιτιστικού προγράμματος;

2^ο ερώτημα : Ποιες είναι οι απόψεις των θεσμικών συντελεστών, εκπαιδευτικών και γονέων, σχετικά με την εφαρμογή και υλοποίηση του προγράμματος στο σχολείο και ειδικότερα ποιες δυσκολίες και δυσλειτουργίες προέκυψαν κατά τη διεξαγωγή του;

3^ο ερώτημα : Ποια είναι η γνώμη των εμπλεκομένων, εκπαιδευτικών, γονέων και μαθητών, για τη συνέχιση του προγράμματος και ποιες είναι οι βελτιωτικές τους προτάσεις;

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται και σχολιάζονται τα κυριότερα αποτελέσματα της έρευνας και τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο καταγράφονται τα συμπεράσματα στα οποία καταλήξαμε μετά από την ανάλυση και ερμηνεία των ευρημάτων καθώς επίσης προτείνονται ιδέες και απόψεις για πιθανές βελτιώσεις.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Κεφάλαιο 1^ο Παγκοσμιοποίηση, Οικονομική Κρίση και Λιτότητα

1. Παγκοσμιοποίηση

Για την ανάλυση και επεξήγηση του όρου *Παγκοσμιοποίηση*, δεν θα μπορούσαμε να μείνουμε σε έναν και μόνο ορισμό, αφού διαπιστώνεται μια πολυδιάστατη και πολυεπίπεδη ερμηνεία.

Η *παγκοσμιοποίηση* (globalization ή globalizaton) ως όρος στην αγγλική λεξικογραφία είναι σχετικά νέος. Σύμφωνα με το Merriam-Webster Dictionary εμφανίστηκε πρώτη φορά το 1937 με την έννοια να καλύψει ,να συμπεριλάβει και να επηρεάσει δράσεις σε όλον τον κόσμο. Οι ραγδαίες ανακαλύψεις στο χώρο των επιστημών και η ανάπτυξη της τεχνολογίας δημιούργησαν ένα νέο σκηνικό όπου η γεωγραφική απόσταση μειώνεται στο ελάχιστο, ο χώρος και ο χρόνος συρρικνώνονται, το εμπόριο μεταφέρεται στις πλέον απομακρυσμένες περιοχές του πλανήτη και οι οικονομικές συναλλαγές ολοκληρώνονται σε ελάχιστα δευτερόλεπτα. Αυτό οδηγεί αναπόφευκτα σε μια νέα αντίληψη της ανθρωπότητας ως ένα όλον, μια κοινότητα όπου κάθε δραστηριότητα έχει άμεσο αντίκτυπο σε πολλές ,αν όχι σε όλες τις παραμέτρους της οικονομίας, της πολιτικής και της κοινωνίας των ανθρώπων που διαβιούν σε αυτόν τον αιώνα.

Ωστόσο η έννοια μιας παγκόσμιας κοινότητας προϋπήρξε από την αρχαιότητα με τον όρο *Οικουμένη* (Robertson, 2007) όρος που χρησιμοποιήθηκε από τον Μ. Αλέξανδρο έως και τους βυζαντινούς αυτοκράτορες. Η οικουμενική και παγκόσμια συνένωση λαών υπό το πρίσμα πανανθρώπινων αξιών με την καθοδήγηση ενός κεντρικού ελεγκτικού μηχανισμού δεν είναι σύλληψη των τελευταίων, αφού και ο Μ. Αλέξανδρος είχε οραματισθεί έναν τέτοιο πολιτισμό (Γρηγοράκου, 2013· Balabanov,

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

2013)⁴. Ταυτόχρονα τίθεται από τον Robinson μια τριπλή χρονικά προσέγγιση προκειμένου να μελετηθεί η έννοια της παγκοσμιοποίησης, από την αυγή της ιστορίας μέσα σε ένα πλαίσιο 5-10.000 ετών, με γνώμονα την ανάπτυξη του καπιταλιστικού μοντέλου άρα οριζόμενο τα τελευταία 500 χρόνια και ως νέο φαινόμενο σύμφωνο και οριζόμενο από τις διαδικασίες μεταβιομηχανοποίησης, μεταμοντερνισμού και αναδιάρθρωσης του καπιταλιστικού μοντέλου, άρα χρονικά τοποθετημένο στα τελευταία 20-30 χρόνια (Robinson,W.I,2007). Επίσης υποστηρίζεται πως η έννοια της παγκοσμιοποίησης ταυτίζεται με αυτήν της *διεθνοποίησης*, μιας διαδικασίας εντατικών διακρατικών ανταλλαγών και σχέσεων (Hirst & Thompson, 2000), ενώ κατά μίαν άλλη αντίληψη η άρση κρατικών περιορισμών και ελέγχων, οι ελεύθερες διασυνοριακές μετακινήσεις ατόμων, αγαθών και κεφαλαίων συνιστούν στην παγκόσμια οικονομική ολοκλήρωση, κάτι που ενισχύεται από διαδικασίες όπως η κατάργηση της κάρτας visa (προϋπόθεση για επίσκεψη σε κάποιο κράτος) και η Συνθήκη Senegen στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αλλά και ο Χάμπερμας (2003) υποστηρίζει πως η παγκοσμιοποίηση δεν είναι μια τελική κατάσταση αποτελέσματος στην οποία έχουμε περιέλθει αλλά μια αέναη διαδικασία μέσω της οποίας διευκολύνεται η επικοινωνία , η κυκλοφορία αγαθών, η ανταλλαγή απόψεων και ιδεών.

Διαπιστώνεται εύκολα πως η παγκοσμιοποίηση είναι μια διαδικασία που αφορά πολλές πτυχές της ανθρώπινης κοινωνίας. Ο Petrella (1996) σε μία προσπάθεια ταξινόμησης των πεδίων που επηρεάζονται από αυτήν αναφέρει τομείς όπως

- τον τομέα που αναπτύσσονται οι χρηματιστηριακές αγορές,
- το χώρο που αναπτύσσεται η τεχνολογία και η έρευνα,
- τη διεθνοποίηση των επιχειρηματικών στρατηγικών με έμφαση στο κέρδος,
- την υιοθέτηση καταναλωτικών προτύπων και η μετατροπή τους σε πολιτισμικά ιδεώδη και
- τον περιορισμό του ρόλου του εθνικού κράτους και των κυβερνήσεων.

⁴ Ο Αλέξανδρος, το Ελληνικό Κοσμοσύστημα και η Σύγχρονη Παγκόσμια Κοινωνία. Ακαδημία Θεσμών και Πολιτισμών, Πρακτικά Συνεδρίου. Θεσσαλονίκη 2013

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Βέβαια αυτό που ουσιαστικά μας απασχολεί είναι οι μεταβολές που επιφέρει η παγκοσμιοποίηση και κατά πόσο αυτές τροποποιούν τις υπάρχουσες δομές στους τομείς που επηρεάζει. Ο Giddens (1990) ορίζει το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης « ως εντατικοποίηση των παγκόσμιων κοινωνικών σχέσεων». Ουσιαστικά αντιλαμβάνεται την παγκοσμιοποίηση ως την κινητήρια δύναμη που θα ωθήσει τον κόσμο να ολοκληρώσει ένα σύνολο από δραστικές κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές αλλαγές. Υποστηρίζει πως τα παγκόσμια επικοινωνιακά, οικονομικά και παραγωγικά δίκτυα ελαχιστοποιούν την επίδραση των τοπικών συνθηκών στην καθημερινότητα του ατόμου, αφού κάθε σχέση πλέον, κοινωνική ή οικονομική, δεν υπόκειται στην υποχρέωση της φυσικής παρουσίας. Η επικοινωνία και η αλληλεπίδραση ολοκληρώνεται παρότι υπάρχει μεγάλη απόσταση μεταξύ των ενδιαφερομένων χάρη στις σύγχρονες τεχνολογικές υποδομές (Giddens, 1990). Ο Albrow (1996) την ορίζει ως μια διαδικασία όπου ο παγκόσμιος πληθυσμός διασυνδέεται σε μια ενιαία κοινωνία,⁵ ενώ ο Robertson (2007)⁶ τονίζει την πίεση και εντατικοποίηση της συνείδησης των ανθρώπων να αντιλαμβάνονται τον κόσμο ως ενιαίο σύνολο. Αλλά και ο Grey (1999) τονίζει πως η ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών επηρεάζουν αναπόφευκτα τις ήδη δικτυωμένες και αλληλοεπηρεαζόμενες οικονομίες σε παγκόσμια κλίμακα. Το φαινόμενο αυτό δεν θα ήταν κατ'ανάγκη αρνητικό αν δεν είχε ταυτιστεί με την καπιταλιστική πολιτική αφού μια ιστορική επισκόπηση υποδεικνύει ως υπέρμαχους της παγκοσμιοποίησης στα πρώτα χρόνια της εμφάνισής της τα εργατικά κινήματα και την αριστερά ενώ αντίθετα σήμερα υποστηρίζεται από οικονομικούς επενδυτές και ισχυρά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα (Chomsky, 2006).

Διατυπώνεται ένα ισχυρό ερώτημα που αφορά την δικαιοσύνη και την ισότητα ευκαιριών στον κόσμο της παγκοσμιοποίησης όχι μόνο μεταξύ των πολιτών αλλά κυρίως μεταξύ των κρατών που συμμετέχουν σε αυτήν. Υποστηρίζεται πως η παγκοσμιοποίηση λειτουργεί ως ιστός που παράγει ανισότητες τόσο στον οικονομικό όσο και στον κοινωνικό χώρο, ενώ είναι βέβαιο πως οι οικονομικές αποδόσεις δε διανέμονται δίκαια κα ισότιμα παγκοσμίως (Giddens, 1998).

⁵ Albrow, όπως αναφέρεται στο «Ο Μύθος της Παγκοσμιοποίησης και η Πραγματικότητα του Ιμπεριαλισμού» Σακελλαρόπουλος, Σπ.2004. Gutenberg

⁶ Robertson όπως αναφέρεται παραπάνω σ.10.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Ο Rodrik (1998) αναφερόμενος στην παγκοσμιοποίηση που αναπτύχθηκε πριν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο υποστηρίζει την άποψη αυτή ως διαχρονική, αφού κι εκεί, σε αντιστοιχία με τη σημερινή παγκοσμιοποίηση, τα κέρδη και οφέλη κατά κύριο λόγο καρπωνόταν η ελίτ κοινωνία των μεγάλων οικονομικά δυνάμεων. Επιπρόσθετα παρατηρείται υποχώρηση του κοινωνικού κράτους, για την κατάκτηση του οποίου οι λαοί πολέμησαν σκληρά. Εξάλλου ο Ζολώτας (1982) στη μελέτη « *Οικονομική ανάπτυξη και φθίνουσα κοινωνική ευημερία* » θέτει υπό αμφισβήτηση την αρχή κατά την οποία η αύξηση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) έχει ως δεδομένη την ανάπτυξη της κοινωνικής ευημερίας. Με άλλα λόγια, μια οικονομικά εύρωστη κοινωνία χωρίς να θέτει ποιοτικές προδιαγραφές καταλήγει σε μια κοινωνία υπερκατανάλωσης που εξαντλεί τους φυσικούς πόρους και αδιαφορεί για την κοινωνία των ατόμων.

Στη νέα τάξη πραγμάτων που επικρατεί ο Rosenau (2000) υποστηρίζει πως το αδύναμο κράτος παραχωρεί αρμοδιότητες και ανακατατάσσει εξουσίες προκειμένου να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις του νέου στάτους και να διατηρήσει την υπόστασή του. Εφόσον έχουν ακυρωθεί κρατικές ρυθμίσεις και έχουν διαγραφεί διαδικασίες διακρατικών ελέγχων, αυτή (η παγκοσμιοποίηση) δρα ανεξέλεγκτα επηρεάζοντας την παγκόσμια ισορροπία καταλύοντας την υπόσταση και την εθνική κυριαρχία των κρατών. Προς ενίσχυση της παραπάνω θέσης ο Reich (1993) υποστηρίζει πως σύντομα δεν θα μιλάμε για εθνικά προϊόντα ή επιχειρήσεις αλλά ούτε καν για εθνικές οικονομίες με τη σημερινή μορφή, αφού κάθε συντελεστής παραγωγής που μεταφέρεται ανεμπόδιστα διασυνοριακά καταλύει την έννοια της εθνικής Οικονομίας⁷.

Συμπερασματικά δεν θα θεωρηθεί υπερβολή η θέση του Χάμπερμας πως μέσω της παγκοσμιοποίησης φτάνουμε σε σημείο να υποκαθίστανται τα κράτη και παγκόσμιοι οικονομικοί κύκλοι να λειτουργούν ως σκιώδεις αφανείς κυβερνήσεις (Χάμπερμας, 2003:102) .

Αδιαμφισβήτητα μία από τις πλέον σημαντικές παραμέτρους της παγκοσμιοποίησης αφορά στην *οικονομική παγκοσμιοποίηση*. Το Διεθνές

⁷ Reich,1993, όπ. αν. στο «Ο Μύθος της Παγκοσμιοποίησης και η Πραγματικότητα του Ιμπεριαλισμού» Σακελλαρόπουλος, Σπ.2004. Gutenberg

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) την ορίζει ως «*Την αύξουσα οικονομική αλληλεξάρτηση των χωρών σε παγκόσμια κλίμακα μέσω του αυξανόμενου όγκου και της ποικιλίας των διασυνοριακών συναλλαγών.. και των διεθνών κεφαλαιακών ροών, καθώς επίσης και μέσω της όλο και πιο γρήγορης και ευρείας διάχυσης των τεχνολογιών*»⁸.

Οι απόψεις περί οικονομικής ανάπτυξης και ευημερίας δίστανται αφού η αισιόδοξη θέση υποστηρίζει την αύξηση θέσεων εργασίας, αναπτυξιακές προοπτικές και μεγαλύτερες αποδόσεις, ενώ η απαισιόδοξη τονίζει τον κίνδυνο αποσταθεροποίησης των οικονομιών με αλυσιδωτή αντίδραση και την απομύζηση των πολιτών (Τσάλτας, 1991 οπ. αναφ. στο Σακελλαρόπουλος, 2004). Οι οικονομικές δραστηριότητες επηρεάζονται ιδιαίτερα από τον ανταγωνισμό, τη σύνδεση των αγορών μεταξύ τους και τις διεθνείς πρακτικές που ακολουθούνται καθώς η χρήση των προηγμένων υποδομών και η ανάπτυξη της τεχνολογίας, γνωστές ως οικονομία της πληροφορίας ή της γνώσης μετασχηματίζουν το αποτέλεσμα της παραγωγικής διαδικασίας (Castells, 2004).

Παρότι αντιλαμβανόμαστε πως η επίδραση της παγκοσμιοποίησης είναι εξίσου σημαντική αναφορικά με τα πεδία που έχουν προαναφερθεί, θα περιοριστούμε στην οικονομική διάσταση της παγκοσμιοποίησης αφού αυτή έχει δημιουργήσει το πλέγμα για την ανάπτυξη της οικονομικής κρίσης που διάγουμε την εποχή αυτή.

2. Η έννοια της κρίσης

Σύμφωνα με τους Κότιο και Παυλίδη (2012) κρίση ορίζεται το χρονικό διάστημα κατά το οποίο διαταράσσεται, συνήθως απότομα και βίαια, η ομαλή λειτουργία ενός συστήματος και τροποποιούνται οι αρχικές του ιδιότητες. Στην ανθρώπινη κοινωνία συναντώνται κρίσεις σε πολλούς τομείς, όπως φυσικές καταστροφές, κατάρρευση καθεστώτων και ένοπλες συγκρούσεις, εξάπλωση ασθενειών, οικονομική κατάρρευση. Αναλόγως των τομέων που εδράζεται η κρίση χαρακτηρίζονται ως οικολογικές, πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές κ.α. . Είναι

⁸ ΔΝΤ, «Ο Μύθος της Παγκοσμιοποίησης και η Πραγματικότητα του Ιμπεριαλισμού» Σακελλαρόπουλος, Σπ. 2004. Gutenberg

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

πρόδηλο πως η εμφάνιση μιας κρίσης θα δημιουργήσει αναταραχές, αναστάτωση και τη βάση για κοινωνική στασιμότητα ή και υποχώρηση⁹.

Η έννοια της κρίσης είναι γνωστή αλλά και πολύπλοκη. Κρίσεις έχουν σημειωθεί δεκάδες φορές από τα χρόνια της αρχαιότητας και δεν είναι σημερινή καινοτομία. Παρά τη μεγάλη διαφοροποίηση και ποικιλία στις μορφές που αναπτύσσονται οι Reinhart & Rogoff (2009) τις κατηγοριοποίησαν σε δύο μεγάλες ομάδες: στις χρηματοοικονομικές, στις οποίες εντάσσεται η παγκόσμια κρίση που διάγουμε έως σήμερα και στις μη χρηματοοικονομικές. Αναλύοντας ακόμα βαθύτερα την χρηματοοικονομική ομάδα γίνεται διάκριση σε τέσσερις υποομάδες: τις νομισματικές κρίσεις, τις κρίσεις χρέους, τις τραπεζικές κρίσεις και τέλος τις κρίσεις λόγω διακοπής ροής κεφαλαίων (Claessens & Kose, 2013). Έχει αποδειχθεί πως οι κρίσεις δεν έχουν σαφές χρονικό πλαίσιο εκδήλωσης, ούτε εμφανίζονται σε τακτά χρονικά διαστήματα. Αντίθετα κοινός τόπος κατά τη διάρκεια μιας οικονομικής κρίσης είναι η μείωση της οικονομικής δραστηριότητας σε τομείς όπως η παραγωγή εθνικών προϊόντων, η μείωση στις τιμές τους, μείωση στις επενδύσεις ενώ αντίθετα υπάρχει αύξηση της ανεργίας (Κότιος & Παυλίδης, 2012).

Ωστόσο οφείλουμε να σημειώσουμε πως παρά τη σαφή κατηγοριοποίηση των παραπάνω οικονομολόγων, υπάρχουν επιπλέον ομαδοποιήσεις των κρίσεων που αφορούν στα χαρακτηριστικά τους, στα στάδια εξέλιξης ή στα αίτια ξεσπάσματος. Οι αναταράξεις αυτές μπορεί να οφείλονται σε *εξωγενείς παράγοντες*- μη οικονομικούς- όπως φυσικές καταστροφές, θεομηνίες, πόλεμοι και σε *ενδογενείς παράγοντες ή οικονομικούς*. Οι εξωγενείς παράγοντες είναι μη προβλέψιμοι και τυχαίοι, δεν ακολουθούν έναν οικονομικό κύκλο (business cycles) και συνήθως επηρεάζουν μικρότερης έκτασης γεωγραφική περιοχή (Παπαηλίας, 2011). Οι ενδογενείς είναι αυτοί που κατά βάση γεννώνται και επενεργούν μέσα σε ένα οικονομικό σύστημα,

⁹ Οι Reinhart και Rogoff (2009) σημειώνουν ως περίοδο κρίσης όχι μόνο την αιφνίδια και βίαιη μεταβολή μιας κατάστασης αλλά και τις παρατεταμένες καταστάσεις που περιορίζουν τις αποδόσεις των αγορών. Οι μακράς διάρκειας και συνεχιζόμενες *χρηματοοικονομικές καθηλώσεις* αναγκάζουν τους μικροεπενδυτές σε αποταμιεύσεις άτοκων καταθέσεων ή με μικρές αποδόσεις. Αυτό ουσιαστικά ισοδυναμεί με συνθήκες μερικής χρεοκοπίας.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

και επιγραμματικά αναφέρονται οι μεγάλες αυξομειώσεις σε επενδύσεις ,η μείωση επιτοκίων , η μείωση στις τιμές των μετοχών, η μειωμένη αγοραστική κίνηση λόγω ύφεσης και ανεργίας, ο τραπεζικός πανικός (bank run)¹⁰. Προς επίρρωση των παραπάνω ο Θεοδώρου (2010) επισημαίνει ως σημεία εκδήλωσης μιας κρίσης την υπερπροσφορά προϊόντων που δεν μπορούν να απορροφηθούν και έχει ως επακόλουθο την επενδυτική μείωση, τη χρεωκοπία μεγάλων επιχειρήσεων ή χρηματοπιστωτικών οργανισμών, την εμφάνιση της ανεργίας (ως αναμενόμενο φυσικό επακόλουθο της μειωμένης επενδυτικής πολιτικής), την πτώση των τιμών αφού λόγω αυξημένης ανεργίας υπάρχει μείωση της αγοραστικής δύναμης.¹¹

Τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά ανήκουν ουσιαστικά στο δεύτερο στάδιο – κύκλο εκδήλωσης μιας κρίσης. Κατά τον Coombs (2014) οι κρίσεις εκδηλώνονται μέσω ενός (οικονομικού) κύκλου, τον οποίο χωρίζει σε τρία στάδια:

- στο πριν την κρίση στάδιο όπου στόχος των οικονομολόγων είναι η αποφυγή της εκδήλωσης της κρίσης ή η προετοιμασία για να την αντιμετωπίσουν. Καίριο σημείο μιας οικονομίας είναι να αντιληφθεί εγκαίρως τα αρνητικά σήματα , να αναπτύξει στρατηγικές αντιμετώπισης και να διαφυλάξει τους άμεσα ενδιαφερόμενους από το χειρότερο αποτέλεσμα

¹⁰ Τραπεζικός πανικός ή μαζική απόσυρση καταθέσεων: μαζική απόσυρση κεφαλαίων από τους καταθέτες διότι θεωρείται πως η τράπεζα είναι, ή μπορεί να γίνει αναξιόχρηη. Δημιουργείται έτσι μία ορμή με τρόπο αυτοεκπληρούμενης προφητείας: όσο περισσότεροι πελάτες αποσύρουν τις καταθέσεις τους, τόσο η πιθανότητα χρεοκοπίας της τράπεζας αυξάνεται και αυτό ενθαρρύνει ακόμα περισσότερες αποσύρσεις καταθέσεων. Η διαδικασία αυτή μπορεί να αποσταθεροποιήσει την τράπεζα σε σημείο πτώχευσης. Μία συστημική τραπεζική κρίση συμβαίνει όταν πολλές τράπεζες υποφέρουν ταυτόχρονα από μαζική απόσυρση καταθέσεων και όλο ή σχεδόν όλο το τραπεζικό κεφάλαιο μίας χώρας απαλείφεται. Η αλυσίδα χρεοκοπιών μπορεί να προκαλέσει οικονομική ύφεση (Βικιπαίδεια).

¹¹ Οι Κότιος & Παυλίδης (2012) αναφέρουν μια άλλη θεώρηση για την ύπαρξη μιας κρίσης. Το οικονομικό σύστημα μέσω αυτορυθμιστικών διαδικασιών τείνει να διαγράψει στρεβλώσεις που δημιουργήθηκαν. Αυτό που θεωρείται κρίση ουσιαστικά είναι η βίαιη επαναφορά σε συνθήκες ομαλότητας. Για παράδειγμα το «σκάσιμο μιας οικονομικής φούσκας» που εκλαμβάνεται ως κρίση, ουσιαστικά είναι η αναπόφευκτη διόρθωση μιας προϋπάρχουσας παράλογης κατάστασης, μιας υπερβολικής αύξησης των τιμών, που κάποια στιγμή θα προσαρμοστεί απότομα στην οικονομική πραγματικότητα.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

- στο στάδιο της εκδήλωσης κατά το οποίο αντιμετωπίζεται η κρίση ,αφού εντοπιστούν τα αδύνατα σημεία της
- στο στάδιο αποδρομής ,κατά το οποίο διαπιστώνεται η ουσιαστική λήξη του επεισοδίου και γίνεται απολογισμός ,αναδιοργάνωση και σχεδιασμός νέας πολιτικής.

Ο Μαρξ στο «Κομμουνιστικό Μανιφέστο» αναφέρει τον όρο (οικονομική) κρίση ως αποκύημα του καπιταλισμού και των οικονομικών πολιτικών που απορρέουν από τη φιλελεύθερη οικονομική θεωρία (Μαρξ & Έγκελς, 1999). Η οικονομία ως ένα οργανωμένο σύστημα διέπεται από θεωρίες που ορίζουν τη λειτουργία της. Αντιλαμβανόμαστε πως η αποδοχή των αρχών μιας Θεωρητικής Οικονομικής Σχολής από ένα κράτος σχηματίζει το πλαίσιο εκείνο που καθορίζει την πολιτική που θα ασκηθεί . Κατ' επέκταση τα όποια γεγονότα εκδηλώνονται - θετικά ή αρνητικά- είναι ουσιαστικά αποτελέσματα της οικονομικής θεωρίας που ακολουθείται. Οι βασικές οικονομικές θεωρίες είναι οι ακόλουθες:

Φιλελευθερισμός-Κλασσική Σχολή

Υποστηρίζεται ο οικονομικός φιλελευθερισμός μέσω της ελεύθερης οικονομικής δραστηριότητας, πλήρους απασχόλησης, χωρίς κρατικούς παρεμβατισμούς. Οι κυριότεροι εκπρόσωποι της κλασσικής σχολής(Smith, Malthus, Ricardo) θεωρούν άχρηστη και επιζήμια την όποια κρατική παρέμβαση μέσω μιας κοινωνικής πολιτικής υπέρ των φτωχών αφού αυτή θα εμποδίσει την ευρύτερη κοινωνική ευημερία. Όσον αφορά τις στρεβλώσεις και ανισορροπίες που προκύπτουν μέσα στο οικονομικό σύστημα¹² πιστεύεται πως αυτορυθμίζονται αφού το *αόρατο χέρι* της ελεύθερης αγοράς θα επαναφέρει την ομαλότητα.

Νεοκλασσική Σχολή- Παρεμβατισμός κράτους υπό συνθήκες

Με βάση τη θέση του Mill (όπ. αν. στο Καραμεσίνη, 2006) η κρατική παρέμβαση είναι επιθυμητή και εφικτή εφόσον δεν δημιουργεί οικονομικές και

¹² Οι οποίες θεωρούνται βραχείες και προσωρινές.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

κοινωνικές παρενέργειες. Έτσι για τη νεοκλασσική σχολή πρώτη επιλογή είναι η πλήρως ανταγωνιστική αγορά. Εφόσον αποτύχει η επιλογή αυτή σε διάφορους τομείς τότε επεμβαίνει το κράτος προκειμένου να αναδιανείμει με δικαιότερο τρόπο τα εισοδήματα. Ουσιαστικά τίθενται τα ερωτήματα *γιατί* και *πώς* θα παρεμβαίνει το κράτος προκειμένου να βελτιώσει την κοινωνία.

Κεϋνσιανή Σχολή

Ο Keynes άσκησε έντονη κριτική στην κλασσική σχολή και τόνισε βασικά σημεία του ως αρνητικά του καπιταλισμού. Υποστήριξε πως το καπιταλιστικό σύστημα δεν εξασφαλίζει πλήρη απασχόληση και πως η διανομή πλούτου και εισοδήματος είναι άδικη και αυθαίρετη. Επιπρόσθετα υποστήριξε πως φυσιολογική κατάσταση είναι αυτή της ημιαπασχόλησης και της ανεργίας με μόνιμες τάσεις αστάθειας και κατ' εξαίρεση παρουσιάζεται ισορροπία. Πρότεινε ως λύση στην ανεργία όχι τη μείωση των μισθών αλλά την αύξηση της ενεργούς ζήτησης μέσω μακροοικονομικής πολιτικής. Επιπλέον προέβαλε το επιχείρημα πως η αναδιανομή εισοδημάτων προς όφελος των φτωχότερων εισοδηματικών τάξεων λειτουργεί προς όφελος των επενδύσεων και άρα προς την οικονομία. Η επιλογή της κοινωνικής πολιτικής μέσα από κοινωνικές δαπάνες λειτουργεί ως μοχλός ανάπτυξης αφού αυξάνει τη ζήτηση, αναδιανέμει το εισόδημα υπέρ των φτωχότερων, αυξάνει την κατανάλωση και μέσω αυτής έχουμε αύξηση στο ρυθμό ανάπτυξης της οικονομίας (Καραμεσίνη, 2006).

Νεοφιλελευθερισμός -Μονεταρισμός

Ο νεοφιλελευθερισμός, με πρωτεργάτη τον M. Friedman, ως μετεξέλιξη της Κλασσικής Σχολής και προσαρμοσμένος στις σημερινές οικονομικές συνθήκες, ασκεί κριτική στην κρατική παρέμβαση και αμφισβητεί τα οφέλη μέσω κοινωνικών παροχών. Υποστηρίζεται πως η αγορά πρέπει να είναι σε απόλυτη ελευθερία, με πλήρως ανταγωνιστική οικονομία και να μην υπόκειται σε περιορισμούς από το κράτος. Ο επονομαζόμενος και *μονεταρισμός* εμφανίστηκε ως το αντίπαλο δέος στην κεϋνσιανή πολιτική που ασκήθηκε μεταξύ 1945-1970. Για τον Friedman κάθε είδους κρατική παρέμβαση, επεκτατική ή περιοριστική συνιστά προϋπόθεση για απορύθμιση του συστήματος και ως εκ τούτου πρέπει να αποφεύγεται (Γκότσης, 1990).

Μαρξιστική Θεωρία

Ξεκινώντας από την άποψη πως οι οικονομικές κρίσεις είναι απόρροια του καπιταλιστικού οικονομικού μοντέλου ο Μαρξ κατακρίνει έντονα την οικονομία χαρακτηρίζοντάς την χώρο ανθρώπινης εκμετάλλευσης και ταξικών ανισοτήτων (Jackson & Sorensen, 2006). Υποστηρίζει πως οι αιτίες των οικονομικών κρίσεων οφείλονται στην υπερσυσσώρευση κεφαλαίων λόγω της άναρχης παραγωγής προκειμένου να παράξουν όσο το δυνατόν περισσότερα προϊόντα. Η κρίση υπερσυσσώρευσης, καταλήγει μεταξύ άλλων σε μείωση ή επιβράδυνση της ζήτησης. Η υποκατανάλωση των μαζών εμφανίζεται ως ένα αποτέλεσμα της κρίσης, το οποίο όμως αναδρά πάνω στο ποσοστό κέρδους και ανατροφοδοτεί την κρίση. Έτσι στη συγκεκριμένη περίπτωση έχουμε να κάνουμε με αυτό που είναι γνωστό στις φυσικές επιστήμες ως θετικό feedback, έναν φαύλο κύκλο που ενισχύεται από την κρίση και ενισχύει την κρίση (Ιωακείμογλου & Μηλιός, 1991).

Το κοινωνικό πρόσταγμα απαιτεί καθορισμένες αναλογίες μεταξύ παραγωγής και κατανάλωσης, -προσφοράς και ζήτησης- προκειμένου να επιτυγχάνεται ισορροπία. Στην καπιταλιστική κοινωνία επικρατεί η αντίφαση ανάμεσα στον κοινωνικό-συλλογικό χαρακτήρα της παραγωγής και τον χαρακτήρα της ιδιωτικής επιχείρησης κέρδους. Το κράτος οφείλει να διατηρεί μηχανισμούς ώστε να προστατεύει την κοινωνία από την οικονομικά κυρίαρχη τάξη που αποσκοπεί κυρίως στην προστασία των δικών της συμφερόντων (Καραμεσίνη, 2006).

Ο Χριστοδουλάκης (2009) αναφερόμενος στη θέση του Χέγκελ υποστηρίζει πως η Χ οικονομική θεωρία δομείται από τα δεδομένα της αντίστοιχης εποχής. Οι Wolff και Resnick, (2012) τονίζουν πως η κατανόηση του « τί και πώς» συστήνεται μια κρίση είναι το πρώτο βήμα για τη έξοδο από την κρίση, αφού το τελικό διακύβευμα αφορά στις ενέργειες εκείνες που θα καταλήξουν σε επιτυχή έκβαση και απεμπλοκή από την κρίση. Διαπιστώνεται ότι, παρά την ανάλυση που έχει γίνει στις οικονομικές θεωρίες στο πέρασμα τόσων κρίσεων από ειδικούς επιστήμονες, δεν μπορούν πάντα να προβλέψουν και να αποσοβήσουν μια επερχόμενη νέα κρίση σε καθολικό ποσοστό. Οι κρίσεις λειτουργούν ως ένα πεδίο που μεταβάλλεται, ανατροφοδοτείται και ενισχύεται με νέα δεδομένα κάνοντας την κάθε νέα κρίση ανθεκτικότερη και πιο περίπλοκη (Χριστοδουλάκης,

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

2012)¹³.Υπάρχουν όμως αξιοπρόσεκτες ομοιότητες στις δομές που συνθέτουν τις κρίσεις σε διάφορες χώρες και κοινωνίες στο παρελθόν , που μια ενδελεχής καταγραφή θα βοηθούσε αφενός στην κατανόηση του φαινομένου, αφετέρου στην μείωση και αποφυγή κάποιων τραγικά δυσάρεστων συνεπειών (Reinhart & Rogoff, 2009).

3. Παγκόσμια Οικονομική Κρίση και η μετάδοση της στην Ελλάδα

Τον Αύγουστο του 2007 ξεκινά στις ΗΠΑ μια μεγάλη οικονομική αναταραχή ορμώμενη από τα στεγαστικά δάνεια υψηλού κινδύνου¹⁴ η οποία εντείνεται κατά το 2008 με τη χρεοκοπία μεγάλης επενδυτικής τράπεζας, της Lehman Brothers και καταλήγει στην Ευρωπαϊκή κρίση, θύμα της οποίας είναι και η Ελλάδα. Η αρχική χρηματοπιστωτική κρίση των ΗΠΑ, μέσω των διαύλων της παγκοσμιοποιημένης οικονομικής αγοράς μετατρέπεται σε διεθνή κρίση κεφαλαιαγορών, αφού χρόνια διαρθρωτικά προβλήματα και πολιτικές που εφαρμόστηκαν σε βάθος δεκαετιών ενέτειναν την κατάσταση και οδήγησαν στην παγκόσμια σημερινή κατάσταση (Mishkin, 1999).

Οι παγκόσμια συνδεδεμένες οικονομίες και τα διεθνοποιημένα τραπεζικά συστήματα ενισχύουν τη διαδικασία της οικονομικής κρίσης, η οποία χαρακτηρίζεται ως η πλέον σοβαρή μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο (Τράπεζα της Ελλάδος, 2004) και με αλυσιδωτές αντιδράσεις προκαλεί πανικό στις παγκόσμιες αγορές. Σε ένα παγκοσμιοποιημένο κοινωνικό και οικονομικό σύστημα με σχέσεις αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασης ,οι αποφάσεις και οι ενέργειες των ασκούντων εξουσία μπορεί να έχουν σημαντικές επιπτώσεις σε έθνη ,κοινότητες και ομάδες

¹³ Στο Χριστοδουλάκης, Οικονομικές Θεωρίες και Κρίσεις (2015)

¹⁴ Ονομάστηκε Κρίση στεγαστικών δανείων, Cecchetti, 2007)

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

ανθρώπων άλλων ηπείρων (Mc Grew, 1997)¹⁵. Εξάλλου ο Καραμούζης (2009)¹⁶ σημειώνει πως οι οικονομικές κρίσεις δεν δημιουργούνται από ένα μόνο αίτιο. Είναι το τελικό αποτέλεσμα πολλών σύνθετων και αλληλοεξαρτώμενων χρηματοοικονομικών, πολιτικών, δημοσιονομικών και κοινωνικών παραγόντων που επηρεάζουν την οικονομική καθημερινότητα των χωρών που έχουν συνδεθεί μεταξύ τους.

Η επικράτηση συγκεκριμένων οικονομικών αντιλήψεων από την παγκόσμια κοινότητα, για την καλύτερη και δυναμικότερη λειτουργία των αγορών και των τραπεζικών συστημάτων ώθησε προς την αποδοχή των αρχών του νεοφιλευθερισμού κάτω από την δυναμική της παγκοσμιοποίησης. Τα κράτη αναλαμβάνουν ρίσκα και κάνουν επιλογές ανάλογα με τις ανάγκες που οφείλουν να καλύψουν και τις επιταγές της κοινωνίας ή της άρχουσας τάξης. Όμως όλες οι επιλογές και αποφάσεις πλέον γίνονται μέσα στο πλαίσιο της παγκοσμιοποιημένης αγοράς. Μια σειρά από μακροοικονομικές ανισορροπίες (ραγδαία ανάπτυξη της Κίνας, στασιμότητα των ΗΠΑ, προβλήματα ανταγωνιστικότητας στην Ε.Ε)¹⁷ δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την εκδήλωση της επόμενης κρίσης. Ταυτόχρονα, όπως αναφέρει ο Καραμούζης (2009), μία από τις σημαντικότερες αιτίες θεωρείται και η μετατόπιση των στόχων των τραπεζών. Έτσι οι τράπεζες απεπενδύουν από τη χρηματοδότηση της πραγματικής οικονομίας, του εμπορίου και των παραγωγικών επενδύσεων και στρέφονται στην κερδοσκοπία, τα χρηματοοικονομικά στοιχήματα και τη χρηματοπιστωτική καινοτομία χωρίς οικονομική χρησιμότητα, οι οποίες έγιναν, σε σημαντικό βαθμό, βασικές δραστηριότητες, και για ορισμένες μεγάλες διεθνείς τράπεζες αυτοσκοπός.

Στην Ε.Ε. η κρίση εξελίχθηκε στηριζόμενη σε δύο πυλώνες: στο τραπεζικό σύστημα και στον δημόσιο τομέα. Το ακριβό και μη ανταγωνιστικό δημόσιο παράγει

¹⁵ «Ο Μύθος της Παγκοσμιοποίησης και η Πραγματικότητα του Ιμπεριαλισμού» Σακελλαρόπουλος, Σπ., 2004. Gutenberg

¹⁶ Στο Εισηγήσεις της Ημερίδας «Από το κρίση του 1929 στην κρίση του 2009» 12 Νοεμβρίου 2009 Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων.

¹⁷ Κολλίντζας, Τ. Ψαλιδόπουλος, Μ. Από την κρίση του 1929 στην κρίση του 2009. Ημερίδα του Ιδρύματος της Βουλής των Ελλήνων 12/11/2009

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

και επαυξάνει ελλείμματα, κυρίως σε χώρες όπως η Ελλάδα και η Πορτογαλία, ενώ ο τραπεζικός χώρος ευάλωτος από επισφαλείς τίτλους που έχουν μεταφερθεί από τρίτες χώρες είναι αντιμέτωπη πλέον με προβλήματα επιβίωσης. Η διάσωση των τραπεζών είναι στην κορυφή της ατζέντας των κρατών προκειμένου να αποφευχθεί η κατάρρευσή τους με ανυπολόγιστες συνέπειες. Το χρέος μεταλλάσσεται από ιδιωτικό σε δημόσιο αφού τα κράτη αναλαμβάνουν την αποπληρωμή του με άμεσο αντίκτυπο άγνωστες προεκτάσεις στην οικονομία των κρατών-μελών της Ευρωζώνης.

Η μετάδοση της κρίσης στον ελληνικό χώρο έγινε μέσω της Ευρωπαϊκής κρίσης, αφού οι οικονομίες λειτουργούν ως συγκοινωνούντα δοχεία. Το έτος 2001 καθώς η Ελλάδα γίνεται μέλος της Οικονομικής Νομισματικής Ένωσης υιοθετεί το ενιαίο νόμισμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης προσδοκώντας μεγάλη ανάπτυξη καθώς θεωρείται μέλος του σκληρού πυρήνα της ευρωπαϊκής οικονομίας. Ωστόσο η ελληνική κοινωνία επέλεξε την κατανάλωση αντί των επενδύσεων και ο φόβος του πολιτικού κόστους αποθάρρυνε τις εκάστοτε κυβερνήσεις να αναλάβουν αποφασιστικές πρωτοβουλίες προκειμένου να υπάρξει ριζική μεταρρύθμιση σε οικονομικό, διοικητικό και παραγωγικό επίπεδο (Προβόπουλος, 2014). Υπήρξε εσωστρεφής ανάπτυξη στηριζόμενη κατά κύριο λόγο στην εγχώρια ζήτηση και σε δανεισμούς που δημιούργησαν ακόμα περισσότερες υποχρεώσεις. Σε μια αγορά παγκοσμιοποιημένη η παραγωγική βάση οφείλει να αναπροσαρμοστεί και να γίνει ανταγωνιστική, κάτι που δεν έγινε στην Ελλάδα, με άμεσο επακόλουθο τη αύξηση του ελλείμματος του ισοζυγίου των εξωτερικών συναλλαγών. Επιπρόσθετα οι δημόσιες δαπάνες συνέχισαν τον αυξητικό ρυθμό, τα έσοδα είχαν μειούμενη τάση και αυτό οδήγησε σε πρωτοφανή επίπεδα το δημόσιο χρέος. Η παγκόσμια κρίση βρίσκει την Ελλάδα ανοχύρωτη, με χρόνια διαρθρωτικά προβλήματα και μεγάλο δημόσιο χρέος. Καθώς υπάρχει ο κίνδυνος μιας εθνικής χρεοκοπίας και προκειμένου να επιβιώσει το Ελληνικό κράτος εφαρμόζεται πολυετές πρόγραμμα με στόχους αφενός τη μείωση του δημόσιου ελλείμματος και τον έλεγχο της δυναμικής του χρέους, αφετέρου την πραγματοποίηση εκτεταμένων διαρθρωτικών αλλαγών που θα στηρίξουν το πλαίσιο επανεκκίνησης της οικονομίας. Καθώς υλοποιείται το πρόγραμμα και αφού διαπιστώνεται η αδυναμία να πετύχει από μόνο του τους προβλεπόμενους στόχους η κυβέρνηση ζητά από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

(ΔΝΤ)¹⁸ και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα χρηματοδοτική ενίσχυση. Ουσιαστικά αναφερόμαστε στην υπογραφή του Μνημονίου Οικονομικών και Χρηματοπιστωτικών Πολιτικών που έθεσε τη χώρα στον οικονομικό έλεγχο των παραπάνω θεσμών προκειμένου να αποσοβηθεί ο κίνδυνος μιας ολικής χρεοκοπίας και να τεθούν οι βάσεις για την επάνοδο της οικονομίας με όρους επαχθείς για την κοινωνία και τους εργαζόμενους.

Πολιτικές Λιτότητας

Η εμφάνιση και ανάπτυξη της κρίσης καταδεικνύει την ανάγκη άμεσης βελτίωσης του πλαισίου οικονομικής στήριξης των χωρών που έχουν επηρεαστεί. Η Ε.Ε. έλαβε μια σειρά από μέτρα προκειμένου να στηρίξει τα κράτη μέλη. Ωστόσο οι προϋποθέσεις που έδωσαν τη δυνατότητα στην Ελλάδα να λάβει οικονομική στήριξη από το ΔΝΤ, όπως ο αυξανόμενος πληθωρισμός, τα μεγάλα ελλείμματα και η μηδενική ανάπτυξη είναι αυτές που διακόπτουν την πορεία προς την ανάκαμψη που πετυχαίνουν άλλες χώρες με υγιή οικονομικά δεδομένα. Επιβαρυντικό στοιχείο για την Ελλάδα διαπιστώνεται πως είναι και οι εκλογικές αναμετρήσεις του 2009 αφού αναπαράγεται η κλασική δημοσιονομική πολιτική με μεγάλες απώλειες δημόσιου χρήματος λόγω της χαλάρωσης του φοροεισπρακτικού μηχανισμού, αλλά κυρίως λόγω της αδυναμίας πολιτικής σύγκλισης και συνεννόησης των δυνάμεων της χώρας προκειμένου να αντιμετωπισθεί η οικονομική καταιγίδα που έχει έρθει (Τράπεζα της Ελλάδας, 2014). Το 2010 βρίσκει το ελληνικό κράτος σε μεγάλη οικονομική ύφεση με ταυτόχρονη τεράστια υστέρηση δημοσίων εσόδων, έξαρση των δημοσίων δαπανών και το έλλειμμα του ισοζυγίου εξωτερικών συναλλαγών σε πρωτοφανή υψηλά επίπεδα.

¹⁸ Το **Διεθνές Νομισματικό Ταμείο** (International Monetary Fund – IMF) είναι θεσμός του συστήματος του Bretton Woods που χρησιμοποιήθηκε για την σταθεροποίηση των συναλλαγματικών ισοτιμιών και των οικονομικών σχέσεων. Ως διεθνής οργανισμός συστήθηκε στις 27 Δεκεμβρίου του 1945 με έδρα τις ΗΠΑ, κατόπιν συνομολόγησης 29 Χωρών που είχαν συμβάλει στο 80% του κεφαλαίου. Παρεμβαίνει με διαρθρωτικά οικονομικά και τεχνικά μέτρα προς βοήθεια σε όποια χώρα ζητήσει την συνδρομή του και εφόσον πληροί τις προϋποθέσεις.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Στο πλαίσιο αυτό ο Διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος (Προβόπουλος, 2014) δηλώνει πως

“Η μόνη ασφαλής μέθοδος για τη θωράκιση της οικονομίας μας [...]είναι η θαρραλέα αντιμετώπιση των ανισορροπιών και των διαρθρωτικών αδυναμιών, ώστε να προωθείται διαρκώς μια μακρόπνοη, εξωστρεφής, ισχυρή και διατηρήσιμη αναπτυξιακή δυναμική. Τέτοια δυναμική είναι μόνο αυτή που στηρίζεται πρωτίστως: στην ενίσχυση της παραγωγικής βάσης μέσω των επενδύσεων, στη διαρκή ποιοτική αναβάθμιση του ανταγωνισμού σε όλες τις αγορές, καθώς επίσης, και προπαντός, σε ένα εκτεταμένο πλέγμα διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, κυρίως στον ευρύτερο δημόσιο τομέα... ..και όσο χωλαίνει η διαρθρωτική συνιστώσα των δημοσιονομικών μας, δύσκολα θα αποκαθίσταται η εμπιστοσύνη των επενδυτών και των αγορών στις προοπτικές της οικονομίας μας”,

θεωρώντας ότι η επιβολή μιας πολιτικής βασισμένης στη λιτότητα και τον περιορισμό των δαπανών, είναι «εκ των ων ουκ άνευ» για την Ελλάδα και τον ελληνικό λαό. Εξάλλου μεσοπρόθεσμα υιοθετήθηκαν αλλαγές ώστε να υποστηριχθεί και να συνεχιστεί η ευρωπαϊκή βοήθεια και αλληλεγγύη αλλά και μακροπρόθεσμα αναζητήθηκαν προγράμματα προκειμένου να αλλάξει ο δομικός σχεδιασμός της οικονομίας και να εναρμονιστεί στα ευρωπαϊκά κριτήρια και την ευρωπαϊκή πραγματικότητα. Η επιλογή αυτή ήταν μονόδρομος και σαφώς επίπονη και σκληρή. Από τις δραστικές αλλαγές που σημειώθηκαν αναφέρονται: μειώσεις σε δημόσιες δαπάνες σε όλους τους τομείς, στην υγεία, στην εκπαίδευση ή στην άμυνα της χώρας, συγχωνεύσεις ή και διακοπή λειτουργίας δημόσιων φορέων που κρίθηκαν αντιπαραγωγικοί, δραστική μείωση στον προϋπολογισμό των κοινωνικών παροχών, τη μείωση των μισθών και την αναθεώρηση του εργατικού δικαίου, περικοπή του κόστους εργασίας, περιορισμός των πιστώσεων, μείωση ή κατάργηση επιδοτήσεων. Αντίθετα παρουσιάστηκαν αυξήσεις στη φορολόγηση, στα τιμολόγια των δημόσια παρεχόμενων υπηρεσιών όπως το νερό και το ρεύμα, προγραμματίστηκε η ολοκλήρωση ιδιωτικοποιήσεων και αποκρατικοποιήσεων σε διάφορους τομείς, όπως ΟΣΕ και τέλος δρομολογήθηκε η φιλελευθεροποίηση του εμπορίου και της επιχειρηματικότητας με όσα αυτό συνεπάγεται¹⁹. Ως αναμενόμενα αποτελέσματα των

¹⁹ Ουσιαστικά αναφερόμαστε στην υιοθέτηση του Νεοφιλελευθερισμού και του Μονεταρισμού όπως αναφέρονται σε προηγούμενη παράγραφο(σελ. 19).

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

παραπάνω διαπιστώνεται αύξηση της ανεργίας, χρεοκοπία πολλών επιχειρήσεων, περιορισμός των επενδύσεων και των εξαγωγών, επιβράδυνση στον τομέα των ακινήτων, μείωση σε παραδοσιακά ισχυρούς πυλώνες της οικονομίας όπως ο τουρισμός και κατ' επέκταση μείωση του ΑΕΠ και αύξηση του δημόσιου χρέους (Τράπεζα της Ελλάδος, 2014). Οι νέοι, αυστηροί και κατά του κοινωνικού κράτους- πρόνοια οικονομικοί όροι που κλήθηκαν οι χώρες της Ε.Ε. (μαζί με την Ελλάδα) να προσυπογράψουν το 2010, ήταν κατά του κοινωνικού κράτους- πρόνοια και υιοθετήθηκαν από το σύνολο των κρατών-μελών προκειμένου να ανταποκριθούν στις νέες απαιτήσεις που όριζε η παγκοσμιοποίηση ώστε να καταστεί η Ε.Ε. αποδοτικότερη και ανταγωνιστικότερη. Η Ελλάδα πρωτίστως όφειλε να αποκαταστήσει τη χαμένη εμπιστοσύνη των εταίρων και αυτό θα γινόταν με την εκπλήρωση όλων των συμφωνηθέντων όρων αυστηρά εντός των προσυμφωνηθέντων προθεσμιών και χωρίς «εκπτώτικές διαπραγματεύσεις» επί του περιεχομένου. Με απλά λόγια το ίδιο το κράτος ξεκίνησε την εφαρμογή μιας σειράς πολιτικών λιτότητας και συρρίκνωσης των κοινωνικών κατακτήσεων που επιτεύχθηκαν με αγώνες από τους εργαζόμενους κατά τον προηγούμενο αιώνα. Μια μακροχρόνια περίοδος λιτότητας εμφανίζεται και η μόνιμη παρουσία της θα επηρεάσει σε βάθος την κοινωνία.

Κεφάλαιο 2^ο Προγράμματα Σίτισης Μαθητών

4. Επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στον παιδικό- μαθητικό πληθυσμό

Η οικονομική κρίση φέρει μια σειρά επιπτώσεων οι οποίες αφήνουν να διαγραφούν οι αδυναμίες ενός οικονομικού συστήματος που δεν προνόησε να στηρίξει τις ευάλωτες ομάδες όταν μάλιστα το διάστημα πριν τη κρίση υπήρξε αύξηση του ΑΕΠ και οικονομική και κοινωνική ευημερία. Οι καταστροφικές επιπτώσεις που εκδηλώνονται λειτουργούν ως παράγοντες κοινωνικής οπισθοδρόμησης αλλάζοντας- μάλλον όχι προς το καλύτερο- θεσμούς, δομές και ισορροπίες (Κότιος & Παυλίδης, 2012). Η ίδια η οικονομική δυσπραγία θεωρείται ως ένας από τους τρεις βασικούς άξονες που ενισχύουν τον κοινωνικό αποκλεισμό (Μπαλούρδος, 2011). Η λιτότητα οδηγεί την οικονομία σε έναν φαύλο κύκλο συνεχούς ύφεσης, με την απασχόληση να μειώνεται, τα εισοδήματα να συρρικνώνονται και τη φτώχεια να εξαπλώνεται σε όλο και μεγαλύτερα στρώματα της κοινωνίας (Παπαδημητρίου κ.α., 2013). Η Νικολακάκη (2015) τονίζει αυτό που πολλές έρευνες στα χρόνια της κρίσης διαπιστώνουν: η φτωχοποίηση του πληθυσμού φέρνει τους γονείς αντιμέτωπους με την αδυναμία τους να παράσχουν στα παιδιά τους όσα επιθυμούν ή έχουν ανάγκη. Οι επιλογές τους γίνονται με κριτήριο όχι την ποιότητα αλλά το κόστος αγοράς και την ανάγκη ικανοποίησης της πείνας και οι συνεχώς μειούμενες κοινωνικές παροχές υποβιβάζουν το ούτως ή άλλως μικρό κοινωνικό κράτος (Νικολακάκη, 2015). Η φτώχεια και ο αποκλεισμός ενισχύει το «σύνδρομο του αγέλαστου γονιού» που καλείται να ικανοποιήσει τις γονεϊκές υποχρεώσεις χωρίς να μπορεί να ανταποκριθεί.

Παρότι η έννοια της φτώχειας θα μπορούσε να έχει αρκετές ερμηνείες (Engle & Black, 2008 οπ. αναφ. στο Ντολιοπούλου, 2015) αφού για κάθε άνθρωπο υπάρχουν διαφορετικές ανάγκες, αποδεχόμαστε ένα κατώτατο όριο πέραν του οποίου υπάρχει αδιαμφισβήτητη φτώχεια. Η Eurostat (2000) δίνει τον ορισμό της φτώχειας ως « στέρηση που οφείλεται σε έλλειψη πόρων, κυρίως εισοδήματος» ονομάζοντάς την *εισοδηματική φτώχεια*. Ταυτόχρονα η οικονομική κρίση αναγκάζει το κράτος να περιορίσει τις προνοιακές του εισφορές με άμεσο αντίκτυπο τη

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

μεγιστοποίηση της φτώχειας στους ήδη φτωχούς και την δημιουργία νέου επαπειλούμενου πληθυσμού ως φτωχού. Συνοδοιπόρος της φτώχειας που παρατηρείται στα νοικοκυριά είναι και η *παιδική φτώχεια*²⁰ αναγνωρισμένη ως επίπτωση της οικονομικής κρίσης με καταγεγραμμένη την αύξηση της μεταξύ 2005-2009 (ΕΛ.ΣΤΑΤ, 2010) και με διαρκώς αυξητική τάση (ΕΛ.ΣΤΑΤ, 2016). Ταυτόχρονα διαπιστώνεται η τάση να μειώνεται ο δείκτης των ορίων της φτώχειας, καθώς και η δημιουργία υποκατηγοριών φτώχειας, με αποτέλεσμα ομάδες που το 2011 θα χαρακτηρίζονταν φτωχοί και θα ωφελούνταν από τις όποιες κοινωνικές δράσεις σήμερα να αποκλείονται²¹. Στην έκθεση που κατατέθηκε για λογαριασμό της Unicef σχετικά με την κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα (2015) γίνεται η διαπίστωση πως η παιδική φτώχεια δεν έχει επηρεάσει μόνο τα παιδιά που προέρχονται από πιο φτωχά κοινωνικά στρώματα αλλά όλα τα παιδιά στην Ελλάδα βιώνουν ,σαφώς με μεγάλες αποκλίσεις, τις αρνητικές συνέπειες της οικονομικής κρίσης. Με άλλα λόγια η οικονομική κρίση ,ιδιαίτερα μετά το 2010 ,επέδρασε καταλυτικά στη φτωχοποίηση της παιδικής ηλικίας στην Ελλάδα (Δασκαλάκης, 2015). Επιπρόσθετα, γίνεται η δυσάρεστη διαπίστωση από τις Εκθέσεις της Unicef των τελευταίων ετών πως υποομάδες εντός του χαρακτηρισμένου φτωχού πληθυσμού, παιδικού και ενηλίκων, είναι αντιμέτωπες με πιο ακραίες μορφές φτώχειας και αποστέρησης. Σε μελέτη που αφορά νοικοκυριά της πρωτεύουσας ο Ματσαγγάνης (2014) εκτιμά πως ένα μεγάλο ποσοστό των φτωχών παιδιών στην Αθήνα διαβιεί σε συνθήκες ακραίας φτώχειας²².

²⁰ Η αποστέρηση βασικών υλικών αγαθών ,κοινωνικών υπηρεσιών και παραγόντων που επηρεάζουν την επιβίωση, την ανάπτυξη & την ένταξη ενός παιδιού στην κοινωνία. Χωρίς να υπάρχει ένας εξειδικευμένος ορισμός για την παιδική φτώχεια , η αξιολόγηση καθορίζεται από την εισοδηματική έλλειψη σε παιδιά έως δεκαπέντε ετών λόγω του οικογενειακού εισοδήματος (στην οποία ανήκουν) που υπολογίζεται να είναι κάτω του 60% του εθνικού ισοδύναμου (Κογκίδου, 2005,οπ. αν. στο Ντολιοπούλου, 2014).

²¹ Υπολογίζονται περίπου 900.000 άτομα εκ των οποίων περί τις 200.000 ήτοι 22.6% αφορά παιδιά κάτω των 18ετών (Eurostat, 2013) .

²² Από παλαιότερες μελέτες στη Γαλλία που επικεντρώθηκαν στην ακραία φτώχεια (*grande pauvreté*) και στις επιπτώσεις στα παιδιά διαπιστώθηκε πως εξαιτίας της τα παιδιά βίωναν κακομεταχείριση, κοινωνικό αποκλεισμό, κόπωση και υποσιτισμό με επακόλουθο αρνητικές επιδράσεις σε μάθηση και

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Αντιλαμβανόμαστε πλέον τη διττή δυναμική της φτώχειας, την προς τα άνω διεύρυνση, απειλώντας να ενσωματώσει στον κλοιό ομάδες που έως τώρα δεν κινδύνευαν αλλά και την εσωτερική, προς τα κάτω, καθώς εντείνεται και βυθίζει ομάδες σε συνθήκες ακραίας φτώχειας, συνθήκες που θεωρητικά είχαν εξαλειφθεί από τις χώρες της Ε.Ε (Δασκαλάκης, 2015).²³

Παρόλο που η φτώχεια προϋπήρχε της οικονομικής κρίσης έχει καταγραφεί ως μία εκ των σοβαρότερων επιπτώσεων της (Moore et al, 2009 όπ. αν. στο Ντολιοπούλου, 2014) και δυστυχώς επανακάμπτει λόγω της κρίσης. Εξαιτίας της το άτομο- ενήλικας ή παιδί- στερείται βασικά υλικά αγαθά (τροφή, νερό, στέγη, υγιεινή) αλλά και υπηρεσίες όπως η εκπαίδευση και η υγεία, ενώ ταυτόχρονα δυσκολεύεται να ενταχθεί στο κοινωνικό σύνολο, βιώνει την έλλειψη σεβασμού και αξιοπρέπειας, έχει χαμηλή αυτοπεποίθηση, νιώθει απόρριψη, μοναξιά και ανασφάλεια, θυμό ή απογοήτευση, δημιουργεί εχθρικές σχέσεις και απομακρύνεται συνεχώς από τον κοινωνικό ιστό (Engle & Black, 2008 όπ. αν. στο Ντολιοπούλου, 2014). Η φτώχεια όπως αντιλαμβάνεται κανείς έχει πολυποικίλες επιπτώσεις στην καθημερινότητα του ατόμου (παιδιού) ωστόσο ιδιαίτερη βαρύτητα έχουν οι μακροχρόνιες επιπτώσεις όπως προβλήματα λόγω υποσιτισμού και γενικότερα προβλήματα στην υγεία, τα οποία μεταφράζονται ως προβλήματα στην ανάπτυξή του (Minujin et al, 2005 όπ. αν. στο Ντολιοπούλου, 2014). Ερευνητές τονίζουν επίσης τη διάρκεια που υφίσταται ένα παιδί τη φτώχεια, αλλά και την ηλικία που αρχίζει να τη βιώνει (Duncan & Magnuson, 2011 όπ. αν. στο Ντολιοπούλου, 2014) με δυσμενέστερες επιπτώσεις όταν βιώνεται από μικρή ηλικία. Κι ενώ για τη φτώχεια που βιώνει ένας ενήλικας υπεύθυνος κατά κύριο λόγο είναι ο ίδιος, δε συμβαίνει το ίδιο για τα παιδιά αφού για τη φτώχεια της οικογένειας του δεν ευθύνεται αυτό. Εξάλλου οι Brandbury, Jenkins και Micklewright (2001) τονίζουν την ποιοτική διάκριση ανάμεσα στην

ανάπτυξη (Pair, 2000 στο Social Policies, Family Types and Child Outcomes in Selected OECD Countries Sheila B. Kamerman, Michelle Neuman, Jane Waldfogel and Jeanne Brooks-Gunn, 2003).

²³ Στην ομάδα της ακραίας φτώχειας δεν συγκαταλέγονται περιπτώσεις ατόμων που δεν περιλαμβάνονται στις έρευνες εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EU-SILK) και θεωρούνται κατά τεκμήριο φτωχοί, όπως άστεγοι, Ρομά σε καταυλισμούς, διαβιούντες σε ιδρύματα, κλπ.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

«περιστασιακή», «παροδική», και «επίμονη» φτώχεια που βιώνει ένα παιδί καθώς οι επιπτώσεις είναι πολύ πιο σοβαρές όσο η φτώχεια διαρκεί περισσότερο. Ένα παιδί που ζει σε στερημένο περιβάλλον δεν αναπτύσσεται ομαλά, στερείται της φυσιολογικής ανάπτυξης με επακόλουθα στην εγκεφαλική ανάπτυξη, στο λόγο, τη γραφή, την μετέπειτα σχολική και ακαδημαϊκή του πορεία. Υποστηρίζεται πως αναπτύσσονται μη επιθυμητές συμπεριφορές και αρνητικά συναισθήματα λόγω κατάθλιψης, μειονεξίας, απομόνωσης, ανασφάλειας κ.α. (Ντολιοπούλου, 2014· UNICEF 2012,) που όμως είναι λιγότερο έντονες από ό,τι στο νοητικό επίπεδο.

Ταυτόχρονα διαπιστώνεται σαφής διασύνδεση φτώχειας και παχυσαρκίας από μελέτες (Ντολιοπούλου, 2014· Χρυσafiδης, 2014· UNICEF, 2012) αφού οι γονείς αναγκάζονται να θρέψουν τα παιδιά τους με φθηνότερα τρόφιμα κακής ή υποδεέστερης ποιότητας (επεξεργασμένα, προμαγειρεμένα). Επιπρόσθετα ένα υποσιτισμένο παιδί είναι επιρρεπές σε ατυχήματα, δεν επιθυμεί να βρίσκεται στο σχολικό χώρο αφού βιώνει αρνητικά συναισθήματα λόγω έλλειψης απαραίτητων πόρων, αδιαφορεί για τις επιδόσεις του, και έρευνες έχουν δείξει την άμεση συσχέτιση σχολικής απόδοσης και φτώχειας. Η επισιτιστική ανασφάλεια επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την παρουσία του παιδιού στο σχολικό χώρο αφού κυριαρχούν άλλα προβλήματα νιώθουν το σχολείο βαρετό και τιμωρητικό. Παιδιά από φτωχά περιβάλλοντα επικεντρώνονται σε ζητήματα επιβίωσης και είναι αγχωμένα εξαιτίας των προβλημάτων που βιώνουν στο σπίτι τους, εν αντιθέσει με τα υπόλοιπα που δεν αντιμετωπίζουν παρόμοια θέματα. (Ντολιοπούλου, 2014) και είναι ανέμελα.

Τα αποτελέσματα ερευνών υποδεικνύουν περιοχές που έχουν μεγάλο αριθμό παιδιών που βιώνουν επισιτιστική ανασφάλεια και υποσιτίζονται παραλληλίζοντας τη διατροφή τους με αυτή που είχαν παιδιά σε περιόδους πολέμου. Δεν υποστηρίζεται πως το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας βρίσκεται στο επίπεδο αυτό, αλλά από την αρχή της κρίσης και κυρίως μετά το 2010 η κατάσταση στα χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα έχει επιδεινωθεί (Κατσίκας, κ.α. 2014). Επιπρόσθετα παρόμοια στοιχεία αντλούνται και από την έκθεση της Ευρωπαϊκής Διεύθυνσης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (FRA, 2012· Eurostat, 2012) στην οποία τονίζεται η αυξητική τάση που έχει η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός στον παιδικό

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

πληθυσμό. Από τα στοιχεία που έχουν αντληθεί από το SILC²⁴ και αφορούν στο γενικό πληθυσμό διαπιστώνεται το δυσάρεστο συμπέρασμα πως το ποσοστό των πολιτών που δεν έχουν την δυνατότητα για ένα γεύμα με κρέας, ψάρι ή κοτόπουλο²⁵ κάθε δεύτερη μέρα²⁶, έχει διπλασιαστεί φτάνοντας από το 7,1 του 2008 στο 14,1 το 2012. Μια αναλυτικότερη εξέταση των δεδομένων μας πληροφορεί πως έχει μειωθεί δραματικά η δυνατότητα του πληθυσμού που βρίσκεται κάτω από το όριο της φτώχειας να περιλαμβάνει το προαναφερθέν γεύμα κάθε δεύτερη μέρα²⁷.

Το διακύβευμα της κοινωνίας, το νέο «κοινωνικό ζήτημα» όπως το χαρακτηρίζει ο Ματσαγγάνης (2013), είναι να υποστηριχθεί ο παιδικός πληθυσμός, μέσα από μια κοινωνική πολιτική ευρείας αποδοχής και σχεδιασμού που στόχο θα έχει αφενός τη σίτιση των παιδιών ώστε να αποσοβηθούν τα δυσάρεστα αποτελέσματα εξαιτίας της ελλιπούς διατροφής που λαμβάνουν (άμεσα προβλήματα υγείας, κακές διατροφικές συνήθειες, σχολική διαρροή, παχυσαρκία, προβλήματα συμπεριφοράς κ.ά.) αφετέρου να στηριχθεί μια ολόκληρη γενιά σε μακροπρόθεσμη βάση αφού το κοινωνικό κράτος οφείλει να σχεδιάζει και να υποστηρίζει τους πολίτες του από τις ακραίες συνέπειες της οικονομικής κρίσης και κατά συνέπεια από τη φτώχεια, εξασφαλίζοντας τους επαρκή αγαθά και υπηρεσίες προκειμένου να υπάρξει ολόπλευρη και σφαιρική ανάπτυξη.

5. Το πρόγραμμα σίτισης ως κοινωνική πολιτική

Η κοινωνική πολιτική δεν έχει πλήρως διασαφηνισμένο πλαίσιο δράσης με τους επιστήμονες να την τοποθετούν σε χώρους όπως η οικονομική πολιτική, η

²⁴ Έρευνες Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών.

²⁵ Για χορτοφάγους υπολογίζονται λαχανικά ίσης αξίας

²⁶ Πίνακας 1

²⁷ Πίνακας 2

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

νομική, η κοινωνιολογία, η στατιστική, η δικαιοσύνη και τα ανθρώπινα δικαιώματα (Στασινοπούλου, 2006). Ωστόσο είναι ευρέως αποδεκτό πως στόχος της είναι η ικανοποίηση πανανθρώπινων και βασικών αναγκών του ατόμου που δημιουργούνται από τις ιδιαίτερες πολιτιστικές και κοινωνικές συνθήκες και η αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων, μέσα από μέτρα που θα ληφθούν και δράσεις που θα υλοποιηθούν από το ίδιο το κράτος ή από φορείς που θα τους ανατεθεί. Παρότι οι πρώτες προσεγγίσεις που αφορούν την κοινωνική πολιτική εκφράζονται μέσα από τις αρχές των δικαιωμάτων του ανθρώπου τα κράτη επενέβησαν με μεγάλη καθυστέρηση στην αντιμετώπιση σοβαρών κοινωνικών ζητημάτων. Ουσιαστικά η λειτουργία του κράτους πρόνοιας υφίσταται μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα τεράστια κοινωνικά θέματα που άφησε πίσω του ο πόλεμος. Πέραν των πολέμων, έντονα κοινωνικά προβλήματα εμφανίζονται σε περιόδους έντασης και κρίσεων, όπως φυσικές καταστροφές ή οι οικονομικές κρίσεις (Δημουλάς, 2012). Με άλλα λόγια τα έντονα κοινωνικά προβλήματα, απόρροια κρίσεων, επιτάσσουν μέσω της κοινωνικής πολιτικής να αναπτύξει το κράτος πρόνοιας κατάλληλες πολιτικές προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι αρνητικές συνέπειες των οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών συστημάτων που διέπουν τη λειτουργία ενός κράτους και να επιτευχθεί κοινωνική ευημερία (Midgley, 1997 όπ. αν. στο Στασινοπούλου, 2006). Οι δράσεις της κοινωνικής πολιτικής σύμφωνα με σύγχρονους διανοητές θα πρέπει να παρέχονται προς υποστήριξη και ενδυνάμωση των ατόμων που υστερούν με κύριο μέλημα την αποφυγή ταυτοτήτων, χαρακτηρισμών και εδραίωση των ανισοτήτων που ουσιαστικά θα επιφέρουν τη λεγόμενη illfare²⁸ κατά τον Titmuss (1987).

Ωστόσο η κοινωνική θέση και η ιδεολογία ενός ατόμου διαφοροποιεί την οπτική του ως προς τους σκοπούς που επιδιώκονται από την κοινωνική πολιτική (Στασινοπούλου, 2010 όπ. αν. στο Δημουλάς, & Οικονόμου, 2012). Υποστηρίζεται δηλαδή πως η κοινωνική πολιτική που θα σχεδιαστεί και θα ασκηθεί σε κάθε περίπτωση ακολουθώντας τις θέσεις της οικονομικής θεωρίας που υιοθετεί, εξυπηρετεί συγκεκριμένους σκοπούς όπως: η επίτευξη της κοινωνικής ευημερίας, η

²⁸ Welfare vs Illfare. Η ενίσχυση των διακρίσεων και των ανισοτήτων από την ασκούμενη κοινωνική πολιτική πιθανόν να επιφέρει αντίθετο αποτέλεσμα και παράγει ουσιαστικά δυστυχία (Titmuss, 1987 στο Στασινοπούλου 2006).

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

αποσόβηση κινδύνων, η κοινωνική αλλαγή ως αναδιάρθρωση της κοινωνίας, ως παρέμβαση στην κοινωνική αναπαραγωγή και τέλος ως κοινωνικός έλεγχος στη συμπεριφορά των ατόμων ώστε να υποστηρίζεται ο κυρίαρχος λόγος και η εξουσία. Σημείο σύγκλισης όμως παραμένει η επίτευξη των κοινωνικών σκοπών που θα βελτιώσουν τη θέση του πολίτη στην κοινωνία.

Επιπλέον λαμβάνοντας υπ' όψιν τον τρόπο, την έκταση, το βαθμό παρέμβασης και τους στόχους της κοινωνικής πολιτικής που ασκούνται καθιερώνεται μια τυπολογία βασισμένη αρχικά σε δύο άξονες-πρότυπα (Titmuss, 1974 όπ.αν. στο Στασινοπούλου, 2006). Ακολουθώντας το *Υπολειμματικό Πρότυπο* το κράτος δρα μόνον όταν τα άτομα αδυνατούν να ανταπεξέλθουν στις ανάγκες τους αφού τα ίδια τα άτομα είναι υπεύθυνα για την κάλυψη των αναγκών τους και λειτουργεί ως *δίχτυ ασφαλείας* προκειμένου να αποφευχθεί η εξαθλίωση του ατόμου. Πρωτεύοντα ρόλο έχει ο εθελοντισμός θεωρώντας το κράτος-πρόνοια ένα πολυδάπανο σύστημα επιβολής εξουσίας και ελέγχου. Ουσιαστικά υποστηρίζεται από τις θέσεις του νεοφιλελευθερισμού και με την επικράτηση του ως κυρίαρχο οικονομικό μοντέλο υπάρχει η αίσθηση μιας επανατοποθέτησης αυτού του Προτύπου προσαρμοσμένο στις ιδιαιτερότητες της σημερινής παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας.

Το *Θεσμικό-Αναδιανεμητικό Πρότυπο* συνδεδεμένο με τον Ευρωπαϊκό καπιταλισμό, το σοσιαλδημοκρατισμό και την κεινσιανή αντίληψη χαρακτηρίζεται από την *αναδιανεμητική* πολιτική του (Στασινοπούλου, 2006). Προκειμένου να μειώσει τις ανισότητες και να ενισχύσει την κοινωνική συνοχή εφαρμόζει συνολική κάλυψη των κοινωνικών αναγκών και αποφεύγει το στιγματισμό και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Ο όρος *θεσμικό* αναφέρεται στο οργανωμένο πλαίσιο στήριξης που ακολουθείται σε αντίθεση με αποσπασματικές και έκτακτες πολιτικές, προκειμένου να υποστηριχθεί η πρόληψη και όχι μόνο η αντιμετώπιση των προβλημάτων.

Ο Giddens (1994) αναζητώντας ένα εναλλακτικό σχέδιο προτείνει τον «*τρίτο δρόμο*» μειώνοντας τις κρατικές δαπάνες αλλά στοχεύοντας στην αποτελεσματικότητα μέσα από ποιοτικές υπηρεσίες. Προτείνει την ενισχυμένη συμμετοχή της οικογένειας και του εθελοντισμού. Με άλλα λόγια προτείνει ένα μικτό σύστημα κοινωνικής πολιτικής με την αρωγή και σύμπραξη του κράτους, της κοινωνίας των πολιτών, της οικογένειας και της αγοράς χρησιμοποιώντας τις ιδιαίτερες ικανότητες του κάθε εμπλεκόμενου προς όφελος της κοινωνίας με το

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

μικρότερο οικονομικό κόστος (Στασινοπούλου, 1996). Σήμερα όσο ποτέ άλλοτε, αφού το αντίπαλο δέος του άκρατου καπιταλισμού έχει εκλείψει, η κοινωνική πολιτική καλείται να υπερασπιστεί θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα που ίσως εκλείψουν υπό το βάρος του άκρατου ανταγωνισμού και του κέρδους. Χρειάζεται μια επανεκκίνηση της κοινωνικής αλληλεγγύης (Titmuss, 1984) προκειμένου να σχεδιαστεί μια νέα χάρτα ανθρώπινων δικαιωμάτων ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο για τις επερχόμενες γενιές (Esping-Andersen, 2002 όπ.αν. στο Στασινοπούλου, 2010).

Στη δεκαετία του '70 αναπτύσσεται η Μαρξιστική θέση περί της κοινωνικής πολιτικής ασκώντας δριμυία κριτική στα προαναφερθέντα Πρότυπα. Υποστηρίζεται πως οι μαρξιστές δεν μπορούν να δεχθούν την επίτευξη της ευημερίας των πολιτών δίχως την κατάλυση των καθιερωμένων καπιταλιστικών σχέσεων. Η μαρξιστική θεώρηση στηριζόμενη στις αρχές των κλασικών του μαρξισμού ως κίνημα κατά του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού επιδιώκει μια συνεχή ταξική πάλη με απώτερο στόχο την άρση της αλλοτρίωσης των ανθρώπων και την αυτενέργεια των πολιτών ώστε να ανακτήσουν οι άνθρωποι τη χαμένη αξιοπρέπεια και την καταπατημένη ελευθερία (Στασινοπούλου, 2006).

Η ανάπτυξη του κράτους-πρόνοιας στον ευρωπαϊκό χώρο εξελίσσεται με διαφορετικούς ρυθμούς σε σύγκριση με την Ελλάδα. Το κράτος-πρόνοιας εμφανίζεται στην Δυτική και Κεντρική Ευρώπη με τη βιομηχανική επανάσταση να δημιουργεί νέα κοινωνικά δεδομένα και οι κοινωνίες να στηρίζουν την εργατική τάξη ρυθμίζοντας θεμελιώδη ζητήματα των εργαζομένων, ενώ αντίθετα η Ελλάδα αντιμετωπίζει ακόμα προβλήματα επιβίωσης και καθορισμού των συνόρων της καθώς προσπαθεί να κλείσει τις πληγές της Μικρασιατικής Καταστροφής. Υπάρχει ένα υποτυπώδες κράτος πρόνοιας που στηρίζεται εν πολλοίς σε διεθνείς οργανισμούς και μη – κυβερνητικές οργανώσεις. Μεταπολεμικά η Ευρώπη ακολουθώντας την κεϋνσιανή πολιτική και το θεσμικό/αναδιανεμητικό πρότυπο αναπτύσσει ένα σταθερό κοινωνικό πλέγμα ασφάλειας καλύπτοντας όλο το φάσμα των αναγκών της κοινωνίας δίνοντας προτεραιότητα στην πρόληψη και την καθολική φροντίδα, όχι μόνο των αδύναμων και φτωχών προσδοκώντας στην ευημερία όλων ανεξαιρέτως των πολιτών. Το Ελληνικό κράτος μετά την Κατοχή καλείται να αντιμετωπίσει έναν καταστροφικό Εμφύλιο που ενισχύει την ανισότητα και την αδικία. Το κράτος εξακολουθεί να ενισχύει τους πολίτες με βάση το Υπολειμματικό Πρότυπο στηριζόμενο σε μεγάλο βαθμό στην προσωπική εθελοντική προσφορά. Μετά το 1970 κι ενώ στην υπόλοιπη

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Ευρώπη αρχίζει η αμφισβήτηση για την πολιτική που επικρατεί αφού ο νεοφιλελευθερισμός κερδίζει έδαφος, η Ελλάδα με μεγάλη καθυστέρηση κάνει τα πρώτα βήματα υιοθέτησης του θεσμικού /αναδιανεμητικού προτύπου. Καθώς όμως οι νέες παγκόσμιες οικονομικές και κοινωνικές τάσεις επανακαθορίζουν το κράτος – πρόνοια, στην Ελλάδα θα μείνει ανολοκλήρωτο και αυτό το σχέδιο (Στασινοπούλου, 2006). Σήμερα η Ευρωπαϊκή Ένωση καλείται να επανασχεδιάσει το κράτος – πρόνοιας αφού οι συνθήκες που δημιουργούνται (μετανάστευση, γήρανση πληθυσμού, παγκοσμιοποίηση, οικονομική κρίση) επιτάσσουν αυτές τις αλλαγές.

Από τα παραπάνω διαπιστώνεται πως το κράτος-πρόνοιας στην Ελλάδα ουδέποτε υπήρξε δυναμικό και αποτελεσματικό. Σήμερα το γεγονός ότι ανήκει στην ευρύτερη ομάδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης την ωθεί σε λήψη και υλοποίηση δράσεων που ακόμα και τώρα χαρακτηρίζονται από χρονική καθυστέρηση και αποσπασματικότητα. Με την εμφάνιση της οικονομικής κρίσης διαπιστώνονται τα μεγάλα κενά του κοινωνικού κράτους, τα οποία δεν δημιουργήθηκαν από την κρίση αλλά αναδείχθηκαν από αυτήν (Ματσαγγάνης, 2013). Η φτώχεια που πλήττει τον πληθυσμό λόγω της παρατεταμένης οικονομικής κρίσης και των πολιτικών λιτότητας που εφαρμόζονται ενισχύθηκε από το υπολειπόμενο κοινωνικό πρόγραμμα που δεν κατάφερε να δημιουργήσει πλέγμα προστασίας για τις ευπαθείς και δοκιμαζόμενες ομάδες (Ματσαγγάνης, 2013). Επιπρόσθετα , μετά την εκδήλωση της κρίσης, η επιβαλλόμενη πολιτική λιτότητας μειώνει τις κοινωνικές δαπάνες με άμεση συνέπεια τη μείωση των παροχών προς τους φτωχούς και ευπαθείς πληθυσμούς. Διαπιστώνεται η αδυναμία παροχής αξιόλογων υποστηρικτικών δομών και επιδομάτων προκειμένου να ενδυναμωθεί η φτώχος και ευπαθής πληθυσμός. Ο φτωχός παιδικός πληθυσμός που παρουσιάζει αυξητικές τάσεις όχι μόνο αριθμητικά αλλά και ποιοτικά²⁹ χρήζει προσεγμένης, ολόπλευρης και αξιοπρεπούς αντιμετώπισης (Συνήγορος του Παιδιού, 2013)³⁰. Η αντιμετώπιση του φαινομένου δεν πρέπει να υποτιμηθεί αφού πρόκειται για μικρά παιδιά των οποίων ο ευαίσθητος συναισθηματικός κόσμος διαταράσσεται εύκολα.

²⁹ Γίνεται αναφορά στη σελ. 27

³⁰ Στο «ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΝΕΡΓΕΙΩΝ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗΣ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΚΑΙ ΕΜΒΑΘΥΝΣΗΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΧΗΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2014-2020 Α΄ΦΑΣΗ»

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Μέσα από τις προτάσεις αναβάθμισης των κοινωνικών παροχών αυτή που έχει τύχει ευρείας αποδοχής ίσως λόγω της σπουδαιότητάς της³¹, είναι το καινοτόμο πρόγραμμα παροχής γεύματος εντός του σχολείου με στόχο αφενός την ολοκληρωμένη πρόσληψη θρεπτικών στοιχείων ώστε να απομακρυνθεί ο κίνδυνος μόνιμων βλαβών μελλοντικά, σε μια ολόκληρη γενιά, αφετέρου στην αποστοχοποίηση των οικονομικά αδύναμων μαθητών ,αφού τα προγράμματα σχεδιάζονται να διανεμηθούν στο σύνολο του μαθητικού δυναμικού ενός σχολείου ή ενός Δήμου (Ματσαγγάνης, 2013 · ΥΠΠΕΘ, 2012). Αντίστοιχα και ο ΟΟΣΑ (2016)³² υπογραμμίζει την αναγκαιότητα ορθής αντιμετώπισης της φτώχειας και της ανισότητας προκειμένου να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για ανάκαμψη της οικονομίας και εξόδου από την κρίση. Στις προτάσεις που συστήνει προς την Ελλάδα ξεχωρίζει η θέσπιση επιδοτούμενων προγραμμάτων σχολικών γευμάτων στους φτωχούς Δήμους και Περιφέρειες .Επιπρόσθετα επιστήμονες που αξιολογούν τα δεδομένα που καταγράφονται προειδοποιούν για την επιβεβλημένη πολιτική που οφείλει το κράτος να υιοθετήσει με στόχο την ενίσχυση της διατροφικής ασφάλειας στις οικογένειες με χαμηλό εισόδημα. Οι διατροφικές προσλήψεις των παιδιών πρέπει να περιλαμβάνουν θρεπτικά συστατικά από όλες τις διατροφικές κατηγορίες ώστε να επιτυγχάνεται η ομαλή και ολοκληρωμένη σωματική ανάπτυξή τους καθώς και η προαγωγή της συναισθηματικής τους υγείας (Κουρκούτα, 2013· ΥΠΠΕΘ, 2008· EUFIC, 2014).

³¹ Κατά τον A.Maslow (1954) η ικανοποίηση της πείνας είναι στη βάση μιας πυραμίδας που αφορά στην ιεράρχηση των ανθρώπινων αναγκών. Για να μεταφερθούμε στο επόμενο επίπεδο πρέπει να ικανοποιηθούν οι ανάγκες του προηγούμενου

³² Η Οικονομική Έρευνα για την Ελλάδα (2016)

6. Επισιτιστικά Προγράμματα

Η επισιτιστική ανασφάλεια δεν είναι «προνόμιο» των οικονομικά ασθενέστερων κρατών αφού συναντάται και σε χώρες όπως ο Καναδάς και οι ΗΠΑ³³. Αξιολογώντας τις παραμέτρους και τις επιπτώσεις από την μειωμένη πρόσληψη θρεπτικών ουσιών όπως νοητικά και σωματικά προβλήματα στην ανάπτυξη των παιδιών (Unicef, 2012) καθώς και τις μειωμένες σχολικές επιδόσεις κρίνεται επιβεβλημένη η θέσπιση προγραμμάτων δράσης για την αντιμετώπιση της. Επιπρόσθετα γίνεται προσπάθεια αντιμετώπισης της παιδικής παχυσαρκίας και η υιοθέτηση υγιεινών διατροφικών συνηθειών μέσω των προγραμμάτων σχολικής σίτισης και προώθησης υγιεινής διατροφής (Λινού κ.α, 2014). Χάρη στον παιδαγωγικό και κοινωνικό ρόλο που επιτελεί το σχολείο βρίσκει πεδίο εφαρμογής και η δράση αυτή με γνώμονα την ενίσχυση των ασθενέστερων και την καταπολέμηση των ανισοτήτων (Dobbins et al.,2013)³⁴.

Το 2000 τα Ηνωμένα Έθνη (HE-UN,2000) έθεσαν ως κυρίαρχο στόχο την αντιμετώπιση της επισιτιστικής ανασφάλειας που βιώνουν εκατομμύρια παιδιά σε όλον τον κόσμο μέσω του προγράμματος Αναπτυξιακός Στόχος της Χιλιετίας (ΑΣΧ1). Επιπρόσθετα προωθείται μέσω του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (WHO, 2013) και της Γενικής Διεύθυνσης Υγείας και Καταναλωτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Commission, 2013) πρόγραμμα πρόληψης και αντιμετώπισης της παιδικής παχυσαρκίας που χαρακτηρίζεται ως η άλλη όψη του ίδιου νομίσματος αφού λόγω της οικονομικής στενότητας οι γονείς επιλέγουν φθηνά τρόφιμα αμφίβολης ποιότητας με υψηλούς θερμιδικούς δείκτες και χαμηλούς θρεπτικούς (Λινού,2014· OECD,2014) με αποτέλεσμα την εμφάνιση και εδραίωση της παιδικής παχυσαρκίας³⁵. Έκθεση των Ηνωμένων Εθνών σχετικά με τη διατροφή των παιδιών επιβεβαιώνει την τάση να ενισχυθούν προγράμματα διανομής φαγητού κατά τη διάρκεια της σχολικής φοίτησης (WFP, 2013) . Αρωγός στις αποφάσεις αυτές είναι

³³ Statistics Canada 2012 στο Παρατηρητήριο για την Κρίση, ΕΛΙΑΜΕΠ, Οκτώβριος 2014.

³⁴ <http://diatrofi.prolepsis.gr/images/news/PolicyBriefFinal.pdf>

³⁵ Η Ελλάδα κατέχει ένα από τα υψηλότερα ποσοστά παιδικής παχυσαρκίας στην Ευρώπη και είναι πρώτη μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.(IOTF,2014)

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

και το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο μέσω του οποίου έχουν δεσμευθεί για το διάστημα 2014-2020 πάνω από 80 δις ευρώ για προγράμματα προώθησης της κοινωνικής ένταξης και καταπολέμησης της φτώχειας³⁶. Αλλά και οι μελέτες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (European Commission, 2014) των χωρών μελών (28 κράτη μέλη και επιπλέον η Ελβετία και η Νορβηγία) υποστηρίζουν τον προγραμματισμό πολιτικών σίτισης εντός των σχολείων αναγνωρίζοντας τη σπουδαιότητα της υγιεινής διατροφής των παιδιών αφού προάγεται η υγεία τους , προλαμβάνεται η παχυσαρκία και βελτιώνονται οι επιδόσεις στο σχολείο (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2014)³⁷. Σήμερα στις περισσότερες χώρες της Ε.Ε. μεταξύ αυτών και η Ελλάδα εφαρμόζεται μέσα στα σχολεία πρόγραμμα ενίσχυσης της κατανάλωσης φρούτων και λαχανικών σε μια ακόμα προσπάθεια ενδυνάμωσης της υγιεινής διατροφής.³⁸

Ο Ματσαγγάνης (2013) ξεκινώντας από την παραδοχή πως η οικονομική κρίση είναι ο βασικός παράγοντας υπονόμευσης της ανάπτυξης των παιδιών και της ικανοποιητικής σχολικής επίδοσης θέτει ως πρωτεύοντα στόχο του κράτους την ικανοποίηση αυτών των αναγκών μέσω σχολικών γευμάτων. Τα αναμενόμενα αποτελέσματα έχουν διττό χαρακτήρα: αφενός το κράτος-πρόνοια οφείλει να φροντίσει ώστε όλα τα παιδιά ανεξαιρέτως να έχουν επαρκή, υγιεινή και ποιοτική σίτιση αφετέρου να απομακρυνθεί ο κίνδυνος ενός φαύλου κύκλου φτώχειας και κοινωνικής απομόνωσης³⁹.

³⁶ Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου.

³⁷ Πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για συνδυασμό και ενίσχυση των ισχυόντων προγραμμάτων φαγητού στα σχολεία http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-94_en.htm

<http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC90452/lbna26651enn.pdf>

³⁸ Πρόκειται για το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα «School Fruit and Vegetable Scheme» <https://ec.europa.eu/agriculture/sfs/eu-countries/greece>

<http://www.minagric.gr/index.php/el/xrisimewplirofories-2/progr-koin-arogis/1396-katanalfroyta-sxol>

³⁹ Ο κύκλος ανατροφοδοτείται από τη φτώχεια δημιουργώντας υλικές στερήσεις στην οικογένεια του παιδιού ,ενισχύει τις μαθησιακές δυσκολίες του ίδιου και τις κακές σχολικές επιδόσεις του με μακροπρόθεσμη συνέπεια τις χαμηλές δεξιότητες οι οποίες με τη σειρά τους θα δημιουργήσουν φραγμούς για τη δική του επαγγελματική ανάπτυξη. Οι χαμηλές προοπτικές απασχόλησης θα

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Τα σχολικά γεύματα δεν είναι καινοτομία σημερινή αφού έχουν στηρίξει εκατομμύρια παιδιά από το τέλος του 19^{ου} αιώνα σε πολλές περιοχές του κόσμου (Θεοδώρου, 2009· Ματσαγγάνης, 2013). Τα πρώτα μαθητικά συσσίτια φαίνεται να διανεμήθηκαν στη Γερμανία περί το 1790 και λίγο αργότερα ακολούθησαν η Αγγλία και η Γαλλία. Αλλά και άλλες ευρωπαϊκές χώρες στην προσπάθεια διάχυσης νέων κοινωνικών παροχών για την ενίσχυση και προάσπιση της υγείας (Θεοδώρου, 2009) έλαβαν αποφάσεις προκειμένου να εντάξουν μαθητικά ενισχυτικά συσσίτια για τα φτωχά παιδιά (Όσλο 1897, Ολλανδία 1900, Ελβετία 1903). Με το τέλος του Μεγάλου Πολέμου⁴⁰ η Ευρώπη προσπαθεί να ανασυγκροτηθεί και να προστατέψει τον πληθυσμό της από ασθένειες που την αποδεκατίζουν. Αυτό επιτυγχάνεται και με την προώθηση και ενίσχυση της διατροφής των παιδιών με τη βοήθεια από νεοσύστατες οργανώσεις όπως η Οργάνωση για την Σωτηρία του Παιδιού (Save the Children Fund) ο Αμερικανικός Οργανισμός Βοήθειας (American Relief Administration) και η Ομοσπονδία Οργανώσεων Ερυθρού Σταυρού (League of Red Cross Societies) που προστατεύουν τα φτωχά και ορφανά παιδιά. Στόχος των οργανώσεων αυτών, που υποστηρίζονταν οικονομικά από φιλανθρωπίες και εράνους, ήταν η σίτιση εκατομμυρίων παιδιών μεταξύ αυτών και Ελληνόπουλων αλλά και η ενίσχυση της κοινωνική σταθερότητας σε μια Ευρώπη ταραγμένη από κοινωνικές και πολιτικές εξεγέρσεις. Επιπρόσθετα αντιμετωπίζεται πλέον ο υποσιτισμός με επιστημονικά κριτήρια αξιοποιώντας τις γνώσεις διατροφολόγων (Θεοδώρου, 2009). Τέλος στις ΗΠΑ αρχίζει από τη Βοστώνη περί το 1894 η παροχή συσσιτίων και γευμάτων προς τα παιδιά αφού διαπιστώνεται πως η έλλειψη βιταμινών και θρεπτικών στοιχείων καθιστά τη νέα γενιά ανίκανη προς στράτευση και εργασία (Martin & Oakley, 2008).

Στην Ελλάδα οι πρώτες καταγραφές που αφορούν συσσίτια ανάγονται στο τέλος του 19^{ου} αιώνα και αφορούν στη σίτιση άπορων στρατιωτών που επιστρέφουν από το μέτωπο. Στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα φιλανθρωπικά ιδρύματα και οργανώσεις για την προστασία του παιδιού θα αναλάβουν τη σίτιση και περίθαλψη

δημιουργήσουν ένα νέο, χαμηλού εισοδήματος εργαζόμενο και ο κύκλος θα ξαναρχίσει (εικόνα 3 παρ. εικόνων Πηγή: Ματσαγγάνης , Μ. 2013).

⁴⁰ Εννοείται ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

άπορων και ορφανών παιδιών. Οι πόλεμοι δημιούργησαν τις συνθήκες κάτω από τις οποίες βρέθηκαν εκατοντάδες χιλιάδες παιδιά να κινδυνεύουν από υποσιτισμό και ασθένειες όπως η φυματίωση. Ταυτόχρονα λόγω των ανθυγιεινών συνθηκών που επικρατούσαν στις μεγάλες πόλεις οι σχολίατροι έπαιρναν πρωτοβουλίες για επιπλέον περίθαλψη και αγωγή των υποσιτισμένων παιδιών (Θεοδώρου, 2009).⁴¹ Αξιοσημείωτο είναι το πρόγραμμα της κυβέρνησης Βενιζέλου που μέσα από μια σειρά νομοθετικών ρυθμίσεων αποσκοπεί στη μείωση της βρεφικής θνησιμότητας και στην ύπαρξη οργανωμένης μέριμνας για τα παιδιά μέσω του Πατριωτικού Ιδρύματος Προστασίας του Παιδιού (ΠΠΠΠ)⁴². Τα μέτρα στόχευαν όχι μόνο στη σίτιση των μαθητών αλλά και στη φιλοξενία σε κατάλληλες δομές (κατασκηνώσεις), στην κατασκευή νέων υγιεινών σχολικών κτιρίων και στη διδασκαλία μαθήματος υγιεινής προκειμένου να αποκτήσουν βασικές γνώσεις πρόληψης κ.α. Ταυτόχρονα διαπιστώνεται από τα προγράμματα σίτισης στη Γερμανία, Αγγλία και Γαλλία πως η παροχή ζεστής σούπας μειώνει τη σχολική διαρροή, γεγονός που λειτουργεί ως παράδειγμα προς μίμηση από τους υπεύθυνους των εδώ προγραμμάτων (Θεοδώρου, 2009)⁴³. Εγκύκλιοι ανάλογου περιεχομένου⁴⁴ ορίζουν την παροχή συσσιτίων και στα επόμενα χρόνια αφού η ανάγκη των παιδιών για σίτιση εξακολουθεί να είναι επιτακτική. Έως την εκδήλωση του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου η παροχή συσσιτίων βελτιώνεται και επεκτείνεται ώσπου γίνεται διακοπή λόγω πολέμου. Το 1946 συνεχίζεται δειλά η παροχή τροφίμων και σταδιακά αυξάνεται ώσπου με νέα εγκύκλιο επαναπροσδιορίζεται η παροχή μαθητικού συσσιτίου⁴⁵. Το 1963 προκειμένου να

⁴¹ Μεταφορά και φιλοξενία των παιδιών σε «παιδικές εξοχές» ακολουθώντας συστηματική διατροφή και ενημέρωση για βασικούς κανόνες υγιεινής και καθαριότητας προκειμένου να αποφύγουν βαρύτατες ασθένειες.

⁴² Ν.4062/1929 που αφορά στη φροντίδα και περίθαλψη βρεφών και εγκύων ,την δημιουργία κατασκηνώσεων προς ενίσχυση των ασθενικών παιδιών, κ.α.

⁴³ Πρόκειται για το διευθυντή σχολικής υγιεινής, ιατρό Εμμανουήλ Λαμπαδάριο που πρωτοστάτησε στη φροντίδα και παροχή βοήθειας προς τους μαθητές το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα.

⁴⁴ Εγκύκλιος Υπουργείου Παιδείας 53551/68 του 1934 «Περί οργάνωσης μαθητικών συσσιτίων».

Αναγκαστικός Νόμος 1787 του 1937 «Περί οργάνωσης μαθητικών συσσιτίων».

⁴⁵ Εγκύκλιος 77723/21 του 1949 "Περί επαναλειτουργίας των μαθητικών συσσιτίων».

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

αμβλυνθούν οι ανισότητες, οι κοινωνικές διακρίσεις και το αίσθημα μειονεξίας τα μαθητικά συστήματα παρέχονται σε όλους ανεξαιρέτως τους μαθητές στα πλαίσια της ίσης μεταχείρισης των μαθητών. Σταδιακά ωστόσο και λόγω της βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης των ελληνικών νοικοκυριών ο θεσμός των συσσιτίων αρχίζει να φθίνει ώσπου χάνει τη σημασία του στα νεότερα χρόνια.

Σήμερα υπάρχει σε μεγάλο βαθμό ένταξη των σχολικών γευμάτων στο πλαίσιο της σχολικής ζωής. Χώρες όπως οι Σκανδιναβικές έχουν εντάξει από το τέλος του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου δωρεάν διατροφικά προγράμματα στα Δημοτικά σχολεία και με μικρή επιβάρυνση των γονέων στα Γυμνάσια και Λύκεια. Στη Βρετανία θεσμοθετήθηκαν από το 1905 ενώ μετά τον Πόλεμο γενικεύθηκαν με μικρές επιβαρύνσεις των γονέων ανάλογα με το εισόδημά τους. Στην Ιταλία η φροντίδα των σχολικών γευμάτων ανήκει στη Δημοτική Αρχή που επιλαμβάνεται όλων των υποχρεώσεων απέναντι στους μαθητές ενώ στη Γαλλία η ευθύνη βαρύνει τη Δημοτική Αρχή ή το Δημοτικό Διαμέρισμα με επιβάρυνση ανάλογα του οικογενειακού εισοδήματος (Ματσαγγάνης, 2013). Στις ΗΠΑ γίνεται ημερησίως διανομή σε τριάντα εκατομμύρια μαθητές μέσω του προγράμματος National School Lunch Program ακολουθώντας την πολιτική “No Child left Behind” (Institute of child nutrition).

Σήμερα στην Ελλάδα όπως έχει γίνει αναφορά σε προηγούμενα κεφάλαια, η οικονομική κρίση δημιούργησε κοινωνικές συνθήκες που επιβάλλουν ανάληψη δράσεων στο επισιτιστικό ζήτημα. Το 2012 διανεμήθηκαν στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη τα πρώτα συσσίτια με την αμέριστη συνεργασία των εκπαιδευτικών με διακριτικό τρόπο. Το Υπουργείο Παιδείας, καθ' ύλην αρμόδιο για τη νομοθεσία σχετικά με την παροχή σχολικών γευμάτων και σε συνεργασία με το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης προχωρά σε υπουργικές αποφάσεις προκειμένου να προγραμματισθεί και να υλοποιηθεί ένα πρόγραμμα υγιεινής διατροφής που θα παρέχει τα απαραίτητα θρεπτικά στοιχεία που χρειάζονται τα παιδιά αυτής της ηλικίας (ΥΠΠΑΙΘ, 2013). Τα πιλοτικά προγράμματα στηρίζονται σε χορηγίες εταιρειών ωστόσο από την επόμενη χρονιά ο μεγάλος αριθμός αιτούντων σχολείων υποχρεώνει το Υπουργείο Παιδείας σε έναν σχεδιασμό

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

με συγκεκριμένους στόχους⁴⁶. Τα προγράμματα απευθύνονται σε σχολεία περιοχών που επλήγησαν περισσότερο από την οικονομική κρίση και διατίθενται στο σύνολο των μαθητών με στόχους :

- τη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων και του κοινωνικού αποκλεισμού (ΥΠΠΕΘ, 2015, 2016)
- τη βελτίωση των παιδαγωγικών και γνωστικών αποτελεσμάτων της παρεχόμενης εκπαίδευσης.

Επιπλέον πρωτοβουλίες ενίσχυσης του μαθητικού πληθυσμού παίρνει και η Αρχιεπισκοπή Αθηνών σε συνεργασία με εθελοντικούς φορείς, αναλαμβάνοντας τη σίτιση μαθητών στην πρωτεύουσα. Ανάλογες κινήσεις καταγράφονται και από άλλες Μητροπόλεις καθώς και από άλλες εθελοντικές οργανώσεις σε διάφορες πόλεις (Ματσαγγάνης, 2013).

Οι εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες και ο μεγάλος αριθμός παιδιών που χρήζουν φροντίδας δυσκολεύουν το έργο του κράτους καθώς κρίνεται ανεπαρκές στην προσπάθειά του να ανταπεξέλθει πλήρως. Το κενό που αφήνει το ούτως ή άλλως μικρό κράτος πρόνοιας στη χώρα μας έρχεται να αναπληρωθεί με την φιλανθρωπία που επιδεικνύουν η εκκλησία, η ιδιωτική πρωτοβουλία (Νιάρχος, Λάτσης κα.) και διάφορες ΜΚΟ (Νικολακάκη, 2015). Πέραν της δημόσιας κρατικής δράσης με στόχο την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης ευπαθών ομάδων κρίνεται αναγκαία και η ιδιωτική πρωτοβουλία η οποία ενισχύεται και από την εθελοντική δράση πολιτών (act4Greece, 2016). Τα τελευταία χρόνια οι ΜΚΟ έχουν αυξήσει τη δράση τους μέσα από τη δικτύωσή τους σε παγκόσμιο επίπεδο αξιώνοντας δημοκρατικότερη διακυβέρνηση ή ασκώντας πίεση σε κυβερνήσεις προκειμένου να αναλάβουν οι ίδιες αποφάσεις και κοινωνικές δράσεις που οφείλει το κράτος να διεκπεραιώσει . Ωστόσο υπάρχει η άποψη πως η οικονομική κρίση πλήττει και τις οργανώσεις αυτές αφού υπάρχει οικονομική δυσπραγία και αδυναμία περαιτέρω στήριξης (Μπαλούρδος, 2011).

⁴⁶ Τα εν λόγω συσσίτια ήταν από γεύματα σχεδιασμένα στο πλαίσιο της μεσογειακής διατροφής.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Στην προσπάθεια ανάληψης δράσεων από ιδιωτικούς φορείς το Υπουργείο Παιδείας συνεργαζόμενο με το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης θεσμοθετούν την έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας και Επιχειρηματικότητας με το ν. 4019/2011(Α΄216) δημιουργώντας έναν ενδιάμεσο τομέα δράσης μεταξύ κράτους, κοινωνίας και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας προκειμένου να υπάρξει στήριξη, ανάπτυξη και δραστηριοποίηση σε θέματα που αποβλέπουν στο κοινό όφελος. Μέσα από τους επιδιωκόμενους στόχους⁴⁷ εστιάζουμε στα προγράμματα καταπολέμησης της φτώχειας και στην προσφορά γευμάτων σε περιοχές που επλήγησαν ιδιαίτερα από την κρίση. Τέτοιες δράσεις υλοποιήθηκαν κατά τα έτη 2016-2017 σε Δήμους των Ν. Τρικάλων , Καβάλας και Δ. Αττικής. Οι Δήμοι επιλέχθηκαν λόγω των έντονων κοινωνικών φαινομένων, της μεγάλης ανεργίας και του μεγάλου ποσοστού φτώχειας που παρατηρήθηκαν και ανάμεσα στους επιδιωκόμενους στόχους ήταν η παροχή υγιεινής ολοκληρωμένης διατροφής στους μαθητές, η μείωση της σχολικής διαρροής και η άρση κοινωνικών διακρίσεων και ανισοτήτων⁴⁸.

Από τον Απρίλιο του 2012 εφαρμόστηκε πιλοτικά το «Πρόγραμμα Σίτισης και Προώθησης Υγιεινής Διατροφής» μέσω του Ινστιτούτου Προληπτικής, Περιβαλλοντικής και Εργασιακής Ιατρικής Prolepsis, δωρεά του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος και υπό την αιγίδα του ΥΠΠΕΘ. Το Ινστιτούτο έχει καταγράψει δεδομένα που μεταφέρουν μια τραγική εικόνα, ωστόσο δεν μπορούμε να δεχθούμε πως αυτό η ισχύει για το σύνολο της Ελληνικής Επικράτειας, αφού οι ωφελούμενοι του προγράμματος επιλέχθηκαν λόγω του ιδιαίτερα χαμηλού οικονομικού δείκτη σε

⁴⁷ Δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης στον κοινωνικό τομέα της οικονομίας, καταπολέμηση της φτώχειας, των διακρίσεων και του κοινωνικού αποκλεισμού, ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής μέσω της ένταξης ευάλωτων ομάδων στο κοινωνικό σύνολο, ενίσχυση της κοινωνικής αλληλεγγύης και καινοτομίας, ενδυνάμωση της τοπικής επιχειρηματικότητας και τέλος υιοθέτηση θεσμικών δικλείδων ασφαλείας για την προστασία των δομών κοινωνικής και αλληλέγγυα επιχειρηματικότητας από πιθανές απόπειρες κερδοσκοπικής χειραγώγησης (act4Greece 2016)

<https://www.act4greece.gr/to-act4greece/> ανακτήθηκε 12/2017

⁴⁸ <https://www.act4greece.gr/challenge/school-meals-trikala-kavala-gr/?c=> ανακτήθηκε 12/2017

<https://www.act4greece.gr/challenge/sitisi2/?c=> ανακτήθηκε 12/2017

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

σχέση με άλλους (Κατσίκας κ.α, 2014)⁴⁹. Στα επόμενα τρία χρόνια ανάλογα προγράμματα υλοποιήθηκαν σε πολλούς Δήμους και οι αιτήσεις σχολείων προκειμένου να ενταχθούν στους ωφελούμενους των προγραμμάτων πολλαπλασιάστηκαν.

Παρεμφερείς δράσεις υιοθετήθηκαν ή υποστηρίχθηκαν από τις Περιφέρειες και τους Δήμους (Περιφέρεια Πελοποννήσου 2014-2020, Περιφέρεια Ν. Αιγαίου 2015, Δήμος Τρίπολης κ.α) με τα κοινωνικά παντοπωλεία, επιδότηση σίτισης, συσσίτια, δημοτικοί λαχανόκηποι).

Αξίζει να σημειωθεί πως η διανομή στα σχολεία αφορά κατά κύριο λόγο σε ζεστά μεσημεριανά γεύματα και λιγότερο σε δεκατιανά ή πρωινά γεύματα. Ο διατροφικός σχεδιασμός καθώς και όλη η διαδικασία προετοιμασίας είναι κάτω από την εποπτεία εξειδικευμένων επιστημόνων του Γεωπονικού Πανεπιστημίου⁵⁰ ώστε να τηρούνται οι προδιαγραφές για υγιεινή και μεσογειακή διατροφή καθώς και όλοι οι κανονισμοί περί πιστοποίησης υλικών και διαδικασιών. Σαφέστατα η παροχή ενός μόνο γεύματος ημερησίως δεν καλύπτει τις ανάγκες ενός παιδιού στο 100% ωστόσο σε εβδομαδιαία βάση γίνεται λήψη των απαραίτητων θρεπτικών στοιχείων, με τους κατάλληλους συνδυασμούς τροφών καθώς επίσης μπαίνουν οι βάσεις για ένα διατροφικό πρόγραμμα που θα ακολουθήσει το παιδί και ως ενήλικας⁵¹.

Λόγοι υιοθέτησης επισιτιστικών προγραμμάτων

Τα σχολικά συσσίτια υλοποιούνται σε πολλές χώρες και λειτουργούν ως βάση για την προστασία της σωματικής και ψυχικής υγείας των μαθητών υποστηρίζοντας τα παιδιά μέσα από έναν θεσμό καθαρά εκπαιδευτικό και απογυμνωμένο από την έννοια της φιλανθρωπίας και της ελεημοσύνης. Αυτό ήταν ξεκάθαρα διατυπωμένο σε εγκύκλιο του 1937 (Εγκύκλιος 240/102366, 6 Δεκεμβρίου 1937 «Περί οργάνωσης και λειτουργίας Μαθητικών Συσσιτίων όπ. αν. στο Μπουζάκης, 2002) και

⁴⁹ Εικόνα 4 , Παράρτημα εικόνων. Πηγή: Ινστιτούτο Προληπτικής, Περιβαλλοντικής και Εργασιακής Ιατρικής Prolepsis

⁵⁰ Το Ινστιτούτο Prolepsis υποστηρίζεται από επιστήμονες του Ιδρύματος.

⁵¹ Εικόνα 5. Ενδεικτικός πίνακας με το διατροφικό μενού δύο εβδομάδων.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

θεωρούμε πως υποστηρίζεται από το σημερινό ΥΠΠΕΘ με αντίστοιχη κοινοποίηση (Τροποποίηση της υπ. αρ. Φ.14/2929/5544/Δ1/12-01-2017 Υ.Α).

Από την εποχή του Μεσοπολέμου ετέθη ο προβληματισμός για τον πλέον λειτουργικό θεσμό μεταξύ επιδομάτων και συσσιτίων προκειμένου να αντιμετωπισθεί η πείνα στις ιδιαίτερα φτωχές οικογένειες των χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων. επικράτησε ο θεσμός των συσσιτίων αφού εξυπηρετεί και την εκπαιδευτική διάσταση του θεσμού. Στόχος δεν είναι μόνον η ικανοποίηση της πείνας για όσο διάστημα επικρατούν δυσμενείς συνθήκες ,αλλά κυρίως η εκπαίδευση σε νέους τρόπους και διατροφικές διαδικασίες καθώς και η απόκτηση γνώσεων για σωστή και ενδεδειγμένη διατροφή (Θεοδώρου,2009)⁵².Ο προβληματισμός εξακολουθεί να υφίσταται και σήμερα αφού οι στόχοι παραμένουν οι ίδιοι και επιπλέον μέσα από το θεσμό του σχολείου επιδιώκεται η ίση μεταχείριση των μαθητών.

Από την αποτύπωση των προσδοκώμενων αποτελεσμάτων των προγραμμάτων υποστηρίχθηκε μια σειρά από οφέλη τα οποία θα απολάμβαναν οι μαθητές. Ανάμεσα τους συγκαταλέγονται η ουσιαστική και έμπρακτη αρωγή προς τις οικογένειες εκείνες που αδυνατούν να προσφέρουν στα παιδιά τους τα απαραίτητα. Επιπλέον υπογραμμίζουμε τα μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα κοινωνικά και οικονομικά οφέλη, όπως η άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων και του αποκλεισμού, η μείωση στις δαπάνες υγείας,⁵³ (αφού χτίζεται μια γενιά υγιέστερη που θα ακολουθήσει και θα μεταδώσει και στις επόμενες γενεές καλές διατροφικές συνήθειες) και τέλος η ενίσχυση της αποδοτικότητας του πληθυσμού (WFP, 2013 στο Παρατηρητήριο για την Κρίση, 2014).

⁵² Ένα καίριο ερώτημα ήταν αν η κακή και ελλιπής διατροφή οφειλόταν στην άγνοια ή τη φτώχεια. Οι προοδευτικές/σοσιαλιστικές δυνάμεις υποστήριζαν την καταβολή επιδόματος ενώ οι συντηρητικές δυνάμεις τη διανομή συσσιτίων αφού έτσι εξασφαλιζόταν καλής ποιότητας γεύματα σύμφωνα με τις υποδείξεις των ειδικών και ταυτόχρονα υπήρχε διαπιστωμένη κατανάλωση από αυτούς που την είχαν ανάγκη (Marland,H.1992· Digby,A. Stewart,J.1998 όπ. αν. στο Θεοδώρου, 2009).

⁵³ Το τμήμα του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας για την Ευρώπη εκτιμά τις άμεσες ετήσιες δαπάνες που οφείλονται στην παχυσαρκία περί το 2-4% των εθνικών προϋπολογισμών για την υγεία (Παρατηρητήριο για την Κρίση, 2014).

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Το ΥΠΠΕΘ αξιολογώντας την εφαρμογή και τα προσδοκώμενα αποτελέσματα τροποποιεί παλαιότερες εγκυκλίους προκειμένου να εντάξει όσο το δυνατόν περισσότερα σχολεία στα επισιτιστικά προγράμματα (ΥΠΠΕΘ, 2017). Σε συνεργασία με τους φορείς που έχουν αναλάβει την υλοποίηση των προγραμμάτων γίνεται προσπάθεια ώστε να διασφαλιστεί στο μέγιστο δυνατό η επισιτιστική και διατροφική ασφάλεια των παιδιών με απώτερο στόχο τη διατήρηση μιας κοινωνικά δίκαιης και διατροφικά ισορροπημένης κοινωνίας.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Κεφάλαιο 3^ο Μεθοδολογία και Ταυτότητα της Έρευνας

Στόχος του κεφαλαίου αυτού είναι να αποτυπωθεί η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε, προκειμένου να διεξαχθεί η έρευνα μας. Αρχικά, παρουσιάζονται ο στόχος και τα ερευνητικά ερωτήματα. Στη συνέχεια αποτυπώνονται η μέθοδος επιλογής της ερευνητικής διαδικασίας - η ποιοτική προσέγγιση - οι λόγοι που οδήγησαν στην επιλογή της, καθώς και το εργαλείο συλλογής δεδομένων που είναι η ημιδομημένη συνέντευξη. Τέλος θα γίνει μια σύντομη αναφορά στον τρόπο, στη διαδικασία της έρευνας, στα πρακτικά προβλήματα που παρουσιάστηκαν κατά τη διάρκειά της και στον έλεγχο της εγκυρότητας και αξιοπιστίας της.

7. Στόχος & Ερευνητικά Ερωτήματα

Στόχος

Στόχος είναι να εντοπισθούν οι δυσκολίες, τα εμπόδια και οι ανασταλτικοί παράγοντες που παρουσιάστηκαν κατά τη διαδικασία υλοποίησης του προγράμματος, προκειμένου να γίνουν προτάσεις βελτίωσης και συνέχισης της συγκεκριμένης εκπαιδευτικής πολιτικής.

Ερευνητικά Ερωτήματα

1^ο ερώτημα : Ποιες είναι οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών, γονέων και μαθητών σχετικά με τους παράγοντες που επηρέασαν και επέβαλαν το σχεδιασμό και την υλοποίηση ενός επισιτιστικού προγράμματος;

2^ο ερώτημα : Ποιες είναι οι απόψεις των θεσμικών συντελεστών, εκπαιδευτικών και γονέων, σχετικά με την εφαρμογή και υλοποίηση του προγράμματος στο σχολείο και ειδικότερα ποιες δυσκολίες και δυσλειτουργίες προέκυψαν κατά τη διεξαγωγή του;

3^ο ερώτημα : Ποια είναι η γνώμη των εμπλεκομένων, εκπαιδευτικών, γονέων και μαθητών, για τη συνέχιση του προγράμματος και ποιες είναι οι βελτιωτικές τους προτάσεις;

8. Μεθοδολογικό Πλαίσιο

Επιλογή Ερευνητικής Διαδικασίας και Στρατηγικής

Στην παρούσα εργασία επικεντρωθήκαμε στην υλοποίηση ενός συγκεκριμένου προγράμματος σίτισης που έλαβε χώρα σε ένα από τα σχολεία του Δήμου Βόρειας Κυνουρίας. Ο ερευνητικός σχεδιασμός αποσκοπεί να φωτίσει τους λόγους που υποχρέωσαν το ΥΠΠΕΘ να προβεί στο σχεδιασμό και την υλοποίηση αυτού του προγράμματος και τον τρόπο με τον οποίο τους νοσηματοδοτούν οι εμπλεκόμενοι συντελεστές (θεσμικοί παράγοντες, εκπαιδευτικοί και γονείς). Υπό αυτήν την έννοια επιχειρείται μια ερμηνεία και συσχέτιση του σχεδιασμού του προγράμματος με την υφιστάμενη πραγματικότητα ώστε, σύμφωνα με τους Marshal και Rossman (1999,όπ. αν. στο Creswell, 2011), να δημιουργηθεί μια ευκαιρία για ανάληψη επιπλέον κοινωνικής δράσης. Επιλέχθηκε η ποιοτική έρευνα ως η ερευνητική διαδικασία που θα δώσει τα καταλληλότερα ευρήματα προκειμένου να απαντηθούν τα ερωτήματα που τέθηκαν.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Ο Creswell (2011) χαρακτηρίζει την ποιοτική έρευνα ένα είδος εκπαιδευτικής έρευνας κατά την οποία ο ερευνητής στηρίζεται στις απόψεις των εμπλεκομένων. Οι γενικές και μεγάλου εύρους ερωτήσεις δίνουν την ευκαιρία στον ερωτώμενο να αναπτύξει τις θέσεις του και να φωτίσει πτυχές που δεν αναδεικνύονται με την ποσοτική έρευνα. Αντιστοίχως οι Cuba και Lincoln (1988, όπ. αν. στο Creswell, 2011) υποστηρίζουν πως η ποσοτική έρευνα δίνει έμφαση στις απόψεις του ερευνητή και όχι των συμμετεχόντων, εγκλωβίζοντάς τους σε ένα πλέγμα περιορισμένων απαντήσεων. Μέσα από την ποιοτική διερεύνηση αναδεικνύεται η σημαντικότητα των εκπαιδευτικών θεμάτων (Creswell, 2011). Στην ποιοτική έρευνα η ανάλυση των δεδομένων τείνει να περιλαμβάνει ανάλυση κειμένων και την ανάπτυξη μιας περιγραφής (Creswell, 2011). Ωστόσο σύμφωνα με τους Miles και Huberman (1994, όπ. αν. στο Robson, 2010), η ανάλυση ποιοτικών δεδομένων είναι πιο ρευστή και επιδέχεται αμφισβήτησης ή άλλης ερμηνείας. Επιπλέον στα αρνητικά της ποιοτικής έρευνας θα προσθέταμε τον μικρό αριθμό συμμετεχόντων συγκριτικά με μια έρευνα ποσοτικού χαρακτήρα.

Εν κατακλείδι, αξιολογώντας το ερευνητικό πρόβλημα που έχει τεθεί, διαπιστώνεται η ανάγκη για λεπτομερή και σε βάθος εξέταση του φαινομένου, πράγμα που επιτυγχάνεται, κατά την κρίση μας, μέσω μιας ποιοτικής έρευνας. Επιδιώκεται η έμφαση στην πραγματικότητα, την οποία αντιλαμβανόμαστε μέσω των προσωπικών εμπειριών των συμμετεχόντων, εξαίροντας την αξία αυτού του προγράμματος που σχεδιάστηκε για να αντιμετωπίσει κοινωνικά φαινόμενα όπως η ανεπαρκής σίτιση μαθητών, λόγω οικονομικών δυσχερειών. Ωστόσο αναγνωρίζοντας την αξία μιας ποσοτικής έρευνας, θεωρούμε πως μια συνδυαστική ερευνητική μέθοδος, σε μια παρεμφερή εργασία, θα έδινε πιο ολοκληρωμένα αποτελέσματα.

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Η παρούσα εργασία ουσιαστικά στοχεύει να συμβάλλει εμπλουτίζοντας την εκπαιδευτική κοινότητα μέσω των αποτελεσμάτων που θα προκύψουν. Σαφώς μία ερευνητική εργασία δεν μπορεί να εξαντλήσει πλήρως το θέμα που πραγματεύεται αλλά κινητροδοτεί άλλους ερευνητές για νέες έρευνες που όλες μαζί θα συμβάλλουν στην ήδη κεκτημένη γνώση και θα αποτελέσουν τον κορμό ανάδειξης των θετικών ή

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

αρνητικών σημείων των Επισιτιστικών Προγραμμάτων. Πιο συγκεκριμένα αναμένεται να εντοπιστούν:

- Οι δυσκολίες που αντιμετώπισε η σχολική μονάδα κατά τη διάρκεια υλοποίησης του προγράμματος
- Η νοηματοδότηση του προγράμματος δηλαδή η αναζήτηση και αξιολόγηση του κέρδους ,το όφελος που απολαμβάνει η μαθητική κοινότητα.
- Ο εντοπισμός και η καταγραφή προτάσεων βελτίωσης του προγράμματος

Το Δείγμα και η Διαδικασία Επιλογής του

Επικεντρωνόμαστε στο Δήμο Βόρειας Κυνουρίας του Νομού Αρκαδίας και ειδικότερα στην εφαρμογή του προγράμματος ΔΙΑΤΡΟΦΗ που αφορά τη σίτιση και προώθηση υγιεινής διατροφής σε όλους τους μαθητές των Δημοτικών Σχολείων του Δήμου για το σχολικό έτος 2016-17.

Η μελέτη περίπτωσης (case study) που μας απασχολεί, όπως σημειώνει ο Ιωσηφίδης (2003), συνίσταται στην καταγραφή και ανάλυση της αντιμετώπισης ενός γενικού κοινωνικού φαινομένου - του υποσιτισμού μαθητών λόγω οικονομικών δυσχερειών των οικογενειών τους και κατ' επέκταση της μειωμένης σχολικής απόδοσης αλλά και πιθανής διαρροής των μαθητών αυτών - μέσα από μια συγκεκριμένη ενέργεια, τη σίτιση όλων των μαθητών των Δημοτικών Σχολείων του παραπάνω Δήμου στο πλαίσιο του επισιτιστικού προγράμματος.

Επιλέχθηκε να εφαρμοσθεί η *Σκόπιμη Δειγματοληψία (Purposeful Sampling)*, αφού οι πληροφορίες και η ανάπτυξη των απόψεων που θα καταγραφούν θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε καλύτερα και σε βάθος το φαινόμενο (Creswell, 2011). Βασικό κριτήριο επιλογής των συμμετεχόντων στην έρευνα είναι η κατά το δυνατό μεγαλύτερη συλλογή πληροφοριών για το υπό εξέταση θέμα (Patton, 1990 όπ. αν. στο Creswell, 2011).

Το Δημοτικό Σχολείο του οποίου μαθητές, γονείς και εκπαιδευτικοί έλαβαν μέρος στην έρευνα λειτουργεί αδιάλειπτα από το 1915. Η δυναμικότητα σε μαθητές κατά το έτος υλοποίησης της έρευνας ανέρχεται στους 130 και η οργανικότητα του σχολείου είναι μεν δεκαθέσια αλλά συνολικά εργάζονται δεκαοχτώ (18)

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

εκπαιδευτικοί συμπεριλαμβανομένων του Διευθυντή της σχολικής μονάδας και των ειδικοτήτων, όπως καθηγητής Φυσικής Αγωγής, Μουσικής, Ξένων Γλωσσών, Πληροφορικής και Καλών Τεχνών. Δύο εξ αυτών έχουν ολοκληρώσει Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, αλλά κανένας από τους δύο δεν πήρε μέρος στις συνεντεύξεις. Στο εν λόγω Δημοτικό λειτουργεί ολοήμερο τμήμα από δεκαετίας και πλέον και έως το σχολικό έτος 2015-16 λειτουργούσε ως Δημοτικό με ΕΑΕΠ (Ενιαίο Αναμορφωμένο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα) με αυξημένα γνωστικά αντικείμενα και διευρυμένο ωρολόγιο πρόγραμμα με ώρα αποχώρησης μαθητών στις 14.00μ.μ.. Πλέον η δομή αυτή έχει τροποποιηθεί και παραμένει μόνο η λειτουργία του ολοήμερου τμήματος. Ταυτόχρονα απασχολείται μόνιμο προσωπικό καθαριότητας (μία καθαρίστρια).

Στο σύνολο της η περιοχή χαρακτηρίζεται ως αγροτική –τουριστική και οι κάτοικοι κατά κύριο λόγο ασχολούνται με τις καλλιέργειες (πορτοκάλια, ελιές, κηπευτικά, παραγωγή μελιού) και κατά τους θερινούς μήνες με τον τουρισμό, αφού υπάρχουν στην περιοχή δημοφιλείς προορισμοί θερινών διακοπών (Παράλιο Άστρος, Τυρός, Ξηροπήγαδο).

Ως συμμετέχοντες στην έρευνα επιλέχθηκαν τέσσερις εκπαιδευτικοί του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Άστρους, πέντε γονείς μαθητών, μέλη του Συλλόγου Γονέων και Κηδεμόνων του παραπάνω Σχολείου, ο Διευθυντής της Σχολικής μονάδας και δύο μικρές ομάδες μαθητών των τριών μεγαλύτερων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου⁵⁴ τους οποίους δεν θα μπορούσαμε να αξιολογήσουμε ως προς το μαθησιακό τους επίπεδο, αφού η πλειοψηφία των μαθητών (αν όχι όλοι), για διάφορους λόγους αξιολογούνται με άριστα .

Η διαδικασία των συνεντεύξεων έλαβε χώρα μετά από συνεννόηση με τον Διευθυντή και τους άλλους εμπλεκόμενους ώστε να διευθετηθούν λεπτομέρειες που αφορούν στην ώρα της συνέντευξης και στον τρόπο πρόσβασης στο χώρο που θα πραγματοποιηθεί η συνέντευξη ώστε να μην δημιουργηθεί καμιά ενόχληση στη

⁵⁴ Η πρώτη ομάδα αποτελείται από τρεις μαθητές της Δ΄ και ΣΤ΄ τάξης, ενώ η δεύτερη ομάδα αποτελείται από δύο κορίτσια της Δ΄ και Ε΄ τάξης. Για τη συμμετοχή των μαθητών στη συνέντευξη ζητήσαμε και πήραμε έγγραφη έγκριση με Υπεύθυνη Δήλωση, από τους γονείς τους. Υπόδειγμα αυτής βρίσκεται στο Παράρτημα 4 της παρούσας εργασίας.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

σχολική μονάδα ή στους άλλους εμπλεκόμενους από μέρους της ερευνήτριας. Η έρευνά μας έχει ως τελικό στόχο την αποτύπωση των αντιλήψεων των εμπλεκομένων σχετικά με την υλοποίηση του προγράμματος και την καταγραφή ιδεών που αφορούν στη βελτίωση του προγράμματος.

Πιο συγκεκριμένα μας ενδιαφέρουν τα στάδια που ακολουθήθηκαν κατά τη διαδικασία υλοποίησης του προγράμματος, εμπόδια που προέκυψαν, καθώς και οι λύσεις που προτάθηκαν και εφαρμόστηκαν. Οι απόψεις των ατόμων⁵⁵ που ωφελούνται από μια εκπαιδευτική πολιτική τέτοιου επιπέδου αποδεικνύουν την αναγκαιότητα ύπαρξης αυτών των προγραμμάτων. Οι εκπαιδευτικοί που συμμετέχουν στο εγχείρημα συμβάλλουν στον εντοπισμό των δυσκολιών, στην αποφυγή άσκοπων ενεργειών ή στην προσθήκη άλλων, που ενδεχομένως δεν είχαν προβλεφθεί.

Τέλος υποστηρίζεται η ενεργητική συμμετοχή των μαθητών αφού επιτρέπει την αποτύπωση των επιπτώσεων του προγράμματος από τη σκοπιά των άμεσων ενδιαφερόμενων. Η Clark (2010, όπ. αν. στο Σοφού, 2011) υποστηρίζει πως η ηλικία των παιδιών δεν είναι παράγοντας παρεμπόδισης σε έρευνες που άπτονται των ενδιαφερόντων των παιδιών ενώ ταυτόχρονα ενδυναμώνεται η ιδιότητα του παιδιού «ως δρών υποκείμενο» και αναπτύσσεται η αυτοπεποίθησή του. Υπό το πρίσμα των δικαιωμάτων των παιδιών η συμμετοχή των παιδιών σε έρευνες και η άποψη τους λαμβάνεται υπόψη και γίνεται σεβαστή ως έκφραση δημοκρατικών διαδικασιών (Moss, 2006 · Lansdown, 2005, όπ.αν. στο Σοφού, 2011). Εξάλλου τα παιδιά είναι σε θέση να αποκρυσταλλώνουν νοήματα για τον κόσμο που τα περιβάλλει και η οπτική τους μπορεί να συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση εννοιών και καταστάσεων που τα αφορούν δίνοντας πληροφορίες που οι ενήλικες αδυνατούν να αντιληφθούν (Aldreson, 2000 · Christensen & James, 2008 · Mac Naughton, Hughes & Smith, 2007 όπ. αν. στο Σοφού, 2011).

Επιπροσθέτως, έχει ληφθεί μέριμνα στο πλαίσιο της έρευνας, να συμμετέχουν εξίσου και τα δύο φύλα (εκπαιδευτικοί, γονείς, μαθητές), ενώ για να ενισχυθεί η αξιοπιστία της κρίθηκε απαραίτητο να συλλεχθούν στοιχεία από γονείς διαφορετικής οικονομικής κατάστασης, που όμως τα παιδιά τους ωφελούνται εξίσου, στη λογική

⁵⁵ Εννοούνται οι γονείς των μαθητών

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

της ίσης αντιμετώπισης αλλά και της αποφυγής στιγματισμού των πιο ευάλωτων οικονομικά οικογενειών.

Να σημειωθεί πως, τόσο οι γονείς των παιδιών έδωσαν πρόθυμα τη συγκατάθεσή τους για να λάβουν μέρος στη συνέντευξη, όσο και οι μαθητές/τριες ήταν ιδιαίτερα ευχαριστημένοι/ες που τους δόθηκε η δυνατότητα να εκφράσουν τις απόψεις τους και τις ιδέες τους.

Επιλογή Εργαλείου Συλλογής Δεδομένων

Ως εργαλείο για τη διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας επιλέχθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη. Μέσω αυτού του τύπου συνεντεύξεων επιτυγχάνεται συλλογή μεγαλύτερου όγκου πληροφοριών, εμπειριών, απόψεων, στάσεων και αναπαραστάσεων των συμμετεχόντων. Αποτελείται από προκαθορισμένες ερωτήσεις αλλά ο ερευνητής έχει την ευελιξία να μεταβάλει τη διάταξή τους ανάλογα με τις περιστάσεις. Επιπλέον μπορεί να τροποποιηθεί η διατύπωση της ερώτησης και να δοθούν επεξηγήσεις όπου και όταν χρειάζεται. Επιπλέον, δίνεται η ευελιξία της προσθαφαίρεσης ερωτήσεων, όπου κρίνεται σκόπιμο, ανάλογα με τον ερωτώμενο (Robson, 2010). Το ύφος των ερωτήσεων δίνει στους ερωτηθέντες τη δυνατότητα να απαντήσουν ελεύθερα, εκφράζοντας τις θέσεις και τις ιδέες τους. Η διάρκεια της κάθε συνέντευξης υπολογίζεται σε 45 λεπτά και πραγματοποιούνται στο διάστημα από 10 έως 31 Μαΐου 2017.

Ο Robson (2010) χαρακτηρίζει τις - πρόσωπο με πρόσωπο - συνεντεύξεις έναν συναρπαστικό τρόπο άντλησης πληροφοριών, στάσεων και αντιλήψεων. Επιπλέον με την προσωπική παρατήρηση μεταφέρονται μηνύματα που δεν είναι δυνατόν να αντιληφθούμε μέσω των ερωτηματολογίων. Ωστόσο η συνέντευξη εμπεριέχει τον κίνδυνο μεροληψίας ή μη αξιοπιστίας, προβλήματα που αντιμετωπίζονται χάρη στον επαγγελματισμό και την ευσυνειδησία του ερευνητή. Ο ερευνητής οφείλει να ωθήσει τους ερωτώμενους να μιλήσουν ελεύθερα, θέτοντας ακριβείς και ξεκάθαρες «ανοιχτές ερωτήσεις» (open-ended questions), περιορίζοντας το δικό του λόγο, αποφεύγοντας νύξεις που καθοδηγούν, επηρεάζουν και ωθούν σε συγκεκριμένη κατεύθυνση τις απαντήσεις.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Συμπερασματικά, επιλέγουμε την ημιδομημένη συνέντευξη, αφού εστιάζουμε αφενός στη διερεύνηση απόψεων, στάσεων και προσωπικών αντιλήψεων που αφορούν στο επισιτιστικό πρόγραμμα, μια κοινωνική διαδικασία κατά τον Ιωσηφίδη (2003) και αφετέρου στην περιγραφή διαδικασιών για τις οποίες αντλούνται διεξοδικότερα πληροφορίες μέσω αυτού του εργαλείου (Ιωσηφίδης, 2006).

Ζητήματα Δεοντολογίας και Πρακτικά Προβλήματα

Η - πρόσωπο με πρόσωπο - συνέντευξη (one - to- one interview, Creswell, 2011), μια χρονοβόρα και δαπανηρή διαδικασία, είναι ιδανική για ερωτώμενους που δε διστάζουν να εκφραστούν και να μοιραστούν τις ιδέες τους. Ωστόσο, προκύπτουν ζητήματα που επηρεάζουν την ποιότητα και εγκυρότητα των δεδομένων, αφού και η ίδια η σχέση και αλληλεπίδραση ερευνητή –ερωτώμενου είναι ευαίσθητη (Ιωσηφίδης, 2003). Πολλοί ερωτώμενοι έχουν την τάση να δίνουν τις απαντήσεις που περιμένει ο ερευνητής ή είναι κοινωνικά αποδεκτές με αποτέλεσμα η εγκυρότητα να αμφισβητείται και τα αποτελέσματα να απομακρύνονται από το αληθές (Robson, 2010 σελ.77-80).

Όπως αναφέρει ο Ιωσηφίδης (2008), μέσω της επιστημονικής και επικοινωνιακής δεξιότητας, ο ερευνητής οφείλει να είναι ξεκάθαρος και ακριβής, ευγενικός αλλά διερευνητικός καθώς και κριτικός απέναντι στον ερωτώμενο. Οφείλει να ερμηνεύει, να επιβεβαιώνει ή και να διαψεύδει τις απόψεις κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, ώστε να αποκλείονται παρερμηνείες. Επιπροσθέτως γίνεται αναφορά στη διακριτικότητά του, τη διάθεση να δώσει όλες τις απαραίτητες πληροφορίες που αφορούν το σκοπό και το αντικείμενο της έρευνας, τη νομιμότητα όσον αφορά τη συναίνεση του ερωτώμενου, καθώς επίσης να είναι σε θέση να διασφαλίσει την ανωνυμία και να σεβαστεί την εμπιστοσύνη που του δείχνει ο ερωτώμενος (Kvale, 1996 όπ. αν. στο Creswell, 2011).

Κατά τη διάρκεια της δεύτερης συνέντευξης υπήρξε μια μικρή παρεμβολή από το κινητό τηλέφωνο της συνεντευξιαζόμενης που ουσιαστικά δυσκόλεψε την απομαγνητοφώνηση μιας πρότασης. Αυτό ωστόσο διαπιστώθηκε αργότερα και δεν υπήρχε η δυνατότητα επανάληψης. Τέτοιου είδους μικροπροβλήματα είναι προβλέψιμα από τους έμπειρους ερευνητές ,όχι όμως από την εν λόγω ερευνήτρια.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Όσον αφορά στην ομάδα των μαθητών διαπιστώθηκε πως κυριαρχούσε κάποιος μαθητής και οι υπόλοιποι αδυνατούσαν να εκφραστούν, οπότε η ερευνήτρια επενέβαινε για να σταματήσει ο μονόλογος του μαθητή αυτού. Ωστόσο σε γενικές γραμμές οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν σε ευχάριστο κλίμα, χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες και με μεγάλη προθυμία από την πλευρά των συνεντευξιζόμενων.

Εγκυρότητα της Έρευνας και Αξιοπιστία

Ο προβληματισμός ενός υπεύθυνου ερευνητή εστιάζεται στο κατά πόσο τα ευρήματά του είναι έγκυρα και αληθή, άξια δηλαδή να ληφθούν υπόψη (Robson 2010). Επιπλέον, η έννοια της αξιοπιστίας (credibility) αναφέρεται στη σταθερότητα ή τη συνέπεια του αποτελέσματος σε πολλαπλές μετρήσεις και έρευνες κάτω από παρόμοιες συνθήκες (Robson, 2010).

Ένα αναξιόπιστο αποτέλεσμα δε μπορεί να είναι έγκυρο, ωστόσο η αξιοπιστία των ευρημάτων δεν εγγυάται την εγκυρότητα, (Robson, 2010). Η έλλειψη αξιοπιστίας είναι πολυπαραγοντική και μπορεί να οφείλεται σε σφάλμα του συμμετέχοντος, σε σφάλμα του ερευνητή ή στη μεροληπτική διάθεση και στάση του τελευταίου. Από τη σκοπιά αυτή θεωρούμε πως καταβλήθηκε κάθε προσπάθεια να αποσοβηθεί κάτι τέτοιο και η έρευνά μας, μέσω του εργαλείου που επιλέχθηκε και του περιεχομένου των ερωτήσεων, αναδεικνύει πτυχές του προγράμματος που μόνο η ποιοτική έρευνα μπορούσε να φωτίσει. Ο κάθε ερωτώμενος μέσω των απαντήσεων που έδινε λειτουργούσε ως ενισχυτής κάποιας πληροφορίας. Τέλος η αξιοπιστία της έρευνας ενισχύθηκε και από τον έλεγχο των συμμετεχόντων (member check). Μετά την απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων και την ερμηνεία των ευρημάτων ζητήθηκε η σύμφωνη γνώμη των ερωτώμενων προκειμένου να προβούμε σε επίσημη καταγραφή και ανακοίνωση των ευρημάτων. Αφού τους δόθηκε σε κείμενο η συνέντευξή τους, ζητήθηκε η επιβεβαίωση όσων είχαν αποτυπωθεί, η επεξήγηση κάποιων ασαφειών, η ερμηνεία κάποιων πυκνών σε νόημα προτάσεων, η ανάλυση κάποιων άλλων προκειμένου να εξασφαλιστεί η σωστή περιγραφή και ερμηνεία όσων ειπώθηκαν. Η επιβεβαίωση των ευρημάτων της έρευνας από τους ίδιους τους ερωτώμενους (participant validation) θεωρούμε πως ενισχύει την αξιοπιστία της.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Ωστόσο, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε, πως ένας συνδυαστικός τύπος εξαγωγής αποτελεσμάτων μέσω ποσοτικών και ποιοτικών «μεικτών μεθόδων» (mixed methods) άντλησης πληροφοριών, θα οδηγούσε στα πλέον ασφαλή συμπεράσματα (Johnson & Onwuegbuzie 2005, σελ14-26 όπ. αν. στο Creswell, 2011).

Κεφάλαιο 4^ο Παρουσίαση των Ευρημάτων της Έρευνας

Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει η παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας μετά από την επεξεργασία των συνεντεύξεων. Η παρουσίαση είναι με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα και έχει γίνει προσπάθεια ομαδοποίησης κατά άξονα ενδιαφέροντος.

1^{ος} Ερευνητικός Άξονας:

Οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών, γονέων και μαθητών σχετικά με τους παράγοντες που επηρέασαν και επέβαλαν το σχεδιασμό και υλοποίηση των επισιτιστικών προγραμμάτων.

Η παρούσα εργασία στοχεύει στην ανάδειξη της σπουδαιότητας των επισιτιστικών προγραμμάτων που σχεδιάζονται και υλοποιούνται σε συνεργασία του ΥΠΠΕΘ, της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και ανεξάρτητων φορέων όπως στην περίπτωση μας, το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος. Ωστόσο μέσα από τη διαδικασία νοηματοδότησης του προγράμματος διαπιστώνεται η δεινή οικονομική κατάσταση που έχει περιέλθει η ελληνική κοινωνία τα τελευταία οκτώ χρόνια και η αδυναμία να αντιμετωπιστούν καθημερινά προβλήματα. Οι ερωτήσεις που τέθηκαν στην αρχή της ερευνητικής διαδικασίας ουσιαστικά εισήγαγαν τους ερωτώμενους στο κλίμα της έρευνας.

1. Η οικονομική κρίση ως παράγοντας επηρεασμού στον σχεδιασμό επισιτιστικών προγραμμάτων

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, γονέων και εκπαιδευτικών, θεωρεί πως η οικονομική κρίση είναι ο καθοριστικός παράγοντας που επηρέασε το ΥΠΠΕΘ προκειμένου να σχεδιάσει και να εντάξει υποστηρικτικά επισιτιστικά προγράμματα για τους μαθητές. Η θέση αυτή εκφράζεται και υποστηρίζεται από τους εκπαιδευτικούς όπως φαίνεται παρακάτω:

«Ίσως από αυτά που δεν πιστεύαμε πως θα ζήσουμε αλλά τώρα είναι επιβεβλημένος ένας τέτοιος σχεδιασμός. Το χειρότερο είναι πως βρίσκονται πλέον φτωχοί πολίτες σε φτωχό κράτος και αυτό δυσκολεύει τα πράγματα.»

«Γνωρίζουμε ,και από την τηλεόραση και γενικά από τα μέσα (ενημέρωσης) πως σε πολλά σχολεία παρατηρήθηκαν περιπτώσεις λιποθυμιών μαθητών, όχι στο δικό μας, αλλά γενικότερα η φτώχεια, η λιτότητα οδήγησαν στα προγράμματα αυτά.»

«Υποθέτουμε ότι ο σημαντικότερος λόγος που οδήγησε το ΥΠΠΕΘ να σχεδιάσει και να υλοποιήσει επισιτιστικά προγράμματα είναι η οικονομική κρίση και όλα αυτά που ακούμε στην τηλεόραση για παιδιά που δεν έχουν τίποτα να φάνε και λιποθυμούν.»

Ο προβληματισμός εκπαιδευτικού είναι έκδηλος καθώς παραδέχεται τη δύσκολη οικονομική κατάσταση και όσα απορρέουν από αυτήν:

«Δεν πίστευα πως θα ζούσαμε εποχή με προγράμματα σίτισης, αλλά μήπως περιμέναμε όλα αυτά που ζούμε;»

Επιπροσθέτως και ο Διευθυντής του σχολείου ενισχύει την άποψη αυτή:

«...παιδιά ζητάνε δεύτερη μερίδα ή βλέπουμε πως καταναλώνουν όλο το πακέτο που τους δίνεται. Αυτό μας δείχνει ένα πράγμα. Κάποιοι έχουν μεγάλη ανάγκη αυτό το πρόγραμμα »

Οι περισσότεροι γονείς στο ίδιο μήκος κύματος δηλώνουν πως υπάρχουν ανάμεσά μας οικογένειες με έντονα οικονομικά προβλήματα.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

« Πάρα πολλές οικογένειες. Εδώ γνωρίζει ο ένας τον άλλον. Κι εδώ στην επαρχία έχει αρχίσει να έχει πρόβλημα ο κόσμος, και όσο περνάει ο καιρός γίνεται πιο έντονο... Και όλοι λίγο πολύ έχουμε οικονομικό πρόβλημα »

«...είμαστε σε περίοδο οικονομικής κρίσης και αυτό θα βοηθούσε πολύ να τρέφονται σωστά τα παιδιά στο σχολείο , ειδικά αν δεν έχουν τη δυνατότητα από το σπίτι.

... Στη σημερινή κρίση που υπάρχει είναι μεγάλη βοήθεια για μας.»

«Ναι ,σίγουρα υπάρχουν τέτοιες οικογένειες, υπάρχουν. Όχι πάρα πολλές, αλλά υπάρχουν όμως.»

Πολλοί γονείς τονίζουν τη σημασία του προγράμματος και παρότι ως επαρχιακή πόλη τα οικονομικά προβλήματα είναι λιγότερο έντονα εντούτοις υπάρχει μεγάλη ανακούφιση στις οικογένειες.

«Σίγουρα όμως θα ήταν ανακούφιση για κάποιες οικογένειες»

«Υπήρχαν δηλαδή παιδιά που δεν σιτίζονταν στο σχολείο. Δεν είχαν τη δυνατότητα να πάρουν ούτε ένα κουλουράκι.»

«...φανταστείτε δηλαδή ένας γονιός να δίνει καθημερινά τέσσερα ευρώ, εγώ σας λέω δύο (ευρώ) μέσο όρο, τέσσερα ευρώ την ημέρα είναι μεγάλο κόστος. Εγώ σας λέω πως, φίλες μου, ...μου λένε πως ήταν μεγάλη ανακούφιση και που σας λέω δεν έχουν οικονομικό πρόβλημα.»

2. Παχυσαρκία και κακές διατροφικές συνήθειες ως παράγοντες επηρεασμού στον σχεδιασμό επισιτιστικών προγραμμάτων

Η παχυσαρκία και οι κακές διατροφικές συνήθειες αποτελούν το δεύτερο πυλώνα στον οποίο στηρίχθηκε ο σχεδιασμός των επισιτιστικών προγραμμάτων. Η υιοθέτηση υγιεινών διατροφικών συνηθειών ουσιαστικά μετατρέπεται σε μια μακροπρόθεσμη επένδυση υπέρ του οργανισμού μας , της οικογένειάς μας αλλά και της κοινωνίας.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Το ΥΠΠΕΘ αντλώντας πληροφορίες αφενός σχετικά με τα σωματικά χαρακτηριστικά των μαθητών και αφετέρου για τις διατροφικές τους συνήθειες στοιχειοθετεί ένα πλάνο σε βάθος χρόνου στοχεύοντας σε έναν λαό που μαθαίνει και ενστερνίζεται από τη νεαρή ηλικία καλές διατροφικές συνήθειες. Από τη συνέντευξη του διευθυντή ενημερωνόμαστε σχετικά:

«Εμείς ως εκπαιδευτικοί κληθήκαμε να παρουσιάσουμε κάποια στοιχεία, ανώνυμα φυσικά σε μορφή αριθμών, και υποθέτω πως ο όγκος των δεδομένων και οι πληροφορίες που πήρε το ΥΠΠΕΘ, ανάγκασαν τη λήψη τέτοιων αποφάσεων και τέτοιου σχεδίου. Από την άλλη, όπως προανέφερα, η παχυσαρκία και οι κακές συνήθειες έχουν γίνει έντονες.

Επιπλέον ο Διευθυντής του σχολείου είναι σαφής ως προς τον στόχο αυτό:

« Οι βασικοί παράγοντες ... η ανάγκη και προώθηση υγιεινής διατροφής»

«...το 100% έχουν πρόβλημα με την υιοθέτηση υγιεινών διατροφικών συνηθειών, το πρόγραμμα στοχεύει εκεί.»

« Βλέπετε πως ο στόχος είναι διπλός και ίσως πιο σημαντικός αυτός γιατί στοχεύει στις μελλοντικές επιλογές των μαθητών. Αν καταφέρει δηλαδή το πρόγραμμα να επηρεάσει τον μαθητικό πληθυσμό ώστε να αλλάξει τις διατροφικές του επιλογές, έχει πετύχει.»

«Ο στόχος είναι η σίτιση αλλά και η διαχρονική υιοθέτηση υγιεινών συνηθειών»

Οι εκπαιδευτικοί συνηγορούν στην άποψη πως η υιοθέτηση υγιεινής διατροφής είναι ένας από τους στόχους του προγράμματος

« Αλλά το πρόγραμμα αυτό έχει και στόχο να μάθουν τα παιδιά να τρώνε υγιεινά»

Θα πρέπει να αναφερθεί η επισήμανση εκπαιδευτικών πως ενώ δεν καταναλώνουν ιδιαίτερα υγιεινό φαγητό εντούτοις δεν είναι υπέρβαρα ή παχύσαρκα. Συγκεκριμένα :

«Το σχολείο μας έχει περίπου 150 μαθητές, και από αυτούς λίγοι έφεραν σπιτικό κολατσιό, στα πλαίσια δηλαδή της υγιεινής διατροφής... Όσον αφορά το βάρος τους, κατά κύριο λόγο είναι σε φυσιολογικά επίπεδα »

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

«...αλλά προτιμούν συσκευασμένα τύπου κρουασάν ,μπισκότα, κράκερ, καθόλου υγιεινά όπως καταλαβαίνετε, αλλά δεν είναι υπέρβαρα, όλη μέρα τρέχουν...»

«Υπέρβαρα δεν τα χαρακτηρίζεις σε καμία περίπτωση εκτός από ελάχιστα, αλλά όλες αυτές τις τυποποιημένες συσκευασίες από το super market τις καταναλώνουν»

Αξίζει να σημειωθεί πως και οι μαθήτριες και μαθητές που απολαμβάνουν τα θετικά του προγράμματος, έχουν συνειδητοποιήσει την σημαντικότητα του καθώς και τα ευεργετικά σημεία της υγιεινής διατροφής

«Εγώ θα πω στους γονείς μου να μην αγοράζουν ανθυγιεινά και να έχουμε περισσότερα υγιεινά τρόφιμα στο σπίτι»

« Εγώ θα προσπαθήσω να τρώω υγιεινά φαγητά»

«Επίσης θα ήθελα να πω πως το πρόγραμμα θα συνεχίσει μέχρι να δούμε πως η παχυσαρκία στην Ελλάδα αρχίζει να μειώνεται»

Αλλά και το σύνολο των γονέων υποστηρίζει πως η παχυσαρκία ή οι κακές διατροφικές συνήθειες επηρέασαν τους υπεύθυνους για την υλοποίηση του προγράμματος. Στην ερώτηση «ποιοι λόγοι ώθησαν τους υπεύθυνους να εντάξουν επισιτιστικά προγράμματα» οι απαντήσεις που δόθηκαν είναι περίπου κοινές:

«Πιστεύω η παχυσαρκία και η οικονομική κατάσταση. Αυτά τα δύο»

«Θέλω να πιστεύω ότι (στόχος του προγράμματος είναι)να μάθουν τα παιδιά να τρώνε υγιεινά, ο πρώτος λόγος... και αυτό θα βοηθούσε πολύ να τρέφονται σωστά τα παιδιά στο σχολείο»

« Καταρχήν, τα παιδιά θα τρώνε υγιεινά...»

« Σίγουρα είναι προώθηση μιας υγιεινής διατροφής, αυτό είναι σίγουρο»

Να σημειωθεί πως οι γονείς είναι συνειδητοποιημένοι σχετικά με την εικόνα του παιδιού τους αποδεχόμενοι το γεγονός των παραπανίσιων κιλών που έχουν τα παιδιά τους αλλά και το όφελος που θα έχουν ακολουθώντας υγιεινότερο διατροφικό μοντέλο:

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

«Επειδή έχουμε ένα θέμα, με τα κιλάκια μας, προσπαθούμε στο σπίτι να μην έχουμε τίποτε ανθυγιεινό»

«Είναι και λίγο ευτραφούλα, οπότε έχει αρχίσει να προσέχει τι τρώει ...η πιο καλή διατροφή θα με βοηθήσει σε πολλά »

Τέλος εκφράζεται η άποψη πως και οι επιλογές προς το ανθυγιεινό φαγητό έχουν βάση , ως ένα βαθμό τουλάχιστον, τη φτώχεια και την οικονομική δυσπραγία.

«Ως ένα βαθμό θεωρώ πως η κακή διατροφή έχει τη βάση της στη φτώχεια»

«Δεν μπορώ να γνωρίζω σε τι ποσοστό οι μαθητές θα ακολουθήσουν υγιεινές διατροφικές συνήθειες... Σημαντικό όμως ρόλο θα παίζει και η συνέχιση ή μη της οικονομικής κρίσης»

« Επιπλέον αυτή η παρατεταμένη κοινωνικο-οικονομική κρίση διογκώνει το επισιτιστικό πρόβλημα και ενισχύει πιο ανθυγιεινές διατροφικές επιλογές. Σίγουρα λοιπόν οι λιποθυμίες παιδιών που γνωστοποιούνται, η φτώχεια, η λιτότητα και η παχυσαρκία οδήγησαν στα προγράμματα αυτά»

Επιπρόσθετα χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα που αναφέρει εκπαιδευτικός:

« Ένας γύρος κάθε βράδυ σε χορταίνει ,σωστά; Δύο ,δύομισι ευρώ. Αλλά είναι γεμάτο λίπη ,αλάτι, καρυκεύματα. Συγκρίνεται με ψητό ψάρι, με σαλάτες με χειροποίητες , κάτι. Παίρνουν ένα πατατάκι και χορταίνουν.»

3. Αντιγραφή συμπεριφορών –μίμηση προτύπων

Σύμφωνα με το μοντέλο των προτύπων και τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης του Alfrend Bandura (1989) τα παιδιά καταφέρνουν να μάθουν παρακολουθώντας πρότυπα συμπεριφοράς σε χώρους όπως το σχολείο και το σπίτι τους. Κατά τη διάρκεια του Δημοτικού μιμούνται αυτό που αρέσει στους άλλους αφού δεν έχει ακόμη τελειοποιηθεί η ηθική κρίση. Τα παιδιά αντιλαμβάνονται την κοινή συμπεριφορά ως κριτήριο ένταξης σε μια ομάδα. Αποφεύγουν να ξεχωρίζουν

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

και μιμούνται κυρίως τους μεγαλύτερους, ισχυρότερους ή τα πρότυπά τους. Η αφήγηση των συνεντευξιαζόμενων υποδεικνύει την τάση αυτή:

«είναι εξαιρετικά σημαντικός παράγοντας και η συνεργασία μεταξύ μαθητών και η αλληλεπίδραση, το να επηρεάζει ο ένας τον άλλο...»

«Αλλά και η κοινή διατροφή, ,ίδιο φαγητό για όλους τους μαθητές παίζει το ρόλο του και τέλος αργά αλλά σταθερά διαπιστώνουμε μια σταδιακή αλλαγή στις διατροφικές συνήθειες»

«Κυρίως το γεγονός ότι έτρωγαν το ίδιο φαγητό τα κάνει να νιώθουν μέλη μιας κοινότητας, μιας δεμένης ομάδας»

«Όσον αφορά το διατροφικό μέρος έμαθαν να τρώνε πιο υγιεινά χωρίς να διαμαρτύρονται, αφού όλοι είχαν το ίδιο και δεν ενισχύθηκε η γκρίνια. Ταυτόχρονα αισθάνονται ότι τρώγοντας το ίδιο φαγητό δεν είναι διαφορετικοί και δε ζηλεύουν ο ένας το φαγητό του άλλου, μέλη της ίδιας κοινότητας, με ίδια δικαιώματα»

Εκπαιδευτικός σημειώνει πως δεν μπορεί να υπάρξει έλεγχος από πλευράς γονέων σχετικά με τις αγορές από το κυλικείο. Το παιδί θα αγοράσει ό,τι του αρέσει ή αυτό που θα το κάνει να νιώθει αποδεκτό και μέλος της ίδιας καταναλωτικής κοινότητας και όχι καταναλωτή-παρία φρούτων και υγιεινών σνακ.

«Οι επιλογές των μαθητών δεν είναι και οι πλέον υγιεινές. Δεν υπάρχει έλεγχος από τους γονείς ,οπότε καταλαβαίνετε ,πως το παιδί μπορεί να αγοράσει, εφόσον έχει χρήματα ,αυτό που επιθυμεί και όχι αυτό που του έχει πει ο γονιός του»

Αλλά και οι μαθητές δηλώνουν πως επιλέγουν ή επιθυμούν την αγορά από το κυλικείο

«Κουλουράκι , σοκολάτες από το κυλικείο»

«...συνήθως ή μερικές φορές έπαιρνα από το κυλικείο. Μια φορά την εβδομάδα, συνήθως έπαιρνα τυρόπιτα»

« Η μαμά μου βάζει κουλουράκια που φτιάχνει στο σπίτι, μπανάνα, αλλά σπάνια ψώνιζα και από το κυλικείο»

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Οι πληροφορίες που αντλούνται από τους γονείς ενισχύουν την τάση για αγορά τυποποιημένων ή επεξεργασμένων τροφίμων, έστω και λίγες φορές ή ως επιστέγασμα των προσπαθειών για κατανάλωση υγιεινών σνακ, όπως τονίζει μία άλλη μητέρα:

«Επί των πλείστων ήταν σπιτικό, δηλαδή κέικ, τoστ, μπανάνα, κάποια σπανακόπιτα, και λίγες φορές, μια φορά την εβδομάδα σαν επιστέγασμα της προσπάθειας να τρώνε κάτι υγιεινό, ψωνίζουν από το κυλικείο, αλλά κάτι απλό δηλ κουλούρι, μέχρι ένα χυμό, όχι πιο τυποποιημένο»

Ωστόσο το σύνολο των μητέρων επιβεβαιώνει την τάση των παιδιών για αγορές στο κυλικείο ή το super market

« Αλλά κάποιες μέρες έπαιρνε και από το κυλικείο του σχολείου».

«...και καμιά φορά μπορεί να έπαιρναν από το κυλικείο του σχολείου τυρόπιτα, αυτό το ψωμάκι, το κουλουράκι. Αυτό, δεν τους έδινε κάτι παραπάνω. Άντε και να παίρνανε και καμιά σοκολάτα, αν τους έμεναν χρήματα από αυτά που τους έδινε για κολατσιό»

« Λοιπόν, ή τoστ, ή bake rolls, είτε μπανάνα, μια φορά την εβδομάδα του έδινε χρήματα κι έπαιρνε ζαμπονοτυρόπιτα από το κυλικείο και κανένα κουλουράκι, σάντουιτς, αυτά »

« Βέβαια, επειδή κάποιες φορές, όλα τα παιδάκια αγοράζουνε από το φούρνο ή το super market, μπισκότα και όχι μόνο, είχαμε κάνει την παραχώρηση, μια φορά στο τόσο να αγοράζουμε κι εμείς κάτι από το super market ή από το φούρνο».

4. Προβληματισμός σχετικά με «αφανείς» στόχους

Δεν θα μπορούσε να μην αναφερθεί και ο προβληματισμός που ετέθη από εκπαιδευτικό σχετικά και πέραν των βασικών στόχων του προγράμματος. Ένα επισιτιστικό πρόγραμμα με πολλούς εμπλεκόμενους ίσως κάνει κάποιους πολίτες επιφυλακτικούς σχετικά με το σκοπό και την ύπαρξη τέτοιων προγραμμάτων. Συγκεκριμένα, πέρα από τους εμφανείς στόχους του προγράμματος θέτει και μια ερώτηση – προβληματισμό:

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

«Αλλά το πρόγραμμα αυτό έχει και στόχο να μάθουν τα παιδιά να τρώνε υγιεινά. Δεν μπορώ να απαντήσω κάτι άλλο εκτός αν και εδώ κρύβονται συμφέροντα.»

«Τίποτε ιδιαίτερο ,πριμοδοτούνται κάποιες εταιρείες, κάποιιοι παίρνουν τους διαγωνισμούς ,τις μειοδοσίες, τέτοια. Δεν έχω ακούσει κάτι ,όχι μη φανταστείτε πως ακούστηκε κάτι, λέω, μήπως και εδώ ο στόχος δεν είναι κάτι θετικό αλλά το κέρδος κάποιων.»

2^{ος} Ερευνητικός Άξονας:

Οι απόψεις των εκπαιδευτικών και γονέων σχετικά με την εφαρμογή και υλοποίηση του επισιτιστικού προγράμματος και οι δυσκολίες που προέκυψαν κατά τη διεξαγωγή του.

1. Υποστηρικτικές δομές μέσω της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και του Ιδρύματος Prolepsis- Παράδοση ,παραλαβή και κατανάλωση των γευμάτων

Τα επισιτιστικά προγράμματα στηρίχθηκαν ,όσον αφορά τον σχεδιασμό και υλοποίηση τους εντός των σχολικών χώρων, σε αποφάσεις του ΥΠΠΕΘ. Ωστόσο ενώ η αρχική πρόταση είναι του Υπουργείου ,στην πορεία οι πρωτοβουλίες για υλοποίηση περνούν από τη δυναμική του Δήμου και την ισχυρή υποστήριξη του Ινστιτούτου Prolepsis χρηματοδοτούμενου από το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος. Ο λόγος του διευθυντή είναι ξεκάθαρος :

« η πρωτοβουλία ήταν του Δήμου μας. Ο Δήμος εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία που ξεκίνησε από το ΥΠΠΕΘ και σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Prolepsis που είναι υπό την αιγίδα και χρηματοδότηση του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος προχώρησε στο πρόγραμμα. Ήταν σε άμεση συνεργασία και συνεννόηση με το Ίδρυμα. Και η χρηματοδότηση είναι κατά 50% από το Δήμο και 50% το Ιδρύματος Prolepsis. Αλλά το ΥΠΠΕΘ δεν συμμετείχε πουθενά. Οικονομικά εννοώ»

Και συνεχίζει παρακάτω συμπληρώνοντας

«Κάποιοι παράγοντες ήταν καθοριστικού για την υλοποίηση του, και σίγουρα το σπουδαιότερο ρόλο έπαιξε η πρωτοβουλία του Δήμου. Αγκάλιασε και εκμεταλλεύτηκε

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

την πρόταση που ξεκίνησε από το ΥΠΠΕΘ αλλά χωρίς την ουσιαστική στήριξη που υπάρχει από το Ίδρυμα Νιάρχος δεν θα μπορούσε να προχωρήσει. Γιατί το ΥΠΠΕΘ σταματά εκεί. Στην πρόταση. Όλα τα άλλα έτρεξαν χάρη στο Δήμο και την ιδιωτική πρωτοβουλία. Και οι γονείς είχαν μερίδιο στην ολοκλήρωσή του αλλά όχι όλοι και σε κάποιο βαθμό»

Στις αποφάσεις που καλούνται να πάρουν οι φορείς συγκαταλέγονται το είδος του γεύματος - δεκατιανό ή μεσημεριανό - , το μενού το οποίο σχεδιάζεται ανάλογα με τις διατροφικές ανάγκες των μαθητών αυτής της ηλικίας αλλά και την δυνατότητα κατανάλωσης από όλους τους μαθητές, τις πρακτικές και λειτουργικές λεπτομέρειες προκειμένου να φθάσει στα παιδιά σε συνθήκες απόλυτα ασφαλείς για τη δημόσια υγεία.

«Σε αριθμούς , αν θέλετε για να έχετε μια εικόνα, το προσφερόμενο γεύμα παρέχει περίπου το 35% των ημερήσιων θερμίδων στο μαθητή/στη μαθήτρια, αλλά το 60-70% των θρεπτικών συστατικών που χρειάζεται ο οργανισμός τους για ολοκληρωμένη ανάπτυξη»

«Μπαίνουν στο ψυγείο και διατίθενται στα παιδιά στο πρώτο διάλειμμα, στις δέκα παρά είκοσι»

«Τα φαγητά επιλέγονται από το Ινστιτούτο Prolepsis και ειδικούς διατροφολόγους, είναι κατάλληλα για να καταναλωθούν από όλους τους μαθητές. Εμείς ,συμπτωματικά δεν έχουμε κάποιο μαθητή με διατροφική ιδιαιτερότητα αλλά αν είχαμε είμαι σίγουρος πως θα φρόντιζαν να τροποποιήσουν κάποια τρόφιμα που θα υπήρχε η δυσανεξία με κάποια αντίστοιχα»

« Όλες αυτές τις αποφάσεις τις έχει πάρει το Ίδρυμα ,αφού χρηματοδοτεί κατά 50% , μάλλον σε συνεννόηση με τον Δήμο. Αλλά προέχει αυτό που σας είπα , οι μαθητές λαμβάνουν , ή μάλλον είναι σχεδιασμένο να λαμβάνουν το 65-70% των καθημερινών αναγκών τους σε θρεπτικά στοιχεία»

Στο σύνολό τους οι ερωτώμενοι δηλώνουν πως δεν υπάρχει ιδιαίτερη υποδομή προκειμένου να ολοκληρωθεί το πρόγραμμα ,σημειώνοντας ωστόσο πως δεν είναι απαραίτητες αφού η διαδικασία είναι απλή και έχει προβλεφθεί από το Δήμο η παρουσία ατόμου που υποστηρίζει τη διαδικασία.

Συγκεκριμένα οι εκπαιδευτικοί δηλώνουν πως:

«Η διαδικασία είναι απλή και για αυτό δεν χρειάστηκε επιπλέον υποστήριξη. Τα παιδιά παραλαμβάνουν τη μερίδα τους με τη βοήθεια και εποπτεία των δασκάλων»

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

«Δεν εμπλεκόμαστε πολύ. Τίποτε ,φροντίζουμε να υπάρχει τάξη και είναι μέσα στα καθήκοντά μας, ως εφημερεύοντες. Μια επίβλεψη, έχουν μάθει τη διαδικασία και είναι υπεύθυνα παιδιά»

«Ουσιαστικά δεν έχουμε κάποια εμπλοκή... Ωστόσο είναι μέρος μιας εκπαιδευτικής διαδικασίας που δεν είναι χρονοβόρα και δεν τίθεται θέμα μη συνεργασίας»

«Δεν απαιτούνται ιδιαίτερες δομές αφού τα φαγητά έρχονται συσκευασμένα και τοποθετούνται κατευθείαν σε ψυγείο .Στο σχολείο δεν έχουμε τραπεζαρία. Ούτε κουζίνα παρόλο που λειτουργεί και ολοήμερο. Αρκεί ένα μεγάλο ψυγείο. Αλλά θα πρόσθετα πως το πρόγραμμα προσφέρει τα γεύματα με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορούν τα περισσότερα σχολεία στην Ελλάδα να παίρνουν μέρος. Γιατί δομές όπως τραπεζαρία ,δε νομίζω να έχουν τα δημόσια σχολεία πουθενά. Το σκεπτικό είναι να μπορούν να πάρουν μέρος χωρίς ιδιαίτερες προϋποθέσεις»

Οι εκπαιδευτικοί αλλά και το σύνολο των ερωτηθέντων δε βρίσκει αρνητικό το γεγονός μη ύπαρξης ιδιαίτερου χώρου για να γευματίζουν οι μαθητές. Πρόκειται για μια διαδικασία εντελώς απλή και ενσωματωμένη στην κουλτούρα του δημόσιου σχολείου στην Ελλάδα, η κατανάλωση του δεκατιανού « στο πόδι », στην αυλή ή τον διάδρομο του σχολείου:

«και γευματίζουν στο προαύλιο... Ιδιαίτερος χώρος δεν υπάρχει»

«Το γεύμα, δηλαδή ουσιαστικά το δεκατιανό γιατί το δικό μας πρόγραμμα υποστηρίζει δεκατιανό, παραδίδεται στο πρώτο διάλειμμα που είναι και το μεγαλύτερο και τρώνε στο προαύλιο... εκεί έτρωγαν πάντα το κολατσιό τους»

«Γευματίζουν στην αυλή του σχολείου. Και όταν οι συνθήκες καιρού δεν το επιτρέπουν ,μέσα στο σχολείο»

«Στην αυλή έξω όταν ο καιρός δεν είναι βροχερός, μέσα στους διαδρόμους όταν βρέχει. Εδώ δε βρέχει»

Αλλά και ό,τι αφορά τις συνθήκες συντήρησης και του κανόνες υγιεινής η πλειοψηφία συνηγορεί πως δεν υπάρχει κάτι μεμπτό

«Κατά την άποψή μου δεν υπάρχει κάτι αρνητικό στο θέμα της υγιεινής. Έρχονται από τον προμηθευτή με φορητό ψυγείο και τοποθετούνται αμέσως σε ψυγείο μεγάλης

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

ψύξης, το οποίο μας δάνεισε ο προμηθευτής. Παραδίνονται στα παιδιά μέσα στην ατομική του συσκευασία»

«Οι κανόνες υγιεινής τηρούνται απόλυτα. Τα γεύματα παραλαμβάνονται κάθε πρωί από φορητό ψυγείο, σε ατομικές συσκευασίες και μπαίνουν αμέσως στο ψυγείο του σχολείου»

«Αυτά έρχονται μέσα σε συσκευασία και μπαίνουν στο ψυγείο. Και τα παιδιά το παίρνουν και το καταναλώνουν σχετικά γρήγορα»

Ένας εκπαιδευτικός ωστόσο έχει την ανάγκη αποποίησης των ευθυνών σε περίπτωση αλλοιωμένων τροφίμων:

«Εάν παρατηρηθεί κάποιο πρόβλημα στην ποιότητά του ευθύνεται αποκλειστικά άλλος ,αφού εμείς δεν τα αγγίζουμε με τα χέρια.

Συμπληρώνει ωστόσο την κακή συνήθεια μη πλυσίματος των χεριών ,κάτι που ενέχει σαφώς κινδύνους τροφικής δηλητηρίασης

«...Αλλά μην έχετε την αυταπάτη πως τα παιδιά πλένουν τα χέρια τους πριν το φαγητό. Όχι όλα ,αλλά τα περισσότερα παραβλέπουν τις συνεχείς υποδείξεις μας και ξεκινούν αμέσως το φαγητό τους»

Κάτι που ενισχύει ένας ακόμα συνάδελφος του/της

«Για τα χέρια τους ,αν τα πλένουν; Ανάλογα στο παιδί, τα περισσότερα όχι. Όπως έμαθαν από το σπίτι τους»

2. Αποδοχή του Προγράμματος-Προσαρμογή σε νέα διατροφικά μοντέλα

Η επιτυχία του προγράμματος στηρίζεται και στην αποδοχή από πλευράς των γονέων. Διαπιστώνεται και παρακάτω πως το σύνολο των ερωτηθέντων συμφωνεί με τη θέση αυτή, όπως διαφαίνεται και από τα λεγόμενα του Διευθυντή της Σχολικής μονάδας:

«Ο βασικότερος παράγοντας για να μπορέσει το πρόγραμμα να πετύχει τους στόχους του είναι να το αποδεχθούν οι ίδιοι οι γονείς .Από τη στιγμή που συνειδητοποιούν την αναγκαιότητα του και τη χρησιμότητα θα οδηγηθούμε σε έναν πιο

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

υγιεινό τρόπο διατροφής. Και υπήρχε προσπάθεια συνέχεια ώστε να καταλάβουν οι γονείς πόσο σοβαρό και σημαντικό είναι το πρόγραμμα.»

Όσον αφορά την άμεση και λειτουργική εμπλοκή των γονέων στη διαδικασία υλοποίησης του προγράμματος, το σύνολο των γονέων δηλώνει πως δε ζητήθηκε καμιά βοήθεια, όπως διαπιστώνεται και από τις συνεντεύξεις τους:

«Προσωπικά σε μένα όχι. Δε ζητήθηκε κάποια βοήθεια»

«Όχι, πουθενά κατηγορηματικά όχι ... Όχι, όχι καμιά. Ήταν, τα είχε αναλάβει όλα ο Δήμος. Και στην οργάνωση όλο αυτό κύλησε πολύ καλά, δεν υπήρχε κανένα πρόβλημα.»

«Όχι, καθόλου. Ήταν αποκλειστική απόφαση και αρμοδιότητα του Δήμου. Έχει ορίσει εκεί κάποια κοπέλα, είναι γονέας και θα πληρωνόταν, σαν υπάλληλος. Όχι, όλη την οργάνωση την είχε αναλάβει ο Δήμος.»

«Όχι, τίποτε, όλα κύλησαν ρολόι. Ακόμη και με τις χειρότερες καιρικές συνθήκες, όχι τίποτε»

Οφείλουμε ωστόσο να τονίσουμε πως ζητήθηκε η ηθική υποστήριξη και συνεργασία προκειμένου να τύχει το πρόγραμμα θετικής αποδοχής:

«Ναι, μας δόθηκε στην αρχή το ενημερωτικό φυλλάδιο και να συμπληρώσουμε τις οδηγίες»

«...μας πρότεινε να το αγκαλιάσουμε, ότι είναι πρωτοποριακό και ο Δήμος μας συμμετέχει, ενώ δεν υπάρχουν πολλοί Δήμοι στην Ελλάδα που έχουν κάνει αντίστοιχο, ότι είναι όλα ευοίωνα και ότι θα μπορούσαμε να έχουμε ένα καλό αποτέλεσμα εφόσον δείχναμε και στα παιδιά μας να καταλάβουν κι αυτά και να μπορέσουν να συνεργαστούν»

«Να σπρώξουμε τα παιδιά να πάρουν μέρος, να τρώνε τα φαγητά.. Άλλη βοήθεια δε ζήτησαν»

«Ναι, να είμαστε θετικοί απέναντι στο πρόγραμμα... για να δουλέψει»

Παρότι η πλειοψηφία των γονέων συμφωνεί πως αγκάλιασαν το πρόγραμμα και προσπάθησαν να περάσουν τα θετικότερα μηνύματα, εντούτοις οι εκπαιδευτικοί φανερώνουν και μία άλλη εικόνα, λιγότερο ευοίωνα για την επιτυχία του προγράμματος. Στην ερώτηση που τέθηκε, εάν υπάρχουν παιδιά που δεν

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

λαμβάνουν το γεύμα επειδή δεν επιθυμούν να το καταναλώσουν , η απάντηση δυστυχώς ήταν αποθαρρυντική:

«Ναι, και για το λόγο αυτό, περισσεύουν αρκετά τα οποία διανέμονται σε παιδιά που θέλουν δεύτερη μερίδα»

«Πλέον γνωρίζουμε ποιοι δεν παίρνουν , είτε επειδή αγοράζουν από το κυλικείο ,είτε επειδή δεν το θέλουν. Στην αρχή βέβαια υπήρχε , λόγω της εισαγωγής νέων συνηθειών ,όχι ακριβώς αναστάτωση, αλλά μια αλλαγή, που μεταφράστηκε με διάφορους τρόπους»

«Στην αρχή της εφαρμογής του προγράμματος οι μαθητές το αντιμετώπισαν με επιφύλαξη. Κάποιοι το έπαιρναν και αμέσως το άφηναν»

«οπότε γνωρίζει (ο υπεύθυνος εκπαιδευτικός) ποιοι δεν θέλουν να το πάρουν είτε γιατί δεν τους αρέσει είτε γιατί προτιμούν να ψωνίσουν από το κυλικείο είτε ακόμη γιατί έχουν φέρει φαγητό από το σπίτι»

Από τα παραπάνω συμπεραίνεται και η λειτουργία του κυλικείου παρότι το πρόγραμμα υλοποιείται κανονικά. Οι εκπαιδευτικοί τονίζουν την αναγκαιότητα ουσιαστικής στήριξης του προγράμματος:

«Δεν το θέλουν ,κάποια φέρνουν από το σπίτι τους ακόμα και τώρα»

«Χρειάζεται όμως προσπάθεια να πεισθούν οι γονείς και να μην στέλνουν κολατσιό ώστε να καταναλώνεται αυτό που μας προσφέρουν. Δηλαδή πρέπει να γίνει συνείδηση πρώτα στους γονείς ,γιατί αυτοί είναι και τα ισχυρά πρότυπα για τα παιδιά τους»

« Εάν υπήρχε υποστήριξη από όλους τους γονείς ,πιστεύω πως θα λειτουργούσε εξαιρετικά..»

όπως πράγματι το αντιλαμβάνονται και κάποιες μητέρες:

«Αλλά εγώ άπαξ και άρχισε το πρόγραμμα δεν του ξανάδωσα λεφτά στο σχολείο, ούτε του ξανάβαλα φαγητό... Ναι και ήμουν ήσυχη. Δεν είχα κανένα θέμα με το κολατσιό(του παιδιού).»

« Της είπα λοιπόν, της μικρής μου ,πως είμαι πολύ χαρούμενη που γίνεται αυτό(η υλοποίηση του προγράμματος) και σταμάτησα να της βάζω μαζί της κολατσιό, όπως έκανα πριν»

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Ενώ πράγματι διαπιστώνεται του λόγου το αληθές ,όχι μόνο από τρίτες μητέρες :

«Αυτό που αντιλήφθηκα και δεν ήταν ωραίο, τελικά δεν έτρωγαν όλα τα παιδιά το ίδιο. Πολλά παιδιά έφερναν από το σπίτι τους, πολλά ναι, πάρα πολλά. και εκεί ήταν η τριβή μας με τη μικρή μου»

αλλά και από την ίδια τη μητέρα που δηλώνει την θεωρητική υποστήριξή της στο όλο εγχείρημα αλλά ουσιαστικά ενισχύει την κατανάλωση τροφών μη προερχόμενων από το επισιτιστικό πρόγραμμα:

« Βέβαια προσπαθώ να βάλω κάτι σε μικρή όμως ποσότητα, κάποιο κεκάκι, π.χ.»

Οι μαθητές επίσης, ειλικρινείς και αυθόρμητοι όπως συνηθίζουν να είναι τα παιδιά συμφωνούν με την κατάσταση αυτή

«Τα κλειστά(εννοεί γεύματα) ,όποιος δεν τα θέλει, τα δίνουν σε άλλους (δυσκολεύεται να εκφράσει αυτό που θέλει να πει) άλλους όπως είπαμε πριν, σε διάφορους.»

«Αλλά αν κάποιο παιδί δεν έπαιρνε δεν μας έλεγε κάτι ο δάσκαλος. δηλαδή δεν τους ενδιέφερε ...δε μας μάλωναν και δεν έλεγαν «πάρτε το πρέπει να το πάρετε»

Για να είμαστε ωστόσο δίκαιοι οφείλουμε να αναγνωρίσουμε πως η εισαγωγή νέων διατροφικών συνηθειών και η αλλαγή στην καθημερινότητα των παιδιών χρειάζονται χρόνο για να γίνουν αποδεκτές και να εδραιωθούν, κάτι που αντιλαμβάνονται εύκολα οι εκπαιδευτικοί τονίζοντας πως τα περισσότερα από τα αρνητικά γεγονότα συνέβησαν στην αρχή του προγράμματος ενώ στην πορεία εξομαλύνθηκαν σε μεγάλο βαθμό

«Στην αρχή βέβαια υπήρχε, λόγω της εισαγωγής νέων συνηθειών, όχι ακριβώς αναστάτωση, αλλά μια αλλαγή, που μεταφράστηκε με διάφορους τρόπους. Αλλά ήταν για μικρό διάστημα. Πλέον κυλούν όλα ομαλότατα»

«Στην αρχή οι μαθητές το αντιμετώπισαν με επιφύλαξη. Κάποιοι το έπαιρναν και αμέσως το άφηναν ή δεν το παραλάμβαναν καθόλου, ή το πετούσαν . Αλλάξε αυτό βέβαια σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα. Επίσης στην πορεία υπήρξε και μεγάλη αλλαγή από την αντιγραφή του ενός από τον άλλο. Αξίζει όμως να σημειώσουμε πως η

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

διατροφική αγωγή ξεκινάει από το σπίτι. Οι γονείς αποτελούν παραδείγματα και ισχυρό πρότυπο για τα παιδιά τους»

«Κάποια παιδιά στην αρχή, πετούσαν επιδεικτικά τη συσκευασία του γεύματος. Από αντίδραση ,από εγωισμό, δεν ξέρω. Πάντως τα μαζέψαμε και κάναμε συζητήσεις ,πιο πολύ φιλικές, όχι δασκάλου –μαθητή, για να τους εξηγήσουμε τι είναι αυτό το πρόγραμμα και γιατί γίνεται. Κάποιες στιγμές γίναμε και πιο αυστηροί, αλλά σε γενικές γραμμές έπιασαν το νόημα».

3. Παράπονα, δυσaréσκεια και αρνητικό κλίμα στο Πρόγραμμα

Είναι σαφές πως η υλοποίηση ενός προγράμματος αυτού του βεληγεκούς θα ικανοποιήσει τους περισσότερους αλλά ενδεχομένως θα υπάρξουν παράπονα και δυσaréσκεις. Οι λόγοι θα μπορούσαν να είναι πολλοί, όπως για παράδειγμα εξαιτίας των προϊόντων που διανέμονται (γεύση, ποσότητα), των εταιρειών που έχουν αναλάβει την τροφοδοσία (κακή συνεργασία, μη συνεργασία με τοπικούς παραγωγούς και εταιρείες), ή των εμπλεκόμενων στο πρόγραμμα, όπως φορείς, γονείς και εκπαιδευτικοί. Τα παράπονα που διατυπώθηκαν στη συνέντευξη έδωσαν λίγο- πολύ μια εικόνα των ελάχιστων προβλημάτων που δημιουργήθηκαν στο εν λόγω πρόγραμμα.

Οι περισσότεροι γονείς εκφράζοντας τις απόψεις των παιδιών τους συγκλίνουν στο γεγονός που λειτούργησε καταλυτικά στη διαμόρφωση της εικόνας σχετικά με το μενού: ενώ η αρχική εταιρεία τροφοδοσίας ικανοποιούσε πλήρως τις γευστικές απαιτήσεις των παιδιών, η δεύτερη ήταν υποδεέστερη ,μονότονη και γευστικώς κουραστική, και ως αποτέλεσμα αυτών χάθηκε ,εν μέρει, το ενδιαφέρον των παιδιών και η διάθεσή τους για κατανάλωση των προϊόντων ίσως μετριάστηκε:

«Στην αρχή τους είχε δοθεί ένα άλλο ,δεν ήταν τόσο μαύρο το ψωμί, ήταν πιο ωραίο, το έτρωγαν καλύτερα ,τους άρεσε πιο πολύ»

«...στην αρχή και ήταν πραγματικά εξαιρετικό, ήταν πολύ καλύτερο το μενού...

...γενικά ήταν πολύ καλύτερο το ψωμί τους, δεν είχε καμία σχέση η ποιότητά του με το δεύτερο, και μετά υπήρξαν πολλά προβλήματα με τα φρούτα. Τα φρούτα του δεύτερου

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

δεν ήταν τόσο καλά .Δεν ήταν καθόλου καλά τα φρούτα του, ήταν χαλασμένα μερικά, χτυπημένα, δίναν συνέχεια το ίδιο...»

«εκτός από αυτό που σας είπα , που έπεσε η ποιότητα του δεύτερου προμηθευτή. Όλα τα άλλα ήταν οκ. Δεν εντόπισα τίποτε άλλο»

«Και τα φρούτα, συνέχεια το ίδιο. Διαμαρτυρήθηκαν από όλα τα σχολεία οι γονείς και τα παιδιά άρχισαν να μην τρώνε...»

«...Και η σπανακόπιτα του δεύτερου ήταν πολύ διαφορετική»

«...Αυτό κατάλαβα και βέβαια άρεσε περισσότερο(το μενού)από την πρώτη εταιρεία, και από φίλους μας που ακούσαμε ... Πιο εύγευστο, πιο ευέλικτο ίσως, όχι τόσο μονότονο.»

«καταλάβαιναν ότι δεν είχε μεγάλη εναλλαγή, ενώ στο φυλλάδιο είχαμε διαβάσει ότι θα έχει και το γιαούρτι, ότι θα είναι πιο πολλά ,πιο πλούσιο»

«ήταν δύο φορές η σπανακόπιτα και είχε γίνει βαρετή στα παιδιά, δεν είχε τυρόπιτα ή κάτι ,κουλούρι ή τυροκούλουρο, δεν ξέρω γιατί, δεν είναι τόσο εύκολο; Δεν μπόρεσα να το καταλάβω αυτό, γιατί υπάρχουν πολλές επιλογές. Θυμάμαι την πρώτη εταιρεία πως είχε χούμους πάνω σε ψωμάκι με φέτες αγγουράκι»

«Στην αρχή ξεκινήσαμε πολύ καλά γιατί ήταν τα φαγητά πολύ νόστιμα, από ότι μου έλεγε η μικρή μου και όλα τα παιδάκια, από ό,τι μου έλεγε ,ήταν ενθουσιασμένα και τα τρώγανε. Όμως στη συνέχεια άλλαξε η εταιρεία, από ό,τι έχω μάθει και τα φαγητά ,της μικρής μου τουλάχιστον, δεν της άρεσαν. Δεν τα έτρωγε, τα έφερνε στο σπίτι...»

« Από ό, τι κατάλαβα η πρώτη εταιρεία είχε μια μεγάλη ποικιλία στα τρόφιμα που θα έφερνε, δυστυχώς, η δεύτερη εταιρεία ήταν ,ναι πολύ συγκεκριμένα...»

Οι διαμαρτυρίες των παιδιών και κατ' επέκταση των γονέων βρίσκουν ευήκωα ώτα στο Δήμο και στους υπεύθυνους του Ιδρύματος που φροντίζουν για αλλαγή και βελτίωση του παρεχόμενου γεύματος

«Χρειάστηκε κάποια στιγμή σε συνάντηση που υπήρξε, να μιλήσουν λίγο οι γονείς...»

«Συζητήσαν (οι γονείς) με το Δήμαρχο, έκλεισαν ένα ραντεβού, συζητήσανε»

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

«Απλώς ότι γίνανε κάποια τηλεφωνήματα όταν άρχισε να πέφτει η ποιότητα και τα παιδιά δεν ανταποκρίνονταν στο πρόγραμμα, δεν τα τρώγανε και μένανε πάρα πολλά τρόφιμα»

«Αλλά ουσιαστικά ,ναι ,οι γονείς ενεπλάκησαν ,έσπρωξαν ώστε να βρεθεί λύση, να βελτιωθεί. Υπήρξε δηλαδή διαμαρτυρία, από τους γονείς προήλθε»

«Μετά, ο Δήμος ,ξέρω έκανε πολλές κρούσεις στη χορηγό εταιρεία για να βελτιωθεί και στους ανθρώπους ,στους υπεύθυνους του Ιδρύματος Νιάρχος· μίλησε ο Δήμος πολλές φορές μαζί του. Η αλήθεια είναι ότι βελτιώθηκε έκτοτε»

«Βελτιώθηκε, προστέθηκε το γιαούρτι νομίζω και κάτι ακόμα... »

«Εγώ πιστεύω πως δεν ήταν τόσο πετυχημένο το συγκεκριμένο catering, είναι λίγο μονότονο, είναι λίγο... θα μπορούσε να έχει όχι πιο ακριβά πράγματα αλλά με τα ίδια υλικά πιο ελκυστικά»

Η κυρίαρχη άποψη είναι πως μετά την παρέμβαση του Δήμου υπήρξε βελτίωση στα προϊόντα που διανέμονται και μικροαλλαγές στο μενού. Ωστόσο κατατίθεται και μια αντίθετη άποψη

«Όχι ,όχι από όσο ξέρω ο Σύλλογος Γονέων μίλησε με το διευθυντή του Σχολείου και αναφέρθηκε αυτή η διαφορά ανάμεσα στην πρώτη και δεύτερη εταιρεία και ότι τα παιδιά στη αρχή ξεκινήσανε με ενθουσιασμό, αλλά μετά τα περισσότερα δεν έτρωγαν το φαγητό , αλά δε νομίζω να μπορούσε να υπάρξει άλλη λύση από ό,τι κατάλαβα, από τα λεγόμενα του Συλλόγου.

Και στη ερώτηση αν η εικόνα παραμένει ίδια ,δηλαδή με τα μικροπροβλήματα η απάντηση είναι ξεκάθαρη:

« Ναι, συνεχίζει να είναι αυτή»

Η θέση του διευθυντή της σχολικής μονάδας ωστόσο έρχεται να θέσει τα πράγματα επί της ουσιαστικής βάσης ενώ είναι ιδιαίτερα ικανοποιημένος που του δίνεται η ευκαιρία να εξηγήσει κάποια πράγματα.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

«Μου δίνεται την ευκαιρία να πω κάτι πολύ σημαντικό σχετικά με το πρόγραμμα. Όλοι μας ,γονείς και εκπαιδευτικοί έχουμε διαπιστώσει την πολλαπλή βοήθεια και σημαντικότητα του προγράμματος. Όχι στον ίδιο βαθμό όλοι μας, αλλά έχει γίνει η αρχή .Οι δυσκολίες που παρουσιάστηκαν εντοπίζονται στο να εθιστούν οι μαθητές σε φαγητά και γεύσεις πιο ήπιες ,λιγότερο γευστικές αλλά πιο υγιεινές. Είχαμε και ακραίες συμπεριφορές από γονείς ,που δεν αρμόζουν να τις μεταφέρω, αλλά ενδεικτικά σας λέω πως χαρακτήρισε κάποιος γονιός αυτό που προσφέρεται ακατάλληλο...

Ο στόχος είναι η σίτιση αλλά και η διαχρονική υιοθέτηση υγιεινών συνηθειών. Οι προμηθευτές καλούνται να ικανοποιήσουν τις ίδιες ακριβώς επιλογές και προδιαγραφές που έχουν θέσει οι υπεύθυνοι. Θεωρώ το θέμα που μπορεί να αναφέρθηκε από κάποιους γονείς άνευ σημασίας. Δεν ήταν κάτι που δημιούργησε πρόβλημα, πραγματικό. Το ζήτημα είναι να κατανοήσουν όλοι την αξία και τον πραγματικό στόχο του προγράμματος»

Συμπληρώνει ωστόσο πως η ποικιλία στο μενού είναι το σημείο τριβής και θα μπορούσε να βελτιωθεί

«Πιστεύω η ποικιλία των φαγητών είναι το σημείο που μπορεί να βελτιωθεί»

Οι υπόλοιποι εκπαιδευτικοί επισημαίνουν με τη σειρά τους την συνεχόμενη επανάληψη και απουσία εναλλαγών σημειώνοντας ωστόσο τη βελτίωση μετά την παρέμβαση των γονιών:

«Υπήρξε ένα διάστημα κατά το οποίο επαναλαμβανόταν πολύ συχνά συγκεκριμένο είδος. Αυτό κούρασε μάλλον και άρχισε κάποια γκρίνια ,όχι προς εμάς αλλά μεταξύ τους πιο πολύ και μεταξύ των γονέων. Βελτιώθηκε όμως σχετικά γρήγορα»

«Από ότι γνωρίζω, γονείς παραπονέθηκαν το Δήμαρχο και πιθανόν εξέφρασαν τις απόψεις τους. Εμείς δεν είχαμε κάποια εμπλοκή»

« Όσον αφορά τη γεύση δεχθήκαμε παράπονα, αλλά όχι για την ποσότητα και την ποιότητα. Εξάλλου κάποια προϊόντα τα άλλαζαν, αφού στις τακτικές συνεδρίες που είχαμε με τους εκπροσώπους του Δήμου και των φορέων, μεταφέραμε τη δυσαρέσκεια των παιδιών γι' αυτά»

«Αρχικώς το πρόγραμμα υποστηριζόταν από άλλον προμηθευτή, του οποίου τα γεύματα ήταν πολύ ικανοποιητικά. Ωστόσο ,για λόγους που δεν γνωρίζω επίσημα

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

άλλαξε και ο νέος προμηθευτής ενώ άρχισε καλά ,στην πορεία άλλαξε κάποια τρόφιμα, επαναλάμβανε συνεχώς το μενού και κάποια από αυτά που πρόσφερε δεν ήταν ιδιαίτερα νόστιμα. Τα παιδιά δεν είναι ανόητα και έχουν αυξημένο κριτήριο αξιολόγησης. Άρχισαν να παραπονιούνται και να πετούν ο φαγητό. Τους το απαγορεύσαμε μεν αλλά φροντίσαμε να ενημερώσουμε τους υπεύθυνους ώστε να λάβουν μέριμνα. Βελτιώθηκε μεν ,...»

Εν κατακλείδι ένας εκπαιδευτικός ουσιαστικά συνοψίζει αυτό που σχεδόν όλοι λένε, η ανάγκη για μεγαλύτερη ποικιλία και εναλλαγή και ο σεβασμός στις γευστικές επιθυμίες των μαθητών είναι το σημείο - κλειδί για την επιτυχία και την αποδοχή του προγράμματος

«Ναι, παραπονιούνται, βαριούνται τις χορτόπιτες ,δεν είναι πολύ γευστικές και στο σάντουιτς έχει αβγό μέσα και δεν τους αρέσει ,το βγάζουν. Θέλουν περισσότερες αλλαγές, ποικιλία»

Οι μαθητές στη συνέντευξή τους συμφωνούν σχετικά με την επανάληψη και μονοτονία σε σημείο που θα προτιμούσε (ένας μαθητής) να διακοπεί το πρόγραμμα από το να ακολουθεί αυτό το πρόγραμμα

«Στην αρχή έφερναν προϊόντα που ήταν πιο νόστιμα, αυτά το ψωμί σικάλεως...»

«Είναι αρκετά αλλά θα ήταν πιο ωραία να είναι πιο νόστιμα ,να είναι σαν τη γεύση που θέλουμε για να μας αρέσουν»

«Κάποια συγκεκριμένη περίοδο έδιναν κάθε μέρα το ίδιο, σπανακοτυρόπιτα και μήλο. Αυτό κατάντησε βαρετό. Άμα μάθαινα ότι το πρόγραμμα θα συνέχιζε έτσι θα προτιμούσα να σταματήσει»

Ο ίδιος μαθητής βέβαια λίγο παραπάνω δηλώνει πως

«εγώ , και στα δύο ήταν εντάξει, δεν κατάλαβα διαφορά»

κάτι που μας προβληματίζει φυσικά, αλλά είμαστε αρκετά επιεικείς αφού πρόκειται για απαντήσεις εντεκάχρονων και δεκάχρονων παιδιών.

4. Η προβληματική της συνεργασίας, ένα βήμα πιο κοντά ή μακριά από την επιτυχία

Στα πλαίσια διερεύνησης των συνιστωσών που επηρέασαν το βαθμό επιτυχίας του προγράμματος έχει αναφερθεί και ένα παράγοντας αρκετά ενδιαφέρων και προοπτική περαιτέρω έρευνας. Σημειώνουν πως οι εταιρείες τροφοδοσίας δεν είναι από την περιοχή και καμία από τις ντόπιες επιχειρήσεις που κατέχουν τις απαραίτητες πιστοποιήσεις ποιότητας δε συμμετέχει στο πρόγραμμα. Αυτό ,κατά την άποψή τους ίσως να λειτούργησε ως παράγοντας μη αποδοχής του προγράμματος, τουλάχιστον στην αρχή, και σημείο προστριβών και αντιπαράθεσης, ένα είδος άτυπου μποϊκοτάζ:

«Αλλά στην αρχή στις ενημερώσεις, ο Δήμος είχε πει πως θα μπορούσε να είναι και μια επιχείρηση από την περιοχή μας»

«Με συζητήσεις που έχουμε κάνει με γονείς, έχουμε πει πως από όλο αυτό το πρόγραμμα που έγινε ,δεν επωφελήθηκαν επιχειρήσεις της περιοχής μας, του Δήμου μας και τα λεφτά έφυγαν και δυστυχώς πήγαν αλλού, ενώ θα μπορούσαν επιχειρήσεις που έχουν ISO (πιστοποίηση ποιότητας) και όλες τις προϋποθέσεις να μας φέρνουν τρόφιμα ασφαλή στα σχολεία, θα μπορούσαν να έχουν επωφεληθεί και τα χρήματα να μείνουν στην περιοχή. Αυτό είναι κάτι που έχει συζητηθεί μεταξύ μας. Είναι πιο πιθανό να ήταν πιο θετική η στάση των γονιών ,από ό,τι τουλάχιστον έχουμε συζητήσει μεταξύ μας»

Και παρόλο που εδρεύει στην περιοχή μια σημαντική γαλακτοκομική εταιρεία τοπικών συμφερόντων , τα γαλακτοκομικά προϊόντα του προγράμματος δεν προέρχονταν από εκεί:

«Όχι όμως από κάποια μονάδα παραγωγής και επεξεργασίας της περιοχής μας...Ούτε για το γάλα που έχουμε μονάδες παραγωγής ,ούτε για τα φρούτα .Δηλαδή για να το πω και αλλιώς, όχι μόνο δεν είχαν όφελος αλλά υπήρχε και βλάβη ,ζημιά, γιατί τα μικρά χωριά κάθε μέρα επωφελούνταν από τους πενήντα ,εξήντα ,εβδομήντα μαθητές που θα αγόραζαν είτε από το super market είτε από τον τοπικό φούρνο. Ναι σίγουρα υπήρχε κόστος για αυτές τις επιχειρήσεις. Αρνητικό»

Ουσιαστικά θα λέγαμε πως δεν ευοδώθηκε κάποια οικονομική πρόταση συνεργασίας με τοπικές επιχειρήσεις· προτάσεις όμως μπορεί να έχουν γίνει, απλά δεν είμαστε εμείς σε θέση να γνωρίζουμε περισσότερες λεπτομέρειες.

3^{ος} Ερευνητικός Άξονας:

Ποια είναι η γνώμη των εμπλεκόμενων, των εκπαιδευτικών, των γονέων και των μαθητών, για τη συνέχιση του προγράμματος; Βελτιωτικές προτάσεις

Βασικά σημεία επιτυχίας του Προγράμματος

Η επίτευξη των στόχων είναι αυτό που θα καθορίσει την επιτυχία του Προγράμματος. Ωστόσο θα διαπιστωθεί πως υπάρχουν μικρές αποκλίσεις ως προς τη νοηματοδότηση της επιτυχίας. Ο διευθυντής του σχολείου θέτει δύο στόχους , πρώτον την ολοκληρωμένη σίτιση των μαθητών αλλά κυρίως την υιοθέτηση υγιεινών διατροφικών συνηθειών:

« Πιστεύω πως και η σίτιση αυτή καθεαυτή είναι εξαιρετικά σημαντικός παράγοντας... Πέραν όλων αυτών βασικό παράγοντα θεωρώ την προώθηση της υγιεινής διατροφής με τρόπο που να αλλάζουν οι διατροφικές συνήθειες των παιδιών αλλά και των οικογενειών τους»

«Αν καταφέρει δηλαδή το πρόγραμμα να επηρεάσει τον μαθητικό πληθυσμό ώστε να αλλάξει τις διατροφικές του επιλογές ,έχει πετύχει»

Αλλά και οι υπόλοιποι εκπαιδευτικοί συνηγορούν στην άποψη σχετικά με τη σημαντικότητα των υγιεινών διατροφικών συνηθειών, αδυνατώντας πολλές φορές να διαχωρίσουν τις δύο έννοιες ,το όφελος της ολοκληρωμένης σίτισης από την υιοθέτηση υγιεινών διατροφικών συνηθειών

«Το μεγαλύτερο όφελος για τα παιδιά ήταν ότι μνήθηκαν σε νέες και υγιεινές διατροφικές συνήθειες»

«Ίσως, αν τα έβαζα σε σειρά προτεραιότητας, να τοποθετούσα αρχικά την πλήρη σίτιση γιατί το πλέον σημαντικό είναι να έχουμε παιδιά που δεν πεινούν. Στο ίδιο επίπεδο σημαντικότητας θα κατέτασσα την υιοθέτηση καλών διατροφικών συνηθειών .Αυτό θα τα ακολουθεί στη ζωή τους»

«η ολοκληρωμένη σίτιση με υγιεινό μενού είναι το πιο σημαντικό»

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

«Πιστεύω πως ο ρόλος του προγράμματος είναι πολύ σημαντικός αλλά αυτό θα φανεί στην πορεία, ειδικά εάν επαναληφθεί»

«στέκομαι κυρίως στη σίτιση των παιδιών συνδυαστικά με την υιοθέτηση καλών διατροφικών συνηθειών»

«Το ότι έχουν όλα τα παιδιά φαγητό, αδιαμφισβήτητα. Και μπαίνουν στο σκεπτικό της υγιεινής διατροφής»

«Το βασικότερο νομίζω είναι η ολοκληρωμένη σίτιση των μαθητών...

...Αξιολογείς τις ανάγκες. Πρώτα ικανοποιείς την πείνα και μετά μιλάς και για ποιότητα...

...Αλλά όλα αυτά έπονται της ολοκληρωμένης σίτισης. Αυτό είναι το βασικό.

Πρέπει να τονισθεί ωστόσο η καθολική θέση των εκπαιδευτικών για την σπουδαιότητα της επανάληψης του προγράμματος, βασικός παράγοντας επίτευξης του στόχου.

«Σε μια σχολική χρονιά, τα παιδιά υιοθετούν κάποια πράγματα, καλές διατροφικές συνήθειες, αντιγραφή καλών συμπεριφορών, αλλά εάν δεν συνεχιστεί φοβάμαι πως όλα θα έχουν γίνει άδικα»

«Δεν υιοθετούμε εύκολα νέες συνήθειες και ούτε διαγράφονται οι παλιές έτσι εύκολα ...

...Αν δεν συνεχιστεί, αυτό που θα μείνει είναι ένας χρόνος επαρκούς σίτισης. Λίγοι θα θυμηθούν τις καλές συνήθειες»

«...το ζήτημα είναι να συνεχιστεί για να εδραιωθεί...»

«Θα ήταν υπερβολή να υποστηρίζουμε πως με μιας χρονιάς πρόγραμμα υιοθέτησαν δια παντός νέες διατροφικές συνήθειες»

«Αν το πρόγραμμα δε συνεχιστεί, υποθέτω ότι οι περισσότεροι μαθητές δυστυχώς, θα ξανακυλήσουν στις παλιές κακές διατροφικές συνήθειες λόγω ευκολίας εύρεσής του και κόστους»

«Αυτό θα τα ακολουθεί στη ζωή τους, αλλά ας μη γελιόμαστε, δεν υιοθετείται εύκολα μια τέτοια συμπεριφορά. Θέλει αγώνα, επανάληψη όλων αυτών των προγραμμάτων, ώστε να γίνει κτήμα στο μυαλό του παιδιού»

Αλλά και οι γονείς στο θέμα της επανάληψης του προγράμματος είναι σύμφωνοι με την άποψη των εκπαιδευτικών, όχι μόνο για τα οφέλη που αποκομίζουν

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

ως οικογένεια αλλά κυρίως για το μακροπρόθεσμο όφελος και την συνειδητοποίηση της σημαντικότητας του.

«Η επανάληψη θα βοηθήσει να συνηθίσουν τις καλές συνήθειες αλλά και να αποκτήσουν και καλύτερες. Είναι σημαντικό να μην είναι κάτι περαστικό. Έχουμε συνέχεια να γίνεται κάτι και μετά να σταματά, ενώ άμα συνεχιστεί μπαίνει στο μυαλό του παιδιού. Σαν να πετάς την προσπάθεια. Αν υπάρχει συνέχεια καταλαβαίνουν και τα παιδιά πως είναι σημαντικό»

«Ναι, πιστεύω πως θα ωφελούσε πολύ»

«Ε, ναι πια με τα πολλά θα μάθαιναν να τρώνε υγιεινά. Μαθαίνει κανείς σιγά –σιγά»

«Καλό θα ήταν να συνεχιστεί με έναν τρόπο, γιατί ναι μεν μάθανε το υγιεινό, κάπως έτσι πρέπει να τρώμε, αλλά δεν δοκίμασαν και κάτι πιο εύγεστο, κάτι πιο ωραίο»

Πέραν όλων αυτών έχει αναφερθεί ένα σημείο – κλειδί που έχει επηρεάσει την όλη διαδικασία του προγράμματος. Αναφερόμαστε στην αποδοχή του προγράμματος από πλευράς των γονέων και στην στήριξη του πολλαπλώς. Σημασία δεν έχει η λεκτική αποδοχή αλλά η ουσιαστική. Η συνεργασία των γονέων, η αποδοχή και η συνειδητοποίηση της αναγκαιότητάς του προγράμματος εμπερικλείουν όλη την ουσία της επιτυχίας κάτι που γίνεται αντιληπτό από όλους σχεδόν τους εμπλεκόμενους:

«Ο βασικότερος παράγοντας για να μπορέσει το πρόγραμμα να πετύχει τους στόχους του είναι να το αποδεχθούν οι ίδιοι οι γονείς. Από τη στιγμή που συνειδητοποιούν την αναγκαιότητα του και τη χρησιμότητα θα οδηγηθούμε σε έναν πιο υγιεινό τρόπο διατροφής. Και υπήρχε προσπάθεια συνέχεια ώστε να καταλάβουν οι γονείς πόσο σοβαρό και σημαντικό είναι το πρόγραμμα»

«Και οι γονείς είχαν μερίδιο στην ολοκλήρωσή του αλλά όχι όλοι και σε κάποιο βαθμό»

. Όμως μην ξεχνάτε, έφερναν και από το σπίτι τους κάποιοι και αυτό διαφοροποιούσε κάπως την εξομοίωση. Αυτό τώρα, πρέπει να δουλευτεί.

« Εάν υπήρχε υποστήριξη από όλους τους γονείς, πιστεύω πως θα λειτουργούσε εξαιρετικά

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

«Δηλαδή πρέπει να γίνει συνείδηση πρώτα στους γονείς ,γιατί αυτοί είναι και τα ισχυρά πρότυπα για τα παιδιά τους»

«Αυτό που αντιλήφθηκα και δεν ήταν ωραίο, τελικά δεν έτρωγαν όλα τα παιδιά το ίδιο. Πολλά παιδιά έφερναν από το σπίτι τους , πολλά ναι, πάρα πολλά...»

«...να βρουν έναν τρόπο να πείσουν και τους ίδιους τους γονείς, που δεν ξέρω τελικά, αν είχαν πεισθεί οι γονείς· νομίζω πως όχι , γιατί κάποιοι δίνανε τρόφιμα στα παιδιά τους...»

Εν κατακλείδι το μεγάλο στοίχημα που αφορά την επιτυχία του προγράμματος είναι οι ίδιοι οι γονείς των παιδιών αφού όπως ανέφερε και μία εκπαιδευτικός, αυτοί είναι τα ισχυρά πρότυπα των παιδιών τους.

Κύρια οφέλη μαθητών

Το περιεχόμενο της ενότητας αυτής συμπλέει σε μεγάλο βαθμό με την προηγούμενη και έχει αλληλοκαλυπτόμενα πολλά από τα ευρήματα. Το κύριο όφελος που αποκόμισαν οι μαθητές/μαθήτριες είναι ένα πλήρες, ποιοτικό και υγιεινό γεύμα σε καθημερινή βάση. Αντιλαμβανόμαστε όμως και άλλα οφέλη, στη συμπεριφορά, σε κοινωνικούς τομείς όπως η συνεργασία ,η αλληλεγγύη, η αποδοχή του διπλανού μας, ή ακόμα και μικροαλλαγές στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε την καθημερινότητα μας. Από τον διευθυντή και τους εκπαιδευτικούς αντλούμε τα παρακάτω

« Τα παιδιά παρουσίασαν βελτιωμένη εικόνα σε κάποια σημεία όπως η αυξημένη κατανάλωση φρούτων. Αυτό είναι πολύ σημαντικό. Αλλά και η κοινή διατροφή, ,ίδιο φαγητό για όλους τους μαθητές παίζει το ρόλο του και τέλος αργά αλλά σταθερά διαπιστώνουμε μια σταδιακή αλλαγή στις διατροφικές συνήθειες»

«Σε ό,τι αφορά τη συμπεριφορά-ψυχολογία των παιδιών, αλλά και τις σχολικές επιδόσεις, σίγουρα ο ρόλος του προγράμματος ήταν πολύ θετικός»

«Θεωρώ πως και οι μεταξύ τους σχέσεις ενισχύθηκαν αφού έτρωγαν μαζί σε ομάδες αλλά και η ψυχολογία τους και η αυτοπεποίθησή τους μεγάλωσε , αφού όλοι έτρωγαν το ίδιο φαγητό... το γεγονός ότι έτρωγαν το ίδιο φαγητό τα κάνει να νιώθουν μέλη μιας κοινότητας, μιας δεμένης ομάδας»

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

«Σε μια σχολική χρονιά, τα παιδιά υιοθετούν κάποια πράγματα, καλές διατροφικές συνήθειες, αντιγραφή καλών συμπεριφορών... Χωρίς να γνωρίζουμε ποιοι ακριβώς δεν σιτίζονταν σωστά, το πρόγραμμα κατάφερε να το κάνει. Χωρίς να στοχοποιηθεί οικογένεια ή παιδί»

«Ταυτόχρονα αισθάνονται ότι τρώγοντας το ίδιο φαγητό δεν είναι διαφορετικοί και δε ζηλεύουν ο ένας το φαγητό του άλλου, μέλη της ίδιας κοινότητας, με ίδια δικαιώματα»

Αλλά και μια μητέρα διαπιστώνει τις μικρές αλλαγές που υιοθετούνται από τα παιδιά της μέρα με τη μέρα

«μάθανε πολύ εύκολα να τρώνε το φρούτο με τη φλοίδα στο σχολείο, το πλένουνε λίγο και το τρώνε. Το τρώνε όλα μαζί, παρασύρθηκαν και ο μικρός μου που δεν έτρωγε εύκολα, έτρωγε μόνο το αχλάδι και κάποια πιο μαλακά φρούτα, έμαθε τουλάχιστον να τρώει το μήλο με τη φλοίδα. Και η κόρη μου επίσης»

Εν κατακλείδι θα υποστηρίζαμε αυτά που συνοψίζει και η εκπαιδευτικός που παρακολουθεί την πορεία του προγράμματος την τρέχουσα σχολική χρονιά

«Τα οφέλη που προκύπτουν από την υλοποίηση του προγράμματος είναι πολλαπλά και σημαντικά για τα παιδιά και τις οικογένειές τους. Μπορεί να μειωθεί το ποσοστό της πείνας και της επισιτιστικής ανασφάλειας, να βελτιωθεί η σωματική και η ψυχική υγεία των παιδιών. Η συμμετοχή όλων των μαθητών του σχολείου στο πρόγραμμα ενισχύει τον δυναμικό του χαρακτήρα και το καθιστά αναπόσπαστο τμήμα της καθημερινής σχολικής ζωής.

Καλλιεργείται η αλληλεγγύη μεταξύ των παιδιών, αυξάνονται οι γνώσεις τους σχετικά με τη διατροφή, ενισχύεται το παιδαγωγικό έργο του σχολείου και ευνοείται, παράλληλα, η επικοινωνία των γονέων με το σχολείο. Τέλος μπορεί να βελτιωθεί και η σχολική επίδοση των παιδιών και να μειωθεί η πιθανότητα της σχολικής διαρροής, που μπορεί να μην παρατηρήθηκε φέτος κάτι τέτοιο στο σχολείο μας, θα μπορούσε όμως να συμβεί και εδώ όπως αλλού»

Οι γονείς αντιλαμβάνονται τα οφέλη με τον ίδιο περίπου τρόπο, όπως διαπιστώνεται από τα λεγόμενά τους, τονίζοντας ωστόσο το ολοκληρωμένο γεύμα και την ευκολία που παρείχε στις μητέρες αφού δεν επιφορτίζονταν με την προετοιμασία του κολατσιού σε συνδυασμό με το συνολικό οικονομικό όφελος της οικογένειας

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

«Εμένα άρχισε να τρώει αυτό το μαύρο ψωμί γιατί εγώ δεν το έπαιρνα στο σπίτι, και βλέπω πως τρώει πιο καλά τα φρούτα, το μήλο που δεν το έτρωγε το τρώει ευχάριστα. Συνηθίζουν να τρώνε τα παιδιά και κάτι διαφορετικό. Τρώει κάτι που δεν έτρωγε μέχρι τώρα»

«Κοινωνικοποιούνται, μαθαίνουν τα παιδιά να δίνει το ένα στο άλλο, να μοιράζονται... να δίνουν προτεραιότητα, να έχουν μια σειρά, να μην πέφτουν το ένα πάνω στο άλλο. Μου έκανε μεγάλη εντύπωση που ήρθα μια μέρα, μοίραζαν τα τρόφιμα και ήταν τα παιδιά στη σειρά, το ένα μετά το άλλο... Μαθαίνουν να μη σπρώχνουν, να περιμένουν με υπομονή για να εξυπηρετηθούν. Είναι σημαντικό»

«Σε όλα, και σε οικονομικό δεν το συζητώ. Έχω τρία παιδιά πηγαίνουν στο σχολείο, θέλουν κάθε μέρα χαρτζιλίκι... και το διατροφικό μεγάλο κέρδος! και αυτή η συνήθεια να μαθαίνουν να τρώνε κι άλλες τροφές, με ποικιλία, γιατί κακά τα ψέματα, δεν κάνουμε συνέχεια στο σπίτι σπανακόπιτα... Και έχεις κάθε μέρα την έγνοια, τι θα πάρει μαζί της να φάει, και χρήματα για να πάρει κάτι, αλλά σκέφτεσαι και τι να της βάλεις για μαζί της. Οπότε έχω ξενοιάσει φέτος από αυτό. Πιστεύω για τους γονείς είναι μεγάλη βοήθεια»

«Έφυγε ένα βάρος, τι θα ετοιμάσω, τι θα πάρουν τα παιδιά στο σχολείο, γιατί εδώ που τα λέμε το τσος δεν το θέλουν συνέχεια, οπότε ναι για μένα ήταν μεγάλη ανακούφιση το κολατσιό στο σχολείο. Αλλά και το οικονομικό, ωφέλησε στην τσέπη. Είναι ένα έξοδο λιγότερο, σαφώς... Στη σημερινή κρίση που υπάρχει είναι μεγάλη βοήθεια για μας»

«Οικονομικό, υγιεινής οπωσδήποτε, γιατί όπως σας είπα και πριν σταματήσαμε να τρώμε αυτά που τρώγαμε, στο σχολείο τουλάχιστον αλλά και οικονομικό»

Πηγαίνουμε στο φούρνο και θα μου πει «ολικής ψωμί, έτσι;» ο μικρός. Η πάμε να πάρουμε δημητριακά, «τα ολικής» ζητά, που σημαίνει έχει περάσει στο μυαλουδάκι τους, μάλλον προς τα εκεί πρέπει να πηγαίνουμε.

«Εργάζομαι και το πρωί φεύγω με την ψυχή στο στόμα, ξέρω πως και τίποτε να μη βάλω θα αναγκαστούν να φάνε αυτό που έχει το πρόγραμμα...»

Το πιο βασικό για μένα είναι ότι ξέρω πως πάντα θα υπάρχει κάτι για το παιδί μου, αν πεινάσει, και δεν θα ζηλέψει κιόλας, αφού όλα τρώνε το ίδιο»

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

«... Όχι υπήρχε οικονομικό όφελος, ανάλογα και με τα παιδιά που έχει η οικογένεια, και σαν μαμά ήταν πολύ πιο εύκολο να της βάζω μόνο το νερό και να φεύγουμε και όχι να κάνουμε μια ολόκληρη διαπραγμάτευση – «όχι σήμερα δεν θέλω αυτό που μου έφτιαζες» - και όλα αυτά που κάνουν τα παιδιά»

Μια μητέρα εντοπίζει έναν ακόμα θετικό παράγοντα άξιο λόγου, φαινομενικά άσχετο με το πρόγραμμα σίτισης. Μέσα από τη διαδικασία παραλαβής και κατανάλωσης του γεύματος σε ατομικές συσκευασίες ενισχύθηκε και η προσπάθεια ανακύκλωσης υλικών αφού μπήκε στην καθημερινότητα των παιδιών και λειτούργησε ως επιβεβλημένη παράμετρος η εναπόθεση των συσκευασιών στον ειδικό κάδο ανακύκλωσης:

«Παράλληλα όμως να πω ότι, με αυτό το πρόγραμμα λειτούργησε κάπως και το θέμα της ανακύκλωσης, νομίζω ότι βοηθήθηκε κάπου δηλαδή εκεί δραστηριοποιήθηκαν, ευαισθητοποιήθηκαν περισσότερο...

Φαντάζομαι πως θα τους έλεγαν, τα τενεκεδάκια – γιατί έχουν ειδικούς κάδους ανακύκλωσης μέσα στο σχολείο- τα τενεκεδάκια, το κουτί από το γάλα, τα πλαστικά από το γιαούρτι να τα πάτε στους ειδικούς κάδους, οπότε ίσως εκεί να βοήθησε να αποκτήσουν μια ευαισθησία με το θέμα της ανακύκλωσης, μια γνώση παραπάνω»

Επιπροσθέτως αναφέρεται και η ενισχυτική εκπαιδευτική πολιτική από πλευράς δασκάλων μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων

«Είχαν κάνει πέρυσι, στην Ευέλικτη Ζώνη, για τη διατροφή, νομίζω πως και φέτος θα έκανε κάποια στιγμή, ναι και ο μικρός ή στην Ευέλικτη ή στη Μελέτη Περιβάλλοντος»

Τέλος διαπιστώνεται και από τους ίδιους μαθητές η υποσυνείδητη υιοθέτηση υγιεινότερων διατροφικών συνηθειών αλλά και η διαπίστωση του οικονομικού οφέλους στην οικογένεια

«Μας έχουν επηρεάσει ελπίζω αρκετά, εγώ θα συνεχίσω στη διατροφή μου να τρώω πράγματα τα οποία δεν δίνουν πολλές θερμίδες και να τρώω πολλά γεύματα αλλά μικρά»

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

«Ναι κι εγώ, θα επέλεγα κάτι υγιεινό και αν ήθελα κάτι γλυκό ,σοκολάτα κατά προτίμηση υγείας, δεν θα έπαιρνα αλλά μια φορά στο τόσο... το είπα σαν παράδειγμα γιατί φαντάζομαι είναι το πιο υγιεινό από τα γλυκά»

«Εγώ θα πω στους γονείς μου να μην αγοράζουν ανθυγιεινά και να έχουμε περισσότερα υγιεινά τρόφιμα στο σπίτι»

«Εγώ θα προσπαθήσω να τρώω υγιεινά φαγητά»

«Ναι και μένα με έχουν επηρεάσει, μου αρέσει το μαύρο ψωμί πολύ»

«Θα ήθελα να συνεχιστεί γιατί είναι ωραίο ,και για οικονομικούς λόγους, και τρώμε όλα τα παιδιά το ίδιο φαγητό»

«Ναι, θα ήθελα να συνεχιστεί, πρώτα γιατί είναι πολύ υγιεινό και μετά δεν χρειάζεται οι γονείς να πληρώνουν για το κολατσιό μας. Η μαμά μου λέει ότι δεν έχει άγχος τι να μου βάλει να μαζί μου»

Να σημειώσουμε τέλος πως και οι εκπαιδευτικοί ενισχύουν με τη συμπεριφορά και τις επιλογές τους την υιοθέτηση πιο υγιεινών συνηθειών. Από τη συνομιλία με τους μαθητές μαθαίνουμε πως οι συνήθειες αλλάζουν σιγά-σιγά και υιοθετούνται νέα μοντέλα διατροφικής συμπεριφοράς μέσα από όλες τις ευκαιρίες που μας δίνει η καθημερινότητά μας

«Μια μέρα πάντως ,δεν ξέρω το λόγο , μας δώσανε σοκολατάκια αλλά ήταν υγείας»

«...δεν ήταν από το πρόγραμμα, είχε γενέθλια ο κύριος Αλέκος...»

Αλλά και οι επιλογές του δικού τους κολατσιού ενισχύει τη θετική αλλαγή

«το σνακ που καταναλώνω είναι άκρως υγιεινό , συνήθως μια μπανάνα ή ένα μήλο»

Προτάσεις αλλαγών και βελτίωσης του προγράμματος

Κατά τη διάρκεια του προγράμματος ήρθαν στην επιφάνεια δυσκολίες και σημεία τριβών ενώ ταυτόχρονα μέσα από τις συνεντεύξεις δόθηκε η ευκαιρία στους εμπλεκόμενους να εκφράσουν βελτιωτικές προτάσεις καθώς και να κάνουν μια

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

άτυπη αξιολόγηση του προγράμματος. Ο διευθυντής του σχολείου ξεκάθαρα υπογραμμίζει πως το μόνο σημείο που χρήζει βελτίωσης είναι η ποικιλία στο μενού, αφού όλα τα άλλα κύλησαν άριστα

« Πιστεύω η ποικιλία των φαγητών είναι το σημείο που μπορεί να βελτιωθεί»

Με τον ίδιο τρόπο το αντιλαμβάνονται και οι υπόλοιποι εκπαιδευτικοί

«Θέλουν περισσότερες αλλαγές, ποικιλία. Αλλά πρέπει να γίνουν πιο ελκυστικά τα προϊόντα, πιο ,να αλλάξει κάτι... Αν γίνει και λίγο πιο νόστιμο, θα είναι ιδανικό»

Υπάρχει βέβαια και η άποψη πως δεν είναι η ποικιλία του μενού το σημαντικότερο αλλά η αποδοχή του όλου προγράμματος από τους γονείς , η συνεργασία μεταξύ των εμπλεκόμενων όπως έχει προαναφερθεί και σε άλλη ενότητα

«Όμως μην ξεχνάτε, έφερναν και από το σπίτι τους κάποιιοι και αυτό διαφοροποιούσε κάπως την εξομοίωση. Αυτό τώρα, πρέπει να δουλευτεί»

Αυτό που τονίζει ο διευθυντής ωστόσο και οφείλουμε να αναφέρουμε και εμείς είναι ο υπεύθυνος φορέας υλοποίησης που δεν είναι άλλος από το συνδυαστικό μοντέλο του Δήμου και του Ιδρύματος Νιάρχος.

«...σίγουρα το σπουδαιότερο ρόλο έπαιξε η πρωτοβουλία του Δήμου. Αγκάλιασε και εκμεταλλεύτηκε την πρόταση που ξεκίνησε από το ΥΠΠΕΘ αλλά χωρίς την ουσιαστική στήριξη που υπάρχει από το Ίδρυμα Νιάρχος δεν θα μπορούσε να προχωρήσει. Γιατί το ΥΠΠΕΘ σταματά εκεί. Στην πρόταση. Όλα τα άλλα έτρεξαν χάρη στο Δήμο και την ιδιωτική πρωτοβουλία.»

Οι γονείς κατά κύριο λόγο περιορίζουν τις προτάσεις βελτίωσης στην ποικιλία και την αλλαγή στη γεύση προκειμένου να γίνει πιο ελκυστικό το μενού και αποδεκτό από τα παιδιά

«Είναι λίγο ανάλατα και δεν το θέλουν, αλλά φαντάζομαι πως δεν πρέπει να τρώνε πολύ αλάτι. Αλλά δεν τους αρέσει πολύ γιατί είναι λίγο άνοστα»

«Να έχει λίγη περισσότερη ποικιλία Δηλαδή από ό,τι άκουσα γιατί εγώ δεν ασχολήθηκα καθόλου αλλά άκουγα από τους γονείς που συζητούσαν για άλλα προγράμματα ,είχε ένα

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

κουλουράκι ή για παράδειγμα δεν είχε (το δικό μας) ,έλειπε τελείως το γλυκό .Η κάτι σαν ντόνατ, λέμε τώρα ,ή κάτι με κανέλα, κάτι ,κάτι... »

«Να μην είναι συνέχεια το ίδιο , να εναλλάσσεται κάθε δεύτερη εβδομάδα, π.χ. να μην είναι τόσο συνηθισμένο, βαρετό, να είναι λίγο πιο εποχής, δεν είναι ανάγκη να είναι η ντομάτα μέσα στο καταχρήμενο στο σάντουιτς, που σίγουρα είναι θερμοκηπίου. Αυτό θα μου άρεσε πιο πολύ, όχι κάτι άλλο»

« Κάτι να συνδυάσουν το υγιεινό με το νόστιμο. Το έχουν συνδυάσει πως το υγιεινό είναι πάντα πιο σκληρό ,πιο, χωρίς πολύ γεύση. Ένα λίγο καλύτερο marketing , να πλασαριστεί κάπως στα παιδιά. Ένα cupcake με λάδι και ας έχει μέσα σπανάκι, μια τάρτα σπανακιού, να είναι δελεαστικό, για να μπορεί να περάσει στο μυαλό τους ότι άνετα μπορεί να είναι το υγιεινό εμφανίσιμο και νόστιμο και δελεαστικό»

«Η πρότασή μου θα ήταν να υπάρχει ένα μενού με μεγαλύτερη ποικιλία και ένα κέικ και μια τυρόπιτα σπιτική, και τι άλλο ,δε μου έρχεται κάτι τώρα στο μυαλό, muffin, κεκάκια, γιατί στο τέλος νομίζω έγινε πολύ βαρετό το μενού .Να ξέρουν ότι μία μέρα θα φάνε κέικ ,που δε φάγανε ποτέ ,μια τυρόπιτα που δε φάγανε...»

Αλλά και οι μαθητές συνηγορούν στο ότι το πρόγραμμα θέλει περισσότερες εναλλαγές ώστε να αποφεύγεται η μονοτονία στις γεύσεις

«Κάποια συγκεκριμένη περίοδο έδιναν κάθε μέρα το ίδιο, σπανακοτυρόπιτα και μήλο. Αυτό κατάντησε βαρετό»

Αυτό που εντυπωσιάζει στο τέλος είναι η ευφάνταστη και άκρως υγιεινή πρόταση που κάνει ένας λιλιπούτειος μαθητής για να αντιμετωπίσει τις ζέστες που έχουν έρθει ήδη στην περιοχή τους

«Μόνο αν ήθελες να πιεις κάτι δροσερό, έπινες γάλα γιατί το νερό στη βρύση είναι ζεστό. Τώρα με τον ήλιο, αυτούς τους μήνες είναι ζεστό ,οπότε το γάλα είναι κρύο»

«και κάτι τελευταίο, τώρα με τη ζέστη το κρύο γάλα είναι δροσιστικό. Θα πρότεινα , θα μπορούσανε αλλά θα ήταν λίγο δύσκολο να υπήρχε μια μηχανή εδώ στο σχολείο ,να φτιάχνει χυμό... Ναι να φτιάχνει φρέσκο χυμό»

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Τελειώνοντας θα καταθέσουμε την πρόταση αλλά και παράπονο μητέρας για την μη συνεργασία των υπευθύνων του Προγράμματος με τοπικούς φορείς και παράγοντες, κάτι που ενδεχομένως να βοηθούσε και να ενίσχυε την όλη διαδικασία του.

«Με συζητήσεις που έχουμε κάνει με γονείς, έχουμε πει πως από όλο αυτό το πρόγραμμα που έγινε ,δεν επωφελήθηκαν επιχειρήσεις της περιοχής μας.... Είναι πιο πιθανό να ήταν πιο θετική η στάση των γονιών ,από ό,τι τουλάχιστον έχουμε συζητήσει μεταξύ μας...»

Τρόποι Αξιολόγησης

Με την ολοκλήρωση του επισιτιστικού προγράμματος φτάνουμε στη διαδικασία μιας πρώτης άτυπης αξιολόγησης από τους εμπλεκόμενους, γονείς, εκπαιδευτικούς και μαθητές. Στο σύνολό τους έχουν εκφράσει τη μεγάλη προσφορά που έχει γίνει προς το μαθητικό πληθυσμό. Οι υπεύθυνοι του προγράμματος έχουν μεριμνήσει για να υπάρχει ενημέρωση της τοπικής κοινωνίας και συνεχής ανατροφοδότηση για όσα υλοποιούνται ή πρόκειται να υλοποιηθούν

«Και υπήρχε προσπάθεια συνέχεια ώστε να καταλάβουν οι γονείς πόσο σοβαρό και σημαντικό είναι το πρόγραμμα. Υπήρχε συνεχής ενημέρωση, με φυλλάδια που δόθηκαν στην αρχή, με ημερίδες που έγιναν ,τα Χριστούγεννα είχε γίνει μια ενημέρωση ακόμα. Υπήρχε συνεχές ενδιαφέρον. Δεν ήταν υποχρεωτική η παρουσία ,αλλοίμονο, αλλά όποιος ήθελε να μάθει μπορούσε να έρθει σε επαφή. Στην ιστοσελίδα του Ινστιτούτο υπάρχει αναλυτική ενημέρωση για το Δήμο μας, τι γίνεται ,τι προσφέρεται, όλα αυτά»

«Οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί καλούμαστε να καταγράψουμε τις απόψεις μας, οι γονείς συμπλήρωσαν και ένα ερωτηματολόγιο, και η αξιολόγηση θα γίνει από το Ίδρυμα. Είχαμε και μια συνάντηση ενημερωτική από την υπεύθυνη του Ιδρύματος όλοι ,γονείς ,δάσκαλοι, οι διευθυντές των σχολείων. Στις προθέσεις τους είναι η επανάληψη του προγράμματος αλλά αυτό δεν ήταν σε θέση να μας το δηλώσει επίσημα. Έχει να κάνει με τη χρηματοδότηση που θα υπάρχει.»

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

«Μας έχουν ήδη στείλει ένα ερωτηματολόγιο να συμπληρώσουμε ως γονείς, ανώνυμα. Και θα το επιστρέψουμε. Δεν ξέρω όμως από πού θα γίνει η αξιολόγηση. Από το Δήμο; Από τους εμπλεκόμενους στο πρόγραμμα; Δεν ξέρω»

Γίνεται επίσης αναφορά καταγραφής όσων παραδίδονται και από όσα μας έχουν μεταφερθεί έχουν κατατεθεί παράπονα προς το Δήμο ,όταν αυτό κρίθηκε απαραίτητο

«Ό,τι παραδίδεται καταγράφεται σε έντυπα που τα παραλαμβάνει υπάλληλος του Δήμου»

« Διαμαρτυρήθηκαν από όλα τα σχολεία οι γονείς...»

Και υπάρχει πάντα η αυστηρότερη κριτική που λειτουργεί ως εφελτήριο βελτιώσεων ,τροποποιήσεων και αλλαγών

«θα ήθελα όμως να γίνει μια στήριξη και από το σχολείο και από το Δήμο, κάποια ενημέρωση ,να βρουν έναν τρόπο να πείσουν και τους ίδιους τους γονείς,

Απλά νομίζω ότι πρώτον δεν ενισχύθηκε από το σχολείο και από το Δήμο , θα μπορούσαν να γίνουν ενημερωτικές ημερίδες, πολλά εκπαιδευτικά προγράμματα από τους δασκάλους. Νομίζω ότι στο σχολείο, τελικά αυτό που κάνανε, ήταν να το μοιράζουν. Αυτό θα μπορούσε να αλλάξει. Όμως θα έπρεπε και ο Δήμος ,τις οικογένειες, να έβρισκε έναν τρόπο να τις πείσει και το σχολείο με προγράμματα να πείσει τους μαθητές για την αξία αυτού του προγράμματος.

Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να επισημάνουμε ένα κενό, μία άνιση και διαχωριστική συμπεριφορά που διαπιστώθηκε κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων και επιβεβαιώθηκε από όσους ρωτήθηκαν. Ενώ τα επισιτιστικά προγράμματα απευθύνονται σε μαθητές και μαθήτριες της Α/θμιας Εκπαίδευσης εξαιρούνται οι μαθητές και οι μαθήτριες των Νηπιαγωγείων που αν μη τι άλλο είναι η βάση της Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης. Διαπιστώνεται δηλαδή η στρέβλωση να μη χορηγούνται γεύματα στα Νηπιαγωγεία ενώ είναι ο πλέον ισχυρός χώρος ανάπτυξης και εδραίωσης καλών διατροφικών συνηθειών, έχουν τις πιο οργανωμένες υποδομές λόγω της φύσης του Νηπιαγωγείου, και εν κατακλείδι μέσω των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που υλοποιούν σε καθημερινή βάση οι Νηπιαγωγοί, θα ήταν τα

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

επισιτιστικά προγράμματα ,το επιστέγασμα όλων αυτών των προσπαθειών και η πλήρης ,ολοκληρωμένη πρακτική εφαρμογή του θεωρητικού πλαισίου.

« Όχι δεν έχουν μπει στο πρόγραμμα(τα νηπιαγωγεία). Τα παιδιά φέρνουν από το σπίτι τους. Είχαμε αναρωτηθεί και εμείς ως γονείς αλλά μέχρι εκεί. Μόνο θέσαμε την ερώτηση ,δεν μας δόθηκε κάποια απάντηση»

«Ναι, παίρνουν μέρος μόνο τα Δημοτικά. Από ό,τι μας είπε ο Διευθυντής στην ενημέρωση, αυτή είναι η πρώτη φάση του προγράμματος, θα δοκιμαζόταν μόνο στα δημοτικά του Δήμου μας και αν από την αξιολόγηση που θα γίνει στο τέλος κριθεί ότι έγινε με επιτυχία η εφαρμογή ,θα συνεχιστεί του χρόνου και στα Νηπιαγωγεία και στα Γυμνάσια και στα Λύκεια. Δεν ξέρω όμως ακόμα, γιατί δεν έχει ολοκληρωθεί η αξιολόγηση»

Κεφάλαιο 5^ο Συμπεράσματα- Προτάσεις

Σε μια προσπάθεια να ορίσουμε το βασικό πρόβλημα που απασχολεί την παρούσα έρευνα διαπιστώνουμε πως ο ίδιος προβληματισμός είναι πεδίο ευρείας συζήτησης στη Βουλή των Ελλήνων (Βουλή των Ελλήνων, 2012)⁵⁶

«...Θεωρώ, λοιπόν, ότι την παιδική φτώχεια πρέπει να την ορίσουμε σαν την κατάσταση εκείνη που αποστερεί τα παιδιά, πρώτον, από τα βασικά αγαθά διατροφής και θρέψης...».

Αλλά και τα συμπεράσματα στα οποία έφτασε η Ελληνική Εθνική Επιτροπή της Unicef κάνουν λόγο για τη δραματική επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης μεγάλου ποσοστού παιδιών στην Ελλάδα (Παπαθεοδώρου & Παπαναστασίου, 2017). Η βίωση της φτώχειας από την ευαίσθητη παιδική ηλικία προσιωνίζεται το αίσθημα μειονεξίας που θα το ακολουθεί στη μετέπειτα ζωή του και θα λειτουργήσει ως εσχάρα ανάπτυξης και αναπαραγωγής ανισοτήτων και φτώχειας. Κοινός τόπος των επιστημόνων, που ασχολούνται με το οξύ κοινωνικό θέμα της φτώχειας των παιδιών, είναι η επιτακτική ανάγκη να αναλάβει το κράτος τις πολιτικές εκείνες που θα οδηγήσουν στην προστασία από τη φτώχεια ,τις κοινωνικές ανισότητες και τον αποκλεισμό (Παπαθεοδώρου & Παπαναστασίου, 2017). Ωστόσο πρέπει να τονιστεί πως η μέριμνα για κοινωνικές παροχές από την πλευρά του κράτους ή άλλων φορέων πρέπει να αποκτήσει την έννοια της υποχρέωσης του κράτους να παρέχει συνθήκες αξιοπρεπούς διαβίωσης και να απέχει μακράν από την έννοια της φιλανθρωπίας και του εράνου (Βουλή των Ελλήνων, 2012 · Μπουζάκης, 2002). Ο σχεδιασμός της κοινωνικής πολιτικής οφείλει να γίνει με τη σύμπραξη όλων των κοινωνικών και οικονομικών δυνάμεων της Πολιτείας προκειμένου να διαμορφωθεί ένα υποστηρικτικό πλέγμα μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού φορέα, εθελοντών και πολιτών που υιοθετούν στην πράξη την ιδιότητα του πολίτη και προσφέρουν τη βοήθειά τους στην προσπάθεια να αμβλυνθούν η φτώχεια και τα συνεπακόλουθα αυτής (Μπαλούρδος, 2012).

⁵⁶ Ειδική Συνεδρία της Διαρκούς Επιτροπής Κοινωνικών Υποθέσεων, 15-2-2012.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Μια έρευνα που δε μας διδάσκει κάτι νέο, που δεν δίνει στοιχεία ώστε να βελτιώσουμε τις υπάρχουσες συνθήκες, δομές και προϋποθέσεις δεν έχει λόγο ύπαρξης και είναι άχρηστη.

Η πλειοψηφία των εμπλεκόμενων θεωρεί πως κύριος λόγος ύπαρξης των επισιτιστικών προγραμμάτων είναι η οικονομική κρίση. Έχει υποστηριχθεί πως σε περιόδους κρίσης ο πληθυσμός που βάλλεται περισσότερο είναι οι ευπαθείς ομάδες και κυρίως τα παιδιά αφού αφενός λόγω ηλικίας δεν μπορούν να εργαστούν για τα προς το ζην, αφετέρου βρίσκονται στην ευαίσθητη φάση της σωματικής και πνευματικής ανάπτυξης κα οποιαδήποτε στέρηση έχει μόνιμη και σοβαρή επίπτωση στη μετέπειτα ζωή τους (Θεοδώρου, 2009· Ντολιοπούλου,2015 · Unicef, 2015). Οι βασικές υποχρεώσεις των γονέων προς τα παιδιά τους μετατράπηκαν σε έναν καθημερινό αγώνα επιβίωσης μετατρέποντας τους γονείς από θύματα της κρίσης σε υπόλογους για τη φτώχεια και την οικονομική τους δυσπραγία⁵⁷. Τα προβλήματα παρότι είναι σε επαρχιακή πόλη είναι έκδηλα και φανερώνουν το μέγεθος των δυσκολιών αλλά και την αδυναμία διαχείρισης των από τους υπόλοιπους συμπολίτες. Εξάλλου η αποφυγή κοινωνικού στιγματισμού είναι βασικό στοιχείο επιβίωσης στη μικροκοινωνία της επαρχίας και η όποια προσφορά οφείλει να βρίσκει διεξόδους αποφεύγοντας την στοχοποίηση.

Οι εμπλεκόμενοι στην έρευνα κάνουν μια κοινή απλοϊκή διαπίστωση σχετικά με το λόγο ύπαρξης επισιτιστικού προγράμματος. Αξιολογώντας την καθημερινότητά τους πριν και μετά την κρίση βγάζουν την ετυμηγορία και ένοχος κρίνεται η οικονομική κρίση. Ωστόσο θα ήταν μεγάλη παράβλεψη να απενοχοποιηθεί η παχυσαρκία και ο ρόλος που διαδραματίζει στον σχεδιασμό και την υλοποίηση των προγραμμάτων αφού ουσιαστικά είναι η άλλη όψη του ίδιου νομίσματος (Λινού, 2014). Στο συγκεκριμένο σχολείο μπορεί τα ποσοστά παιδιών με παχυσαρκία να ήταν χαμηλά ,ωστόσο ήταν κοινά αποδεκτό πως υπήρχε η τάση για κατανάλωση επεξεργασμένων τροφίμων χωρίς ουσιαστικά οφέλη και επιβαρυντικά για την υγεία τους. Μέσα από τις έρευνες που έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια (EYZHN, 2015,2013) διαπιστώνεται αφενός μεγάλη αύξηση των ποσοστών

⁵⁷ Αρχή της ενοχοποίησης του θύματος (Blame the victim) Bytheway, 1990 όπ. αν. στο Στασινοπούλου, 2010.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

παχυσαρκίας στους μαθητές αφετέρου καταγράφεται αύξηση των μικρών ηλικιών αναφορικά με την πρωτοεμφάνιση της παχυσαρκίας. Από τις συγκριτικές μελέτες της Unicef τονίζεται η διαπίστωση αυτή καθώς και η τάση υιοθέτησης επιβλαβών για την υγεία συνηθειών. Μακροπρόθεσμα και εφόσον οι κακές διατροφικές συνήθειες εδραιωθούν πιστεύεται πως θα υπάρξει ένα πλούσιο ρεπερτόριο αρνητικών συνεπειών όπως

- τα πολλά και ποικίλα προβλήματα υγείας (καρδιακά νοσήματα, ορθοπεδικά, μεταβολικά νοσήματα και άλλα)
- οικονομική επιβάρυνση του κρατικού προϋπολογισμού προκειμένου να θεραπεύσουν νοσήματα που προέρχονται από την παχυσαρκία
- επιβάρυνση των ασφαλιστικών ταμείων
- μειωμένη παραγωγικότητα του πληθυσμού λόγω αυτής
- μετάδοση και ενδυνάμωση των κακών διατροφικών συνηθειών στις επόμενες γενεές
- αύξηση της θνησιμότητας
- αύξηση ψυχολογικών και συναισθηματικών εξάρσεων λόγω μειωμένης αυτοεκτίμησης

Στα πλαίσια του εκπαιδευτικού σχεδιασμού λαμβάνεται υπόψη η παιδαγωγική πλευρά και η προσφορά του προγράμματος υπό το πρίσμα της εκπαίδευσης των παιδιών και της απόκτησης ορθής διατροφικής συμπεριφοράς διατροφικής (Κουρκούτα, 2013· Μανιός, κ.α. 2008). Οι δράσεις που υλοποιούνται μέσω των επισιτιστικών προγραμμάτων, όπως αυτό της παρούσας έρευνας, ουσιαστικά εντυπώνουν στο μυαλό των παιδιών τις θετικές συμπεριφορές. Ταυτόχρονα διαχέονται μέσα από το σχολικό περιβάλλον θετικές στάσεις και αξίες, ενισχύεται η αυτοεκτίμηση και καλλιεργείται η συνεργασία και ο αλτρουισμός. Οι καλές διατροφικές συνήθειες και επιλογές θα εξακολουθήσουν να επηρεάζουν παιδί σε μεγάλο ποσοστό και στην ενήλικη ζωή του στηρίζοντας το μέλλον της κοινωνίας .

Είναι αποδεκτό πως οι διατροφικές συνήθειες που ακολουθούν τα παιδιά επηρεάζονται σε κάποιο βαθμό και από τα πρότυπα και τη συμπεριφορά των συνομηλίκων τους. Στην ηλικία αυτή είναι επιρρεπή στην αντιγραφή και την υιοθέτηση συμπεριφορών που «βλέπουν» σε μεγαλύτερα παιδιά (Bandura, 1989). Η αποδοχή ή όχι διατροφικών προτύπων θα επηρεαστεί αλλά σε ένα σχολικό

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

περιβάλλον που απολαμβάνουν όλοι το ίδιο γεύμα επιτυγχάνεται η άρση της διαφορετικότητας και η άμβλυνση των ανισοτήτων, ένας από τους επιδιωκόμενους στόχους. Πολλά παιδιά υποστήριξαν το πρόγραμμα είτε επειδή δεν είχαν άλλη επιλογή αφού οι γονείς δεν τους έδιναν εναλλακτική λύση, είτε επειδή ακολούθησαν τους φίλους τους και εν τέλει διαπίστωσαν πως ήταν πολύ νόστιμο. Υπάρχουν φορές που οι γονείς αντιμετωπίζουν μεγάλη δυσκολία να πείσουν το παιδί τους να ακολουθήσει αυτό που «πρέπει». Είναι ωστόσο πολύ πιο εύκολο όταν υπάρχει θετικό πρότυπο αντιγραφής ή όταν η πλειοψηφία ακολουθεί ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα όπως αντιλαμβανόμαστε να γίνεται σε ένα επισιτιστικό πρόγραμμα και δεν έχουν λόγο αντίδρασης ή «επανάστασης».

Το πρόγραμμα υλοποιήθηκε υπό την αιγίδα του ΥΠΠΕΘ αλλά κάτω από την ισχυρή οικονομική στήριξη του Δήμου Βόρειας Κυνουρίας και του Ιδρύματος Prolepsis Στ. Νιάρχος. Προϋπόθεση για την υλοποίηση και επιτυχία ανάλογων προγραμμάτων είναι η εξασφάλιση της ομαλής συνεργασίας ανάμεσα στους εμπλεκόμενους φορείς κάτι που επιτεύχθηκε στη συγκεκριμένη περίπτωση. Η σύμπραξη πολλών παραγόντων και φορέων όπως οι εργαζόμενοι στο Δήμο, οι εκπρόσωποι του Ιδρύματος, οι γονείς, οι ωφελούμενοι αλλά και η αμέριστη βοήθεια των εκπαιδευτικών λειτούργησαν ως προϋπόθεση επιτυχίας. Στις αρχές του 20ου αιώνα όταν από τα μαθητικά συσσίτια θα κρινόταν η ζωή χιλιάδων παιδιών ζητήθηκε η αρωγή και στήριξη των συσσιτίων από τους *«διδασκάλους, για να το πράξουν όχι ως εργασία αλλά ως ύψιστο καθήκον προς την κοινωνία»* κάτι που ασφαλώς έκαναν με μεγάλη αυταπάρνηση, όπως και στις σημερινές συνθήκες και ανάγκες (Λαμπαδάριος, 1934 όπ. αν. στο Στεφάνου, 1946). Ο εκπαιδευτικός βρίσκεται αντιμέτωπος με προβλήματα, οργανωτικά, διοικητικά και παιδαγωγικά που επιζητούν την ενεργή του δράση σε θεσμοθετημένες διαδικασίες, όπως για παράδειγμα η παροχή των συσσιτίων. Καλείται να πάρει αποφάσεις και να μετέχει σε διαδικασίες που είναι ιδιαίτερα σύνθετες ή άγνωστες (Τσακίρη, 2007). Στην περίπτωση που το πρόγραμμα παρείχε ζεστά γεύματα δεν μπορούσε να υποστηριχθεί κατάλληλα στον τομέα που αφορά στην υλικοτεχνική υποδομή. Βέβαια στην συγκεκριμένη περίπτωση οι εκπαιδευτικοί δηλώνουν πως λόγω της απλής και εύκολης συσκευασίας του δεκατιανού δεν ήταν απαραίτητος ειδικός χώρος τραπεζαρίας. Ωστόσο υποστηρίζουμε πως η σίτιση των παιδιών πρέπει να παρέχεται σε περιβάλλον που αρμόζει σε ένα σχολείο του 21^{ου} αιώνα στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

και αντιλαμβανόμαστε πως ο κατάλληλος σχολικός χώρος είναι μέρος μιας διαδικασίας που παραπέμπει στα ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά που θα κληθεί να αξιολογηθεί ποικιλοτρόπως. Οι υπάρχοντες χώροι που ανήκουν σε μια σχολική μονάδα θα πρέπει να εξυπηρετούν και να αναδεικνύουν συγκεκριμένες παιδαγωγικές και κοινωνικές διαδικασίες. Ο εξοπλισμός και τα διαθέσιμα μέσα θα πρέπει να διαμορφώνουν ένα ευχάριστο και λειτουργικό περιβάλλον (Τσακίρη, 2012) κάτι που δεν επιτυγχάνεται επαρκώς στη δική μας περίπτωση αφού τα παιδιά σιτίζονται στην αυλή ή στους εσωτερικούς διαδρόμους όταν οι καιρικές συνθήκες είναι άσχημες. Λαμβάνοντας υπόψιν τις διαδικασίες αυτοαξιολόγησης μιας σχολικής μονάδας οφείλουμε να καταγράψουμε τις παρατηρήσεις μας εφόσον έχουν εντοπισθεί κάποιες ελλείψεις. Σαφέστατα δεν μένουμε στη στείρα καταγραφή των ποσοτήτων και του περιεχομένου μιας σχολικής μονάδας. Αντιθέτως υποστηρίζουμε πως το σχολείο πέραν πολλών άλλων λειτουργιών που εννοηστώμε, μετουσιώνεται σε χώρο κοινωνικής αποδοχής και αλληλεπίδρασης με κυρίαρχο ρόλο την άμβλυνση των διαφορών και των ανισοτήτων.

Πέραν αυτού διαπιστώθηκε ιδιαίτερα καλή συνεργασία μεταξύ των εμπλεκόμενων κάτι που ενίσχυσε τη συμμετοχή των παιδιών στο πρόγραμμα και διευκόλυνε την αποδοχή του. Η οργάνωση από πλευράς Δήμου και Ινστιτούτου ήταν σε τέτοιο βαθμό που δεν χρειάστηκε να ζητηθεί βοήθεια από άλλους φορείς ή εθελοντική εργασία. Αυτό καταδεικνύει και την υπευθυνότητα με την οποία υλοποίησαν οι αρμόδιοι τη δράση. Ωστόσο παρατηρήθηκε το γεγονός να παραμένουν αρκετές μερίδες φαγητού στο ψυγείο αφού δεν έδειχναν ενδιαφέρον κάποια παιδιά. Το σημείο αυτό χρήζει περαιτέρω διερεύνησης, αν οφείλεται στα ποιοτικά χαρακτηριστικά του γεύματος, αν υπάρχουν παιδιά που δεν επιθυμούν επ' ουδενί να σιτίζονται ή αν σιτίζονται με φαγητό από το σπίτι τους. Παρά το γεγονός όμως αυτό, τα γεύματα στο τέλος της σχολικής δραστηριότητας εξαντλούνταν, αφού γινόταν δεύτερη διανομή σε μαθητές που παρέμεναν στο ολοήμερο τμήμα και αποχωρούσαν πολύ αργότερα.

Όσον αφορά την κατάθεση παραπόνων, οφείλουμε να μεταφέρουμε τη διαπιστωμένη διαφορά στην ποιότητα, τη γεύση και την ποικιλία ανάμεσα στο πρώτο και δεύτερο catering τροφοδοσίας. Η πλειοψηφία των παιδιών και των γονέων συμφωνεί πως η πρώτη εταιρεία τροφοδοσίας είχε πιο ολοκληρωμένη διατροφική πρόταση και δυσαρέστησε τους περισσότερους η διακοπή συνεργασίας και τροφοδοσίας. Είναι γνωστό πως τα γεύματα σχεδιάζονται, πέραν της ικανοποίησης

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

των διατροφικών αναγκών, με γνώμονα την ποικιλία τροφών και την εναλλαγή του εβδομαδιαίου μενού ώστε να αποφεύγεται η ανία. Έχει αναφερθεί από παιδιά που πήραν μέρος στο πρόγραμμα πως η συνεχής επανάληψη χωρίς εναλλαγές υποστηρίζει την αποχή από το πρόγραμμα ενώ αντίθετα η προσθήκη νέων γεύσεων προκαλεί την περιέργεια και ενισχύει τη διάθεση για πειραματισμό. Αυτό ήταν ένα σημείο που τονίστηκε συγκριτικά με τα δύο κέντρα τροφοδοσίας.

Επιπλέον στις παρατηρήσεις που καταγράφηκαν ξεχωρίζει η ενόχληση που ένιωσαν οι ντόπιοι παραγωγοί αφού δεν ζητήθηκε η συνεργασία τους και δεν προωθήθηκαν προϊόντα της περιοχής τους. Αυτό δημιουργεί οικονομικό μαρασμό σε μια εποχή έντονων οικονομικών φαινομένων και ταυτόχρονα ενισχύει την άρνηση κάποιων να συμμετάσχουν στο πρόγραμμα ως ένδειξη διαμαρτυρίας και ενόχλησης. Ισχυριζόμαστε δηλαδή πως η διανομή προϊόντων όπως γάλα, φρούτα, γιαούρτι, είδη αρτοποιίας από οικείες επιχειρήσεις αφενός ενδυναμώνει την τοπική οικονομία, αφετέρου λειτουργεί ως πρόκληση τοπικιστικού ενδιαφέροντος η συμμετοχή στο πρόγραμμα. Σαφώς και εννοείται πως δεν θα είναι ανεκτή η υποδεέστερη ποιότητα γιατί δεν είναι αποδεκτή μια τέτοια έκπτωση σε βάρος των παιδιών μας, αλλά υπάρχουν επιχειρήσεις που πληρούν τους όρους και τις ποιοτικές προδιαγραφές. Εξάλλου κάτι ανάλογο έχει τονιστεί και από τα περιφερειακά προγράμματα προκειμένου να ενδυναμωθεί η τοπική αγορά και επιχειρηματικότητα (Περιφέρεια Πελοποννήσου, 2014-2020).

Στις προτάσεις που κατατέθηκαν προκειμένου να υπάρξει βελτίωση στη διαδικασία ξεχωρίζουν αυτή που αναφέρεται στην μεγαλύτερη ποικιλία τροφών και τη βελτιωμένη εικόνα ώστε να προκαλείται η γευστική περιέργεια των παιδιών. Αλλά και η πρόταση μαθητή να εντάξουν τον φρεσκοστυμένο χυμό από το πάμπολλα τοπικά πορτοκάλια στο μενού είναι δελεαστική.

Αυτό που παρατηρήθηκε από πολλούς γονείς και εκπαιδευτικούς αλλά και από την ερευνήτρια είναι η παρουσία του προγράμματος επιλεκτικά σε βαθμίδες της εκπαίδευσης. Είναι οξύμωρο να θεωρείται μια περιοχή πληγείσα από την οικονομική κρίση κι ενώ η συμμετοχή στο πρόγραμμα αφορά στο σύνολο των μαθητών για λόγους υγείας, κοινωνικούς, ανθρωπιστικούς, και εκπαιδευτικούς να ενισχύεται μόνο ο παιδικός πληθυσμός που παρακολουθεί στο Δημοτικό Σχολείο. Επιπλέον έχει γίνει σαφής διαχωρισμός ανάμεσα στα παιδιά της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης αφού τα παιδιά που φοιτούν στα Νηπιαγωγεία της περιοχής δεν απολαμβάνουν τα οφέλη ενός τέτοιου εγχειρήματος όταν έχει υποστηριχθεί από επιστήμονες η αξία της

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

ολοκληρωμένης σίτισης από μικρή ηλικία. Είναι κατανοητό πως το κόστος των προγραμμάτων αυτών είναι μεγάλο, αλλά υπάρχουν προτάσεις που μπορούν να στηρίξουν τη μόνιμη, σταθερή και οργανωμένη σε καθημερινή βάση σίτιση όλων των παιδιών σύμφωνα με τα πρότυπα που ακολουθούνται σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες (Ματσαγγάνης, 2013)⁵⁸.

Στα πλαίσια μιας προσπάθειας αξιολόγησης του προγράμματος προκειμένου να καταγραφούν λάθη, παραλείψεις ή να προταθούν νέες ιδέες οι εμπλεκόμενοι υποστήριξαν πως έγινε μέσα από απλές διαδικασίες ερωτηματολογίου και συμπλήρωσης μιας φόρμας που παραδόθηκε ανώνυμα στο σχολείο.

Αυτό που τονίστηκε και έχει σημασία είναι η γρήγορη ανταπόκριση των αρμοδίων σε παράπονα που έγιναν από τους γονείς. Είναι σημαντικό να δίνεται η δυνατότητα να εκφράζει ο γονιός την άποψή του και πολύ περισσότερο να λαμβάνεται υπ' όψιν.

Εν κατακλείδι θεωρούμε πως η επιτυχία ενός τέτοιου εγχειρήματος υποστηρίζεται από πολυποίκιλες αλληλένδετες προϋποθέσεις οι οποίες σε μεγάλο βαθμό υπήρξαν. Από τις συνεντεύξεις των εμπλεκόμενων διαφαίνεται σε κάποια σημεία η δυσκολία να διαχωρίσουν το όφελος της ολοκληρωμένης σίτισης από την απόκτηση καλών διατροφικών συνηθειών. Ως οι δύο κυρίαρχοι στόχοι μπορεί να υποστηριχθεί πως υπάρχει ενός είδους αλληλοκάλυψη αφού τα μακροπρόθεσμα αποτελέσματα του ενός είναι τα οφέλη του άλλου. Μεγάλη σημασία έχει δοθεί στην επανάληψη του προγράμματος αφού θα εδραιώσει υφιστάμενες γνώσεις, θα ενισχύσει και θα ενδυναμώσει τη δυναμική της συνήθειας. Το μεγάλο όφελος επικεντρώνεται στην πρόσληψη του μεγαλύτερου μέρους θρεπτικών στοιχείων που είναι απαραίτητα για την ομαλή ανάπτυξη του παιδιού αυτής της ηλικίας, οι στρατηγικές που αναπτύχθηκαν μέσα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα προκειμένου να ενισχυθεί η διαδικασία, η υιοθέτηση νέων διατροφικών συνηθειών και η απόκτηση γνώσεων σχετικά με τη διατροφή και της σωστή ανάπτυξη. Από την καταγραφή των δεδομένων του Ινστιτούτου επιβεβαιώνονται οι θετικές συνέπειες στο σύνολο των ωφελουμένων. Ο μεγάλος αριθμός αιτούντων σχολείων προκειμένου

⁵⁸ Εκτενής πρόταση του καθηγητή Μ. Ματσαγγάνη αναλύεται στο Ενημερωτικό Δελτίο 4/2013 «Σχολικά Γεύματα στην Ελλάδα της Κρίσης». http://www.paru.gr/files/newsletters/NewsLetter_04.pdf Ανακτήθηκε 6/1/2018.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

να πάρουν μέρος στα επισιτιστικά προγράμματα καταδεικνύουν αφενός τη δύσκολη οικονομική περίοδο που διανύει η ελληνική οικογένεια και την επιθυμία να τραφούν τα παιδιά με υγιεινά, θρεπτικά φαγητά αλλά και τη μεγάλη ανάγκη σχεδιασμού προγράμματος σίτισης μαθητών σε σταθερή καθημερινή βάση σε πανελλαδικό επίπεδο, όπως απολαμβάνουν εκατομμύρια άλλα παιδιά στην Ευρωπαϊκή Ένωση ⁵⁹. Πέραν της καταγεγραμμένης επισιτιστικής ασφάλειας που ένιωσαν οι οικογένειες που πήραν μέρος στα προγράμματα, έχει καταγραφεί αξιοσημείωτη βελτίωση στις μετρήσεις ελλιποβαρών και υπέρβαρων παιδιών. Στη δική μας έρευνα αυτό δεν είναι εφικτό αφού το πρόγραμμα υλοποιήθηκε μόνο μία σχολική χρονιά στο συγκεκριμένο Δήμο και δεν είναι ασφαλή τέτοιου είδους συμπεράσματα. Ωστόσο οφείλουμε να καταγράψουμε την οικονομική ενίσχυση που έλαβαν οι οικογένειες μέσα από τη δωρεάν σίτιση των παιδιών τους και τις καλές διατροφικές συνήθειες που ενσωμάτωσαν στην καθημερινότητά τους. Επιπρόσθετα με τη συνεργασία και την υιοθέτηση καλών πρακτικών που υποδεικνύει ένα τέτοιο πρόγραμμα αναπτύχθηκε ο αλληλοσεβασμός, η ενσυναίσθηση και η κατανόηση στις δυσκολίες του άλλου. Μέσα από τις κοινές προσπάθειες όλων των εμπλεκομένων, το Σχολείο λειτουργώντας ως προθάλαμος μιας υπερβατικής ιδεατής κοινωνίας μπορεί να κατακτήσει την κοινωνική δικαιοσύνη και την αξιοπρέπεια στη ζωή.

⁵⁹ Ενδιαφέρον θα παρουσίαζε η πρόταση έρευνας σχετικά με τις δυνατότητες σχεδιασμού και υλοποίησης προγράμματος σίτισης για το σύνολο των μαθητών σε όλη την Ελλάδα, με μικρή κλιμακωτή επιβάρυνση των γονέων, στα πρότυπα της Βρετανίας, της Γαλλίας και κάποιων Σκανδιναβικών χωρών προκειμένου να επιτευχθεί υγιεινή διατροφή και απόκτηση υγιεινής διατροφικής συνείδησης.

Βιβλιογραφικές Αναφορές (References)

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Bandura, A. (1989). Social Cognitive Theory. In R. Vasta (Ed.), *Annals of Child* .
- Castells, Manuel, *The information age: Economy, society and culture, Vol. II: The Power of Identity*, 2nd edition, Blackwell Publishing, 2004.
- Cecchetti S. (2007) Federal reserve policy actions in August 2007: answers to more questions, VoxEu.org.
- Claessens S., Kose M.A. (2013) Financial crises: questions and lessons. VoxEu, 7 April.
- Development. Six Theories of Child Development (Vol. 6, pp. 1-60). Greenwich, CT: JAI Press.
- EERA :We Need To Talk About Europe: Policies Of Austerity, Crisis Politics And The Collective Responsibility To Defend Public Education .ECER 2016
- European Food and Nutrition Action Plan 2015–2020. WHO, Regional Committee for Europe. Copenhagen, Denmark, 15–18 September 2014
- Fairclough, N. (2001), *Language and Power*, London : Longman.
- Giddens, Antony: *The Consequences of Modernity* (Cambridge: Polity Press, 1990).
- Giddens,A.: *The Third Way: the Renewal of Social Democracy*. (Cambridge: Polity Press 1998).
- Graham B. Slater. Education as recovery: neoliberalism, school reform and the politics of crisis. *Journal of Education policy*,2014, Routledge.
- History of Child Nutrition Programs. Participant’s Workbook <http://www.nfsmi.org/documentlibraryfiles/pdf/20111215034856.pdf>

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

- Joy Miller Del Rosso. School Feeding Programs: Improving effectiveness and increasing the benefit to education. A Guide for Program Managers. The Partnership for Child Development, Consultant June 1999.
- Martin, J., & Oakley, C. (Eds.). (2008). *Managing child nutrition programs: Leadership for excellence*. (3rd ed.). Boston, MA: Jones and Bartlett Publishers, Inc.
- Matsaganis, M. (2013). The Greek Crisis: Social Impact and Policy Responses. Friedrich Ebert Stiftung.
- Mishkin, F. S. (1999). Financial consolidation: Dangers and opportunities. *Journal of Banking & Finance*, 23 (No 2), 675-691.
- OECD: 2011. Strong Performers and Successful Reformers in Education. Education Policy Advice for Greece.
- Petrella, Riccardo. (1996) "Globalization and Internationalization: The dynamics of the emerging world order" in Boyer Robert and Daniel Drache ed. *States Against Markets: The limits of globalization*, Routledge: New York, pp.62-83
- Reinhart, M. Carmen- Rogoff, S. Kenneth
The aftermath of financial crises. Working Paper 14656 Cambridge, 2009.
- Robertson, L. Susan. 'Remaking the World': Neo-liberalism and the Transformation of Education and Teachers' Labour Centre for Globalisation, Education and Societies University of Bristol, UK. 2007.
- Robertson, R. (2007). The Blackwell Companion to Globalization. Blackwell Publishing 2007.
- Rodrik, Dani (1998β) "The Debate over Globalization: How to Move Forward by looking Backward," in Jeffrey J. Schott, ed., *Launching New Global Trade Talks: An Action Agenda*, Institute for International Economics, Special Report 12, Washington, DC, 1998, pp.25-38.
- Rosenau, J.: «Governance in a globalizing world», στο David Held και Antony McGrew (επιμ): *The global transformations reader. An introduction to the globalization debate*, (Cambridge: Polity Press, 2000), σ. 185-188.
- Wolff, R. Resnick, S. (2012). Contending Economic Theories. Neoclassical, Keynesian and Marxian. MIT Press.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Bernstein, B. (1989) Παιδαγωγικοί κώδικες και κοινωνικός έλεγχος. Μτφ. Ιωσήφ Σολομών .(Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια).

Γκρέυ, Τζων. (1999) *Απατηλή Αυγή: Οι αυταπάτες του παγκόσμιου καπιταλισμού*, Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις.

Δασκαλάκης, Δ. 2015. Έκθεση: Η κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα, 2015.Ελληνική Εθνική Επιτροπή Unicef.

Δημουλάς, Κ. (2012). Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ. Βασικές αντιλήψεις μοντέλα και μετασχηματισμοί του κράτους πρόνοιας με έμφαση στα συστήματα υγείας. Παρατηρητήριο για την Κρίση.

ΔΙΑΡΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΜΟΡΦΩΤΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ. ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑ. Μάιος 2016 <https://www.minedu.gov.gr/news/20336-18-05-16-ethnikos-dialogos-oi-protaseis-tis-diarkoys-epitropis-morfotikon-yprotheseon> ανακτήθηκε 4/2017

Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων 2016 . ΥΠΠΕΘ. Απρίλιος 2016 https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-semester-national-plan_greece_2016_el.pdf ανακτήθηκε 8/2017

Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων 2015. ΥΠΠΕΘ Απρίλιος 2015 https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/nrp2015_greece_el_0.pdf ανακτήθηκε 8/2017

Ζμας, Α. (2007) *Παγκοσμιοποίηση και Εκπαιδευτική Πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο. Ζολώτας, Ξ.: *Οικονομική ανάπτυξη και φθίνουσα κοινωνική ευημερία*, Αρχείο μελετών και ομιλιών (47), (Αθήνα: Εκδόσεις της Τράπεζας της Ελλάδος, 1982), σ. 15.

Habermas, Jurgen: *Ο μεταεθνικός αστερισμός*, μετάφραση: Λ. Αναγνώστου, Εισαγωγή: Κ. Παπαγεωργίου, (Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις, 2003), σ. 120-121.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

- Θεοδώρου, Βασιλική. Υποσιτισμός και φυματίωση στο Μεσοπόλεμο: Υγιεινή διατροφή και οργάνωση μαθητικών συσσιτίων (1928-1932). Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, Αθήνα 2009.
- Θεοδώρου, Θ. (2010). Οικονομική Κρίση. Σημειώσεις Οικονομικών μαθημάτων: Η οικονομία σε κρίση. Λεμεσός. Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου .
- Ιωσηφίδης, Θ. (2008). Ποιοτικές Μέθοδοι Έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες. Κριτική.
- Ιωσηφίδης, Θ. Σπυριδάκης, Μ. Λοντίδου, Λ. (2006). Ποιοτική Κοινωνική Έρευνα: Μεθοδολογικές προσεγγίσεις και Ανάλυση δεδομένων. Κριτική.
- Ιωσηφίδης, Θ. (2003). Case study. Ανάλυση Ποιοτικών Δεδομένων στις Κοινωνικές Επιστήμες. Κριτική.
- ΚΑΝΕΠ/ ΓΣΕΕ. Τα βασικά μεγέθη της εκπαίδευσης, 2015. http://www.kanep-gsee.gr/sitefiles/files/2015_ekth.pdf ανακτήθηκε 9/2017
- Καραμεσίνη, Μ. (2012) Οικονομικές θεωρίες της κοινωνικής πολιτικής. Αθήνα.
- Καραμεσίνη, Μ. Σημειώσεις «Οικονομικές Θεωρίες της Κοινωνικής Πολιτικής» Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2006.
- Κατσίκας, Δ. Καρακίτσιος, Αλ. Φιλίνης Κ. Πετραλιάς, Αθ. Έκθεση για το κοινωνικό προφίλ της Ελλάδας σε σχέση με τη φτώχεια, τον κοινωνικό αποκλεισμό και την ανισότητα πριν και μετά από την εκδήλωση της κρίσης, Αθήνα ,2014.
- Κότιος, Α. Παυλίδης, Γ. Διεθνείς Οικονομικές Κρίσεις. Rosili, 2012.
- Κουρκούτα , Λ. κ.α. Η διατροφή των παιδιών στη σχολική ηλικία. Επιστημονικά Χρονικά 2013, 18(2):78-82.
- Creswell, W. John (2011). Η έρευνα στην εκπαίδευση . Ίων
- Λινού, Πετραλιάς, Βελουδάκη, Δάλμα. Κείμενο Πολιτικής. Προτεινόμενη Πολιτική με Στόχο την Αντιμετώπιση της Επισιτιστικής Ανεπάρκειας και της Παιδικής Παχυσαρκίας. ΕΛΙΑΜΕΠ, Οκτώβριος 2014.
- Μαρξ, Κ. Έγκελς, Φ. 1984. Το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος. Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1999.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Ματσαγγάνης, Μάνος (2013). Ομάδα Ανάλυσης Δημόσιας Πολιτικής Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ενημερωτικό Δελτίο 6/2013. Η πολιτική κατά της φτώχειας στην Ελλάδα της κρίσης.

Ματσαγγάνης, Μάνος (2013). Το κοινωνικό δίκτυ ασφαλείας αντιμετώπιζε με τη φτώχεια στην Ελλάδα της κρίσης «Σύγχρονα Θέματα» (τεύχος 120, Ιανουάριος – Μάρτιος 2013).

Μηλιός, Γ. Η θεωρία της υποκατανάλωσης και η κριτική του Tugan-Baranowsky. Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση, τεύχος 74,2001.

Μπαλούρδος, Διονύσης. Επιπτώσεις της κρίσης στη φτώχεια και στον οικονομικό αποκλεισμό: αρχικές μετρήσεις και προσαρμοστικές πολιτικές. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 134-135, Α' - Β' 2011, 165-192.

Μπουζάκης, Σ. (2002) *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, τομ. Α και Β', έκδ. Γ', εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα.

Ντολιοπούλου, Έ. Οι επιπτώσεις της φτώχειας γενικότερα και στα παιδιά ειδικότερα και πιθανοί τρόποι παρεμβάσεων για την πρόληψη και μείωσή της". *Ερευνα στην Εκπαίδευση τεύχος 3, 2015, σ.σ 97-125.*

<http://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/hjre/article/view/8849>

ανακτήθηκε 3/2017

Παπαδημητρίου, Δ. Νικηφόρος, Μ. Gennaro, Ζ. Οικονομική κρίση και πολιτικές λιτότητας στην Ελλάδα: Ποιες είναι οι προοπτικές; Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Σεπτέμβριος 2013.

Παπαηλίας, Θ. (2011). Σημειώσεις δημόσιας οικονομικής και δημοσιονομικής πολιτικής. Πειραιάς: Τ.Ε.Ι. Πειραιά.

Παπαθεοδώρου, Χ. Παπαναστασίου, Σ. Έκθεση UNICEF:

Η Κατάσταση των Παιδιών στην Ελλάδα 2017. Τα παιδιά της κρίσης.

Paul Hirst and Grahame Thompson: *Η παγκοσμιοποίηση σε αμφισβήτηση*, Επιμέλεια: Θεόδωρος Πελαγίδης (εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2000), σ. 17-46.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ: ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΝΕΡΓΕΙΩΝ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗΣ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΚΑΙ ΕΜΒΑΘΥΝΣΗΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΧΗΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ 2014-2020 http://www.eydpelop.gr/2007-2013/?page_id=331 ανακτήθηκε 9/2017

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

- Porkevitz, Th. Νικολακάκη, Μ.(2012) Κριτικές προσεγγίσεις στην εκπαιδευτική πολιτική. Τα μεταβαλλόμενα πεδία εξουσίας και γνώσης. Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.
- Robertson,L.Susan (2015). Ο νεοφιλελευθερισμός και ο μετασχηματισμός της εκπαίδευσης.
- Robson, Colin (2010). Η έρευνα του πραγματικού κόσμου. Gutenberg.
- Σακελλαρόπουλος, Σπ. (2004). Ο Μύθος της Παγκοσμιοποίησης και η Πραγματικότητα του Ιμπεριαλισμού, Gutenberg, 2004.
- Σοφού,Ε. (2011). Η ενεργητική εμπλοκή των μικρών παιδιών σε συμμετοχικές μορφές έρευνας: «Η περίπτωση της προσέγγισης του Μωσαϊκού». e-Journal:ARE Action Research τ.2σ.σ. 6-17 Νοέμβριος 2011
- Στασινοπούλου Ο.(2010). «Κοινωνική πολιτική, Βασικές Έννοιες, Ιστορική Εξέλιξη. Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Στασινοπούλου, Ο. Σημειώσεις στο μάθημα «Εισαγωγή στην Κοινωνική πολιτική» Πάντειο Παν/μιο 2006.
- Στασινοπούλου, Ο.(1996) Ζητήματα Σύγχρονης Κοινωνικής Πολιτικής - Από το Κράτος Πρόνοιας στον «Νέο» Προνοιακό Πλουραλισμό, Εκδόσεις Gutenberg.
- Στεφάνου, Δ. (1946) *Τα Μαθητικά Συστήματα, (νομοθεσία, εγκύκλιοι, οδηγία, υποδείγματα)*, εκδ. Αλευροπούλου, Αθήναι.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2014): Το χρονικό της μεγάλης κρίσης 2008-2013.
- Τσακίρη, Δ.(2012). Σκιαγράφηση μιας προσέγγισης της αποτίμησης της Αυτοαξιολόγησης της Σχολικής Μονάδας: Η μετάβαση από τον προταγματικό λόγο στην εκπαιδευτική στρατηγική και στην εκπαιδευτική πρακτική. Πρακτικά Συνεδρίου Β΄ Τόμος, Αθήνα 2012.
- Τσακίρη, Δ. (2007). Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.),4ο Πανελλήνιο Συνέδριο με θέμα : «Σχολείο Ίσο για Παιδιά Άνισα», Αθήνα, 2007.
- Τσιάκαλος, Γ. (1999). Ανθρώπινη Αξιοπρέπεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός. Εκπαιδευτική Πολιτική στην Ευρώπη. Ελληνικά Γράμματα

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

ΥΠΠΕΘ, Αγωγή Υγείας, Διατροφή, Διατροφικές Συνήθειες ,Αθήνα 2008
http://www.pischools.gr/lessons/gymnastics/ypost_yliko/agogi_ygeias/diatrofi_daskalou1.pdf Ανακτήθηκε 10/2017

FIDH: Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. www.fidh.org

Χριστοδουλάκης, Ν.(2015) Οικονομικές θεωρίες και κρίσεις. Εκδόσεις Κριτική.

Δικτυογραφία

Ο Αλέξανδρος, το Ελληνικό Κοσμοσύστημα και η Σύγχρονη Παγκόσμια Κοινωνία.
Ακαδημία Θεσμών και Πολιτισμών, Πρακτικά Συνεδρίου. Θεσσαλονίκη 2013
http://www.academy.edu.gr/index.php/gr/conferences/third_symposium/acta_of_symposium ανακτήθηκε 7/2017

<https://chomsky.info/> ανακτήθηκε 12/2017

Coombs, T. (2014) Crisis Management and Communications

<http://www.instituteforpr.org/crisis-management-communications/> ανακτήθηκε
6/2016

Εθνική Τράπεζα-act4greece-πρόγραμμα σίτισης

<https://www.act4greece.gr/challenge/sitisi2/> ανακτήθηκε 5/2017

ΕΛΣΤΑΤ 2016 ανακτήθηκε 8/2017

<http://www.statistics.gr/documents/20181/0be9db06-57ca-4735-94a7-5ace22670a9c>

<http://www.statistics.gr/> ανακτήθηκε 8/2017

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΠΡΟΛΗΠΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ & ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ
ΙΑΤΡΙΚΗΣ Αθήνα 2014

<http://diatrofi.proleptis.gr/images/news/PolicyBriefFinal.pdf> Ανακτήθηκε 10/2017

Ινστιτούτο Προληπτικής, Περιβαλλοντικής και Εργασιακής Ιατρικής, Proleptis

www.proleptis.gr ανακτήθηκε 5/2017

School meals in Europe . Polish Eurydice Unit I www.eurydice.org.pl

ανακτήθηκε 10/2017

UNESCO www.unesco.org/iiep ανακτήθηκε 8/2017

ΠΕΣΚΕ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

http://83.212.112.53:1080/eydpelop/wp-content/uploads/b_11_Perifereia-Peloponnhsou_Perifereaikh-stratigikh-gia-thn-koinwnikh-enta3h.pdf

ανακτήθηκε 7/2017

<https://edu.klimaka.gr/leitoyrgia-sxoleivn/dimotiko/1952-sitisi-scholika-gevmata.html> Σχολικά γεύματα ανακτήθηκε 12/2017

Ευρωπαϊκή Επιτροπή

http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework_el ανακτήθηκε 5/2017

ΕΦΕΤ

http://www.efet.gr/portal/page/portal/efetnew/legislations/sociable_legislations/food_hygiene ανακτήθηκε 7/2017

ΕΥΖΗΝ –ΥΠΠΕΘ -2017 <http://eyzin.minedu.gov.gr/> ανακτήθηκε 9/2017

Ιωακείμογλου, Ηλ. Μηλιός ,Γ. «Θέσεις» τεύχος 36, 1991

http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=346&Itemid=29 ανακτήθηκε 11/2017

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

OECD

<http://www.oecd.org/greece/economic-survey-greece.htm>. ανακτήθηκε 11/2017

Merriam-Webster Learner's Dictionary, <http://learnersdictionary.com/> ανακτήθηκε 9/2017

Νικολακάκη, Μ. (2015) http://neakeratsiniou.blogspot.gr/2015/09/blog-post_552.html ανακτήθηκε 7/2017

Εγκύκλιοι – Νόμοι

- Υπουργική Απόφαση Φ 12/657/70691/Δ1/2016 - ΦΕΚ 1324/Β/11-5-2016

Ωρολόγιο Πρόγραμμα Ενιαίου Τύπου Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου.

- Επέκταση του προγράμματος «Σχολικά γεύματα» και σύσταση, συγκρότηση και έργο των Επιτροπών Παραλαβής στις σχολικές μονάδες που συμμετέχουν στο πρόγραμμα «Σχολικά γεύματα».(Αριθμ. Φ.14/ΦΜ/181027/Δ1 – **ΦΕΚ Τεύχος Β 3870/03.11.2017**)

<http://www.minedu.gov.gr/dimotiko-2/sxolika-nea-dimot/19105-30-03-16-programma-gia-ta-sxolika-geymata-3> ανακτήθηκε 12/2017

- 30-03-16 Πρόγραμμα για τα σχολικά γεύματα
<https://www.minedu.gov.gr/nipiagwgeio/mathites-nip/16762-15-12-15>

- Εγκύκλιος σίτισης Δημοτικών Σχολείων

http://www.minedu.gov.gr/publications/docs2016/%CE%A3%CE%99%CE%A4%CE%99%CE%A3%CE%97_%CE%95%CE%93%CE%9A%CE%A5%CE%9A%CE%9B%CE%99%CE%9F%CE%A3_%CE%A4%CE%A1%CE%99%CE%9A%CE%91%CE%9B%CE%91_%CE%9A%CE%91%CE%92%CE%91%CE%9B%CE%91_2016-17.pdf ανακτήθηκε 4/2017

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

από το Πρακτικό Συνεδρίασης με αριθμό 16/2016 του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου Βόρειας Κυνουρίας απόφαση 192 σχετικά με την απόφαση σίτισης μαθητών

<https://diavgeia.gov.gr/search>

**ΑΔΑ
71ΛΧΩ9Ψ-99Ρ**

ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

Θέμα

Λήψη απόφασης για την έγκριση πλαισίου συνεργασίας του Δήμου Βόρειας Κυνουρίας και του «Ινστιτούτου Prolapsis», για την εφαρμογή του προγράμματος ΔΙΑΤΡΟΦΗ που αφορά τη σίτιση και προώθηση υγιεινής διατροφής σε όλους τους μαθητές των Σχολείων Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης του Δήμου Βόρειας Κυνουρίας, για το σχολικό έτος 2016-2017. Έγκριση σύναψης προγραμματικής σύμβασης μεταξύ του Δήμου Βόρειας Κυνουρίας και του «Ινστιτούτου Prolapsis» για το έργο «Εφαρμογή του προγράμματος σίτισης και προώθησης υγιεινής διατροφής – ΔΙΑΤΡΟΦΗ σε μαθητές Σχολείων Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης του Δήμου Βόρειας Κυνουρίας, για το σχολικό έτος 2016-2017.

Θεματικές κατηγορίες

- **ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ**

Αρ. πρωτοκόλλου

9251

Ημερομηνία έκδοσης

10/10/2016

Φορέας

ΔΗΜΟΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΚΥΝΟΥΡΙΑΣ

Οργανωτικές Μονάδες

- **ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ**

Υπογράφοντες

- **Πρόεδρος Δ.Σ. - ΚΑΤΣΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ**

Στοιχεία ΦΕΚ (Αρ., Τεύχος, Έτος)

Αρ. ΦΕΚ

Τεύχος ΦΕΚ

Έτος ΦΕΚ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Γράφημα 1

Απουσία οικονομικής δυνατότητας για ένα γεύμα με κρέας, κοτόπουλο, ψάρι (ή ίσης αξίας λαχανικά) κάθε δεύτερη ημέρα, Ελλάδα (% επί του συνόλου του πληθυσμού, 2008-2012 Eurostat).

2008	2009	2010	2011	2012
7,1%	7,6%	7,9%	9,2%	14,1%

Γράφημα 2

Απουσία οικονομικής δυνατότητας για ένα γεύμα με κρέας, κοτόπουλο, ψάρι (ή ίσης αξίας λαχανικά) κάθε δεύτερη ημέρα, Ελλάδα (% των φτωχών, 2008-2012)

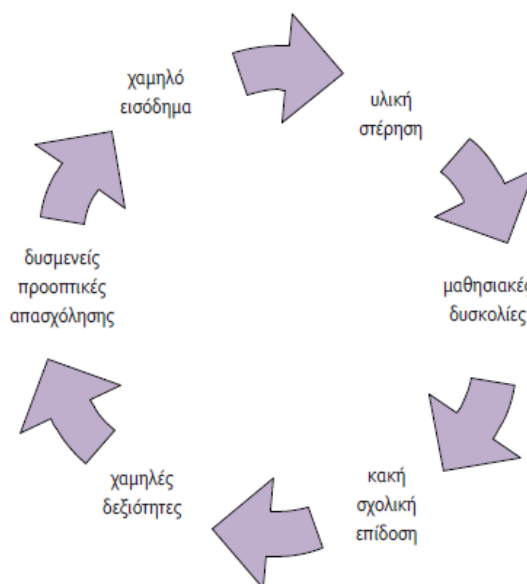
Πηγή: Υπολογισμοί των Κατσίκια, Καρακίτσιου, Φιλίνη, Πετραλιά, Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών, 2009-2012

2008	2009	2010	2011	2012
29,74%	24,52%	22,51%	42,22%	49,15%

Εικόνα 3

Σελ. 37

Πηγή: Ματσαγγάνης,Μ. 2013. Ομάδα Ανάλυσης Δημόσιας Πολιτικής. Οικονομικό Παν/μιο Αθηνών.

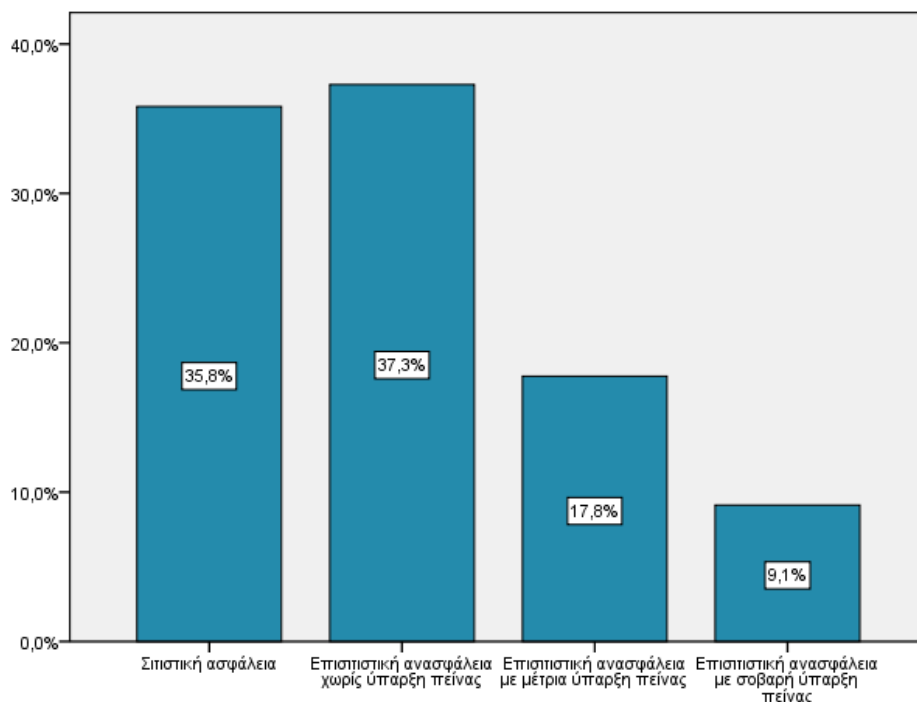
Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

Εικόνα 4

Επίπεδα επισιτιστικής ανασφάλειας όπως μετρήθηκαν στα σχολεία που μετείχαν στο πρόγραμμα ΔΙΑΤΡΟΦΗ τη σχολική χρονιά 2012-2013

Πηγή:

Ινστιτούτο Προληπτικής, Περιβαλλοντικής και Εργασιακής Ιατρικής Prolepsis

Εικόνα 5

Ενδεικτικό Πρόγραμμα Διατροφής για ένα Ζεστό Γεύμα στα Σχολεία

	Δευτέρα	Τρίτη	Τετάρτη	Πέμπτη	Παρασκευή
Μεσημεριανή 1η εβδομάδα	Κοτόπουλο - Ρύζι ή μακαρόνια ή πατάτες - Σαλάτα - Φρούτο	Μακαρόνια με 3-4 κουταλιές της σούπας κινμά - Σαλάτα - Φρούτο	Φιλέτο ψαριού (πέρκα ή γλώσσα) - Ρύζι ή πατάτες - Σαλάτα - Φρούτο	Κρέας μοσχάρι - Ρύζι ή μακαρόνια ή πατάτες ή κριθαράκι - Σαλάτα - Φρούτο	Αρακάς κοκκινιστός - Ρύζι - Τυρί φέτα ή Ομελέτα ή βραστό αυγό - Σαλάτα - Φρούτο
Μεσημεριανή 2η εβδομάδα	Φιλέτο ψαριού (πέρκα ή γλώσσα) - Ρύζι ή πατάτες - Σαλάτα - Φρούτο	Μπιφτέκια μοσχάρι - Ρύζι ή μακαρόνια ή πατάτες - Σαλάτα - Φρούτο	Όσπρια (φακές, φασόλια, ρεβίθια) - Ρύζι ή Ψωμί ή Πλιγούρι - Τυρί φέτα - Σαλάτα (λάχανο ή ντομάτες) - Φρούτο	Κοτόπουλο - Ρύζι ή μακαρόνια ή πατάτες - Σαλάτα - Φρούτο	Σπανακόρυζο - Τυρί φέτα ή Ομελέτα ή βραστό αυγό - Σαλάτα (λάχανο ή ντομάτες) - Φρούτο

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Ευχαριστούμε τις Εκδόσεις Μίλητος για την ευγενική παραχώρηση της χρήσης εικόνων από το Αλφαβητάριο που υπάρχουν στο www.act4greece.gr.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Πρωτόκολλο συνέντευξης -1-

Η συνέντευξη απευθύνεται στο Διευθυντή της Σχολικής Μονάδας

Ημερομηνία και ώρα συνέντευξης.....

Τόπος : Σχολική Μονάδα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Δήμου του Ν. Αρκαδίας

Όνομ/νυμο Ερευνητή : Σαββατούλα Ξανθοπούλου

Γενικά Στοιχεία Ερωτώμενου και Ιδιότητα: Φύλο : Άνδρας Γυναίκα

Ηλικία : Προηγούμενη Εμπειρία σε Καινοτόμα Προγράμματα: Ναι

Όχι

Ερώτηση Εκκίνησης : Πως βιώσατε το πρόγραμμα και τι άποψη έχετε για τα επισιτιστικά προγράμματα ; (μπορείτε να περιγράψετε μια δύσκολη φάση ή περιστατικό και ένα ευχάριστο που δημιούργησε συναισθήματα χαράς ή συγκίνηση)

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

1^ο Ερευνητικό Ερώτημα : Ποιες είναι οι αντιλήψεις σας σχετικά με τους παράγοντες που επηρέασαν και επέβαλαν το σχεδιασμό και την υλοποίηση ενός επισιτιστικού προγράμματος;

(οι πληροφορίες που θέλουμε να αντληθούν στην ερώτηση i, και ii αφορούν τη χρονιά πριν το επισιτιστικό πρόγραμμα)

- i. Τι οδήγησε το ΥΠΠΕΘ ώστε να σχεδιάσει και να προωθήσει επισιτιστικά προγράμματα για τη σίτιση των μαθητών?
- ii. Με ποιο τρόπο ή ποια κριτήρια λειτούργησαν ώστε να επιλεγεί και να πάρει μέρος στο επισιτιστικό πρόγραμμα το Σχολείο που διευθύνετε;
- iii. Ποιοι μαθητές παίρνουν μέρος στο πρόγραμμα;
- iv. Τι, πιστεύετε, επηρέασε ώστε να συμπεριληφθούν όλοι οι μαθητές;

2^ο Ερευνητικό Ερώτημα : Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών και γονέων, σχετικά με την εφαρμογή και υλοποίηση του επισιτιστικού προγράμματος στο σχολείο και ειδικότερα με τις δυσκολίες που προέκυψαν κατά τη διεξαγωγή του;

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

- v. Τι είδους δομές υπάρχουν στη σχολική μονάδα, ώστε να υποστηρίζεται το πρόγραμμα σίτισης?
- Χώρος τραπεζαρίας,
 - Κουζίνα, χώρος συντήρησης τροφίμων, βοηθητικοί χώροι
- vi. Ποιος είναι αρμόδιος για την παραλαβή από τους προμηθευτές και διανομή των γευμάτων στους μαθητές?
- Σύλλογος γονέων
 - Εθελοντές εκπαιδευτικοί ή άλλοι
 - Υπάλληλοι του Δήμου
- vii. Πότε γίνεται η παράδοση και διανομή των γευμάτων? Μεσολαβεί μεγάλο χρονικό διάστημα έως την κατανάλωση? Πού συντηρούνται εν τω μεταξύ;
- viii. Ποιο είναι το μενού; Είναι το ίδιο καθημερινά ;
- ix. Από ποιόν επιστημονικό φορέα έχει διαμορφωθεί; Λαμβάνεται υπόψη η ιδιαιτερότητα κάποιων μαθητών? (Διαβητικοί, άτομα με κοιλιοκάκη, αλλόθρησκοι κτλ)

3^ο Ερευνητικό Ερώτημα : Ποια είναι η στάση των εμπλεκομένων, των εκπαιδευτικών, των γονέων και των μαθητών, για τη συνέχιση ή μη του επισιτιστικού προγράμματος και τι προτείνουν για τη βελτίωσή του;

- x. Ποιοι παράγοντες θεωρείται πως καθιστούν το πρόγραμμα ευεργετικό για τους μαθητές;
- Πλήρες, κοινό γεύμα
 - Συνεργασία μεταξύ παιδιών, εκπαιδευτικών και γονέων
 - Επιστροφή στο σχολείο
 - Ενδυνάμωση του κοινωνικού ρόλου του σχολείου
- xi. Ποια σημεία του προγράμματος θεωρείται πως χρήζουν βελτίωσης;
- xii. Ποια σημεία θεωρείτε ως επιτεύγματα άξια προβολής ώστε η αναφορά τους να βοηθήσει να συνεχιστεί το πρόγραμμα;
- xiii. Ποιοι παράγοντες θα επηρέαζαν καθοριστικά ώστε να επαναληφθεί το πρόγραμμα; (περιγράψτε ένα συμβάν θετικής αξιολόγησης)
- xiv Ποιον από τους παρακάτω παράγοντες θεωρείτε ιδιαίτερος καθοριστικό για την υλοποίηση του προγράμματος;

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

- Υποστήριξη και εμπλοκή γονέων
- Πρωτοβουλία Δημοτικών Αρχών
- Υποστήριξη και ενίσχυση από το ΥΠΠΕΘ
- Υποστήριξη και ενίσχυση από το Ίδρυμα Νιάρχος

xv. Ποια η διάρκεια του προγράμματος και σε ποιο βαθμό θεωρείτε πως λύνεται το πρόβλημα της ανεπαρκούς σίτισης των μαθητών χάρη στο συγκεκριμένο επισιτιστικό πρόγραμμα;

Τέλος υποβολής ερωτήσεων

Σας διαβεβαιώνω πως η συνέντευξη είναι εμπιστευτική και δεν θα γνωστοποιηθούν τα στοιχεία σας σε κανέναν

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Πρωτόκολλο συνέντευξης -2-

Η συνέντευξη απευθύνεται στους Εκπαιδευτικούς της Σχολικής Μονάδας

Ημερομηνία και ώρα συνέντευξης.....

Τόπος : Σχολική Μονάδα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Δήμου του Ν. Αρκαδίας

Όνομ/νυμο Ερευνητή : Σαββατούλα Ξανθοπούλου

Γενικά Στοιχεία Ερωτώμενου και Ιδιότητα: Φύλο : Άνδρας Γυναίκα

Ηλικία : Προηγούμενη Εμπειρία σε Καινοτόμα Προγράμματα: Ναι
Όχι

Ερώτηση Εκκίνησης : Πως βιώσατε το πρόγραμμα και τι άποψη έχετε για τα επισιτιστικά προγράμματα ; (μπορείτε να περιγράψετε μια δύσκολη φάση ή περιστατικό και ένα ευχάριστο που δημιούργησε συναισθήματα χαράς ή συγκίνηση)

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

1^ο Ερευνητικό Ερώτημα : Ποιες είναι οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών και γονέων σχετικά με τους παράγοντες που επηρέασαν και επέβαλαν το σχεδιασμό και την υλοποίηση ενός επισιτιστικού προγράμματος;

(οι πληροφορίες που θέλουμε να αντληθούν στην ερώτηση i, ii και iii αφορούν τη χρονιά πριν το επισιτιστικό πρόγραμμα)

- i. Τι οδήγησε το ΥΠΠΕΘ ώστε να σχεδιάσει και να προωθήσει επισιτιστικά προγράμματα για τη σίτιση των μαθητών?
- ii. Ποια ήταν η εικόνα των μαθητών κατά τη διάρκεια των διαλειμάτων
 - Φέρνουν κολατσιό
 - Είναι παχύσαρκα ή υπέρβαρα, επιδιώκουν υγιεινές διατροφικές συνήθειες
 - Σχετικά με τη συμπεριφορά τους, κοινές διατροφικές συνήθειες
 - Παρατηρήσατε διαρροή μαθητών.
- iii. Υπάρχει κυλικείο; Έχετε παρατηρήσει μείωση αγορών από τους μαθητές; Έχετε παρατηρήσει τι προτιμούν να καταναλώνουν;

2^ο Ερευνητικό Ερώτημα : Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών και γονέων, σχετικά με την εφαρμογή και υλοποίηση του επισιτιστικού

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

προγράμματος στο σχολείο και ειδικότερα με τις δυσκολίες που προέκυψαν κατά τη διεξαγωγή του;

- iv. Τι ώρα παραδίνεται ή σερβίρεται το γεύμα; Καταναλώνεται άμεσα; Πού γευματίζουν οι μαθητές;
- v. Γίνεται καθημερινή καταγραφή των γευμάτων που σερβίρονται? Υπάρχει κάποιο ημερολόγιο προκειμένου να σημειώνονται διαφοροποιήσεις π.χ. καταναλώνονται τα γεύματα άμεσα στο σχολείο ή μεταφέρονται ενίοτε στο σπίτι? για ποιο λόγο μπορεί να συμβαίνει αυτό? σε περίπτωση απουσίας μαθητή του αποστέλλεται το γεύμα σπίτι?
- vi. Τηρούνται οι κανόνες υγιεινής? μπορείτε να περιγράψετε τη διαδικασία παραλαβής και παράδοσης των γευμάτων?
- vii. Τι παρατηρείτε κατά τη διάρκεια των γευμάτων στους μαθητές? Μπορείτε να περιγράψετε τη συμπεριφορά τους;
- viii. Έχετε δεχθεί παράπονα από τους μαθητές σχετικά με την ποιότητα και την ποσότητα των γευμάτων? Ζητούν επιπλέον μερίδα ? Είναι εφικτό να χορηγηθεί?
- ix. Μπορείτε να περιγράψετε το επίπεδο εμπλοκής σας στη διαδικασία παράδοσης των γευμάτων; Είναι σε καθημερινή βάση ή εκ περιτροπής; Λειτουργεί με αρχή τον εθελοντισμό ή την υποχρεωτικότητα;

3^ο Ερευνητικό Ερώτημα : Ποια είναι η στάση των εμπλεκομένων, των εκπαιδευτικών, των γονέων και των μαθητών, για τη συνέχιση ή μη του επισιτιστικού προγράμματος και τι προτείνουν για τη βελτίωσή του;

- x. Τι πιστεύετε πως διαφοροποιήθηκε μετά από εννέα μήνες συμμετοχής των παιδιών στο πρόγραμμα;
- Στις διατροφικές συνήθειες
 - Στη συμπεριφορά-στην ψυχολογία του παιδιού
 - Στις σχολικές επιδόσεις
- xi. Ποιο, κατά την άποψή σας, ήταν το μεγαλύτερο όφελος για τα παιδιά;
- xii. Ποιες προτάσεις θα κάνατε προκειμένου να ενισχυθεί η επιχειρηματολογία υπέρ της συνέχισης του προγράμματος;
- xiii. Στην περίπτωση μη συνέχισης του προγράμματος, περιγράψτε πως φαντάζεστε την πιθανή καθημερινή σίτιση των μαθητών την επόμενη σχολική χρονιά. Θεωρείτε πως θα ακολουθήσουν υγιεινές διατροφικές συνήθειες ;

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

xiv. Στην περίπτωση επανάληψης του προγράμματος, τι θα αξιολογούσατε ως σημαντικότερο όφελος για τα παιδιά;

- Την πλήρη σίτιση
- Την υιοθέτηση υγιεινών διατροφικών συνηθειών
- Την ευαισθητοποίηση φορέων σχετικά με το επισιτιστικό πρόβλημα των μαθητών
- Την ενδυνάμωση της αλληλεγγύης και συνεργασίας

Τέλος υποβολής ερωτήσεων

Σας διαβεβαιώνω πως η συνέντευξη είναι εμπιστευτική και δεν θα γνωστοποιηθούν τα στοιχεία σας σε κανέναν

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

Πρωτόκολλο συνέντευξης -3-

Η συνέντευξη απευθύνεται σε Γονείς Μαθητών της Σχολικής Μονάδας

Ημερομηνία και ώρα συνέντευξης.....

Τόπος : Σχολική Μονάδα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Δήμου του Ν. Αρκαδίας

Όνομ/νυμο Ερευνητή : Σαββατούλα Ξανθοπούλου

Γενικά Στοιχεία Ερωτώμενου και Ιδιότητα: Φύλο : Άνδρας Γυναίκα

Ηλικία : Προηγούμενη Εμπειρία σε Καινοτόμα Προγράμματα: Ναι

Όχι

Ερώτηση Εκκίνησης : Τα παιδιά σας συμμετέχουν σε ένα επισιτιστικό πρόγραμμα υπό την αιγίδα του ΥΠΠΕΘ. Ποιοι λόγοι θεωρείτε πως ώθησαν τους υπεύθυνους να εντάξουν τα σχολεία του δικού σας Δήμου στο πρόγραμμα αυτό;

1^ο Ερευνητικό Ερώτημα : Ποιες είναι οι αντιλήψεις σας σχετικά με τους παράγοντες που επηρέασαν και επέβαλαν το σχεδιασμό και την υλοποίηση ενός επισιτιστικού προγράμματος;

(οι πληροφορίες που θέλουμε να αντληθούν στην ερώτηση i,, ii και iii αφορούν τη χρονιά πριν το επισιτιστικό πρόγραμμα)

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

- i. Τι είδους σνακ ή κολατσιό έπαιρναν τα παιδιά σας στο σχολείο;

- ii. Μπορείτε να περιγράψετε το διατροφικό μενού της οικογένειάς σας, μιας συνηθισμένης εβδομάδας;

- iii. Τι είδους σνακ συνηθίζει να καταναλώνει το παιδί σας εκτός σχολικών ωρών και γιατί; (στοχεύουμε να εντοπίσουμε τυχόν παχυσαρκία, κακές διατροφικές συνήθειες, φθηνό και πρόχειρο απογευματινό ή βραδινό)

2^ο Ερευνητικό Ερώτημα : Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών και γονέων, σχετικά με την εφαρμογή και υλοποίηση του επισιτιστικού προγράμματος στο σχολείο και ειδικότερα με τις δυσκολίες που προέκυψαν κατά τη διεξαγωγή του;

- iv. Ενημερωθήκατε από κάποιον επίσημο φορέα σχετικά με το επισιτιστικό πρόγραμμα ; Από ποιόν και πότε ;

- v. Ζητήθηκε η εμπλοκή και η συνεργασία σας; Για ποιο λόγο ,πιστεύετε πως έγινε αυτό;

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

- vi. Εντοπίσατε δυσκολίες ή ανασταλτικούς παράγοντες κατά τη διάρκεια του προγράμματος και τι είδους; Μπορείτε να τις περιγράψετε;
- vii. Κατά βάση ,από πού αντλήσατε τις πληροφορίες αυτές;
- viii. Είχατε κάποιον είδους εμπλοκή στη διαδικασία υλοποίησης; Μπορείτε να την περιγράψετε;

3^ο Ερευνητικό Ερώτημα : Ποια είναι η στάση των εμπλεκομένων, των εκπαιδευτικών, των γονέων και των μαθητών, για τη συνέχιση ή μη του επισιτιστικού προγράμματος και τι προτείνουν για τη βελτίωσή του;

- ix. Τι πιστεύετε πως διαφοροποιήθηκε μετά από εννέα μήνες συμμετοχής των παιδιών σας στο πρόγραμμα;
 - Στις διατροφικές συνήθειες
 - Στη συμπεριφορά-στην ψυχολογία του παιδιού
 - Στις σχολικές επιδόσεις
- x. Σε ποιους τομείς θεωρείτε πως ωφελήθηκαν τα παιδιά σας από το πρόγραμμα;(καλές διατροφικές συνήθειες, συνεργασία και αλληλεγγύη, λήψη πλήρους γεύματος ,υιοθέτηση καλών πρακτικών κλπ.)

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

- xi. Τι οφέλη αποκόμισε η οικογένεια από το πρόγραμμα συνολικά;**

- xii. Σε ποια σημεία αντιληφθήκατε δυσκολίες και τι είδους ενέργειες θα μπορούσαν να γίνουν ώστε να βελτιωθεί το πρόγραμμα;**

- xiii. Πιστεύετε πως η επανάληψη του προγράμματος θα ωφελήσει τα παιδιά και αν ναι, σε τι;**

- xiv. Πως κρίνετε την ποιότητα, την ποσότητα και τη γεύση των γευμάτων που διανεμήθηκαν στα παιδιά μέσω του προγράμματος;**

Τέλος υποβολής ερωτήσεων

Σας διαβεβαιώνω πως η συνέντευξη είναι εμπιστευτική και δεν θα γνωστοποιηθούν τα στοιχεία σας σε κανέναν

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

Πρωτόκολλο συνέντευξης -4-

Η συνέντευξη απευθύνεται σε ομάδα παιδιών της Δ΄ Ε΄και Στ΄ τάξης της Σχολικής Μονάδας

Ημερομηνία και ώρα συνέντευξης.....

Τόπος : Σχολική Μονάδα Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Δήμου του Ν. Αρκαδίας

Όνομ/νυμο Ερευνητή : Σαββατούλα Ξανθοπούλου

Όνομ/νυμο Ερωτώμενου και Ιδιότητα : Μαθητές της Τέταρτης Πέμπτης και Έκτης τάξης του Δημοτικού Σχολείου

Ερώτηση Εκκίνησης : Τα γεύματα που καταναλώνετε στο σχολείο είναι μέρος ενός προγράμματος από το οποίο ωφελούνται πολλοί μαθητές στην Ελλάδα, αλλά όχι όλοι. Γνωρίζετε για ποιο λόγο είσαστε ανάμεσα στους ωφελημένους;

Ερευνητικό Ερώτημα : Απόψεις των μαθητών σχετικά με τη διαδικασία υλοποίησης του επισιτιστικού προγράμματος, την αξιολόγηση των γευμάτων και τη συνέχιση ή μη του επισιτιστικού προγράμματος καθώς και προτάσεις βελτίωσής του.

Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.

- i) Τι συνηθίζατε να τρώτε στο σχολείο κατά τη διάρκεια των διαλειμμάτων πριν αρχίσει το πρόγραμμα σίτισης;**
- ii) Πως παραλαμβάνατε τα γεύματα; Υπήρχαν προβλήματα που σας στεναχωρούσαν ;**
- iii) Καταναλώνατε ολόκληρο το γεύμα και αν όχι τι κάνατε αυτό που έμενε;**
- iv) Σας ικανοποιεί η ποσότητα και η ποικιλία των γευμάτων; Τι θα προτεινάτε να αλλάξει στο μενού; Τι σας άρεσε περισσότερο από όλη τη διαδικασία;**
 - Η ποικιλία των φαγητών**
 - Η παρέα , η διαδικασία να τρώτε μαζί**
 - Νιώθετε πιο υγιείς και έχετε μεγαλύτερη ενέργεια και καλή διάθεση**
- v) Τι θα προτεινάτε να αλλάξει επειδή δεν σας άρεσε;**
- vi) Το πρόγραμμα τελειώνει τον Ιούνιο. Πως θα συνεχίσετε την καθημερινή σας διατροφή;**
- vii) Σας έχουν επηρεάσει οι πιο υγιεινές διατροφικές συνήθειες? Ποια τρόφιμα θα επιλέγατε να καταναλώσετε για κολατσιό στο σχολείο;**
- viii) Τι είδους σνακ θα καταναλώνατε στο σπίτι σας ,ανάμεσα στα γεύματα;**
- ix) Θα σας άρεσε να συνεχιστεί το πρόγραμμα; Μπορείτε να μου πείτε δύο λόγους γιατί θέλετε να γίνει αυτό;**
- x) Ή μπορείτε να μου πείτε κάποιους λόγους για να σταματήσει;**

Τέλος υποβολής ερωτήσεων

Σας διαβεβαιώνω πως η συνέντευξη είναι εμπιστευτική και δεν θα γνωστοποιηθούν τα στοιχεία σας σε κανέναν

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ**

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής
Πολιτικής

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
Κατεύθυνση: Εκπαιδευτική Πολιτική και
Διοίκηση

Υπεύθυνη Δήλωση Γονέα

Ο/Η κάτωθι υπογεγραμμένος

.....

δηλώνω υπεύθυνα πως συμφωνώ να συμμετάσχει το παιδί μου

.....

στη συνέντευξη που αφορά στην έρευνα της μεταπτυχιακής φοιτήτριας

Σαββατούλας Ξανθοπούλου του Τμήματος Εκπαιδευτική Πολιτική και Διοίκηση του
Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

με θέμα: «**Λιτότητα και Εκπαίδευση σε καιρούς Κρίσης.**» Αποτίμηση της
εφαρμογής του προγράμματος σίτισης και των αποτελεσμάτων του στην
εκπαιδευτική διαδικασία

και Επιβλέπουσα την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια κα. Δέσποινα Τσακίρη.

Η συνέντευξη θα πραγματοποιηθεί στο Άστρος Ν. Αρκαδίας μεταξύ 1- 21
Ιουνίου 2017

Ο Δηλών/ Η Δηλούσα

Ευχαριστώ πολύ για τη συνεργασία!!!